

**הערות
ותמצית סוגיות**

עמ"ס
ברכות

תוכן הפרקים

- פרק א' - מאימתי.....5
- פרק ב' - היה קורא.....22
- פרק ג' - מי שמתו.....29
- פרק ד' - תפלת השחר.....41
- פרק ה' - אין עומדין.....48
- פרק ו' - כיצד מברכין.....54
- פרק ז' - שלשה שאכלו.....66
- פרק ח' - אלו דברים.....77
- פרק ט' - הרואה.....83

© כל הזכויות שמורות
כריכה ועימוד: נחל עמוד 054-8471422
ניסן תשע"ד

פרק א' - מאימתי

עפ"י הפסוק בשכבך ובקומך, וב' עפ"י בריאת העולם שהיה קודם ערב ואח"כ בוקר, ולפי ב' התירוצים הטעם שמשנה הבאה מתחילה בשחרית זה כיון דכבר איירי בשחרית.

לפי התי' של בשכבך ובקומך א"ש מדוע עיקר מח' דמתני' היא מהו זמן שכיבה דעיקר הדיוק הוא מלשון בשכבך.

טהר יומא, מבואר ברש"י דהיינו שהעולם מטוהר מהשמש לס"ד דהגמ'.

ממה שהדגיש התנא את זמן שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן מוכח דבצא"כ סגי ואי"צ הקרבת הקרבן ול"ש לומר דלשון הפסוק בא השמש וטהר הוא על תחילת היום כי א"כ היה צריך לכתוב ויטהר דע"י הקרבן יטהר הכהן ולא סגי בעצם עלה"ש.

ב:

תי' הגמ' דמלשון טהר מדויק דהיינו לשעבר ונראה דעיקר דיוקא הוא מהא דלשון לשעבר מראה שעצם בוא השמש הוא המטהר ואי"צ לעשות עוד פעולה וא"כ ודאי לא תלי בקרבן, אמנם לפי"ז אין להוכיח כלל דהיינו בלילה לאחר הטבילה ולא בבוקר שלאחריו, ולכאורה לזה בא המשך הסוגיא דאמרי אינשי איערב שמשא ואדכי יומא.

ג.

מתני'

משעה שהכהנים נכנסים וכו', צ"ב אמאי לא כתיב כפשוטו מזמן צאת הכוכבים ומאי אתא לאשמועינן בהא דכתב דזה זמן אכילת הכהנים.

כדי להרחיק אדם מן העבירה, צ"ב א"כ אמאי לא חייש תנא דהכא להרחיק אדם.

מח' במשנה מתי נחשב זמן שכיבה האם רק עד שליש הלילה (אשמורה ראשונה) או עד חצות או עד עלה"ש.

רש"י מוסיף דמה שקורין בביהכ"נ לפני הזמן הוא רק כדי לעמוד בתפילה ותורה יחד.

עוד כתב דיוצא אדם יד"ח בקרי"ש שעל המיטה נראה לפי"ז דזהו עיקר סיבת תקנת קרי"ש על המיטה.

במשנה מבואר דהקטר חלבים ואיברים זמנן כל הלילה ומבואר ברש"י דאיברים היינו דווקא בעולה ופשוט דהענין הוא דרק קרבן עולה זה כליל.

הנאכלים ליום אחד – תודה, חטאת, אשם, מנחות וכבשי עצרת.

גמ'

ב' תירוצים מדוע מתחילה המשנה בזמן קרי"ש של ערבית ולא של שחרית, א'

עוד דעה בגמ' דזמן קרי"ש הוא מזמן שהעני אוכל פתו במלח (דהיינו בזמן שיש עוד אור דאין לו מומן לנרות), ועד זמן שמפסיק סעודתו, ויש צד דזמן אכילת העני הוא לא צאה"כ וזה מוכח מדברי ר"מ דזמן קרי"ש הוא שעה שנכנסים לאכול בנ"א בערבי שבתות (דהיינו זמן מוקדם משום שהכל מוכן מער"ש) וחכמים פליגי דזמנה מצאה"כ, וס"ד דהגמ' דזמן עניים וזמן ערבי שבתות חד הוא וא"כ ודאי אי"ז צאה"כ דאל"כ לא יהיה חילוק בין ר"מ לחכמים, וקמ"ל דאפש"ל דזמן עניים הוא גם צאה"כ ומ"מ זמן ערבי שבתות הוא שונה. עוד ה' שיטות בדין זמן קרי"ש:

א' שיטת רבי אליעזר דקורין מביה"ש דכבר יש ספק שבת.

ב' שיטת רבי יהושע דקורין משעה שהכהנים טהורין לאכול תרומה (צא"כ).

ג' שיטת רבי מאיר דקורין משעת טבילת הכהנים (לפני השקיעה).

ד' שיטת רבי חנינא דקורין משעת אכילת העני.

ה' שיטת ר' אחאי ואמרי לה רבי אחא, דקורין משעה שרוב בנ"א נכנסים להסב, (ברש"י מובא נידון אם זה זמן שבת דהוא מוקדם או חול שהוא יותר מאוחר).

ומכל הנ"ל מוכח דעני וכהן לאו חד שיעורא הוא, דאל"כ אין חילוק בין שיטה דמשעת טהרת הכהנים לשיטת אכילת העני.

עוד מבואר דעני מאוחר מזמן טבילת הכהנים דאל"כ היינו שיטת ר"א דזמנה משעת ספק חלות שבת.

מוכח דר"מ ס"ל כר' יוסי דביה"ש אינו אלא רגע כמימרא דאל"כ יהיה קשה דזה לפני השקיעה ודאי א"א לקרוא קרי"ש

(ור' יהודה ס"ל דהוא מהלך חצי מיל לפני צא"כ).

ג.

מק' הגמ' ר"מ אדר"מ דבמק"א כתב דזמנה הוא משעת אכילת שבת ובמק"א כתב דהוא מזמן טבילת הכהנים, וכן קשה על ר"א דמשמע במתני' דלא פליג אלא אסוף זמנה וס"ל דתחילת זמנה הוא בצא"כ ומאיידך כתב הכא דזמנה משעת ספק חלות שבת, ות' הגמ' דתרי תנאי אליבא דר"מ וכן בר"א, או דאפש"ל דר"א לא ס"ל כמשנה אלא רק פליג על זמן הסיום.

ובאמת מסברא יותר נראה כתי' א' דתרי תנאי ואליבא דר"א כי מעצם הא דפליג במשנה רק על סיום הזמן משמע דלא נחלק על תחילת הזמן, אמנם אפש"ל דר"א פליג בתרתי והובאו דבריו במשנה רק כלפי זמן ההתחלה ואין להוכיח מזה.

בדעת ר"א מבואר דס"ל שיש סימנים בעולם על זמן חילוק האשמורות ולכן לא היה צריך לכתוב דאפשר לקרוא קרי"ש עד ג' שעות או ד' שעות, וסגי במש"כ אשמורה ראשונה, ואלו הסימנים, א' חמור נוער, ב' כלבים צועקים, ג' תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה משום שכבר רגילים לקום ואז השוכבים יחד מספרים זה עם זה.

ב' איכ"ד בגמ' אם סימני האשמורה הם סוף א', אמצע ב' ותחילת ג' וזה משום דאי"צ סימן בתחילת א' ובסוף ג' דאפשר לראות בשמים, או דהכל זהו סימן לסוף ונפק"מ לבית אפל בתחילת היום אם כבר רוצה לקרוא קרי"ש של שחרית.

ג.

לכאורה לפי"ז היה אפשר"ל גם דכל הזמנים הם זמני התחלה, ונפק"מ לבית אפל שיוכל לקרוא קרי"ש של ערבית מצא"כ למ"ד דזמנה מצא"כ.

עוד יש להוסיף דיוק, דזמן אשמורה ג' הוא סימן שבתוך הבית וא"ש לאב"א דנפק"מ לענין קרי"ש בבית אפל, דכיון שזה סימן שבתוך הבית יש בזה את התועלת הנצרכת.

בכל אשמורה יושב הקב"ה ושואג כארי על עם ישראל שבעוונותיהם נחרב ביהמ"ק ויצאו לגלות.

באותו ענין מובא מעשה בר"י שהלך בדרך ונכנס לחורבה להתפלל וכשיצא אמר לו אליהו שהיה צריך להתפלל בדרך ולא בחורבה ויכל לקצר ולהתפלל תפילת הבינונו מפני הדרך, וזה עדיף מתפילה ארוכה בתוך חורבה.

למד ר"י נפק"מ שאסור להכנס לחורבה מפני הסכנה, ועדיף להתפלל בדרך ואפי' תפילה קצרה.

יל"ע מדוע לא להכנס לחורבה ולהתפלל בדרך הוו תרתי הרי זה כנגד זה דמשום שא"א להכנס לחורבה ממילא צריך להתפלל בדרך ואי"ז תרתי ואולי החידוש הוא לחורבה בתוך העיר.

בהמשך המעשה שאלו אליהו מה שמע שם ואמר לו ששמע בת קול שאומרת אוי לבנים שבעוונותיהם נחרב ביהמ"ק ויצאו לגלות, אמר לו אליהו שכך אומר הקב"ה ג' פעמים ביום, וגם כשעונין איש"ר מנענע הקב"ה בראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו כך בביתו (ביהמ"ק) ומה לו (לשון צער) לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחנו של אב ואומרים איש"ר מחוץ לבית.

מפני ג' דברים אין נכנסין לחורבה, חשד, מפולת ומזיקין, ומכל השו"ט נמצא דטעם דמזיקין צריך לכתוב אם אין ב' והחורבה בשדה שאין חשד או אם המזיקין מצויין שם תמיד, וטעם דחשד צריך לכתוב לב' פרוצין ובחורבה שנפלה כבר דלמה שנשאר יש חזקה שלא נופל אפי' בזמן נפילה, וטעם דמפולת צריך לכתוב לב' כשרים ובמקום שאין מצויין מזיקין תמיד.

פליגי רבי ור' נתן כמה משמרות בלילה, רבי סבר ד' ור"נ סבר ג', וטעם דר"נ מלישנא דקרא, ויבא ג' ויבא ג' ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה (שופטים ז' י"ט), ותיכונה הוא דבר שיש לפניו ולאחריו, ומשמע שיש רק ג' אשמורות בלילה, ורבי פליג דתיכונה היא תיכונה שבתוכנות (לכאורה היינו אמצעית שבאמצעיות וצ"ע מהו האמצעי האם אשמורה ב' או ג' וא"כ אין להוכיח משם) ופליג ר"נ כי לא כתוב תיכונה שבתוכנות, וטעם רבי הוא מהפסוק חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך (תהילים קי"ט ס"ב) ומבואר שדוד קם באמצע הלילה, ומאיידך שם בפסוק קמ"ח נאמר קדמו עיני אשמורות לשיח באמרתך, ומשמע שקם לפני ב' אשמורות ומבואר א"כ דיש ד' אשמורות, ור' נתן יסבור כר"י דדרך מלכים לעמוד משנתן עד ג' שעות, וא"כ נמצא דמחצות יש ח' שעות עד זמן קימת המלכים, ו' דלילה וב' דבוקר הוו ח', וא"כ הוו ב' משמרות, ורב אשי תי' דגם לאשמורה וחצי אפשר לקרוא אשמורות וכך יכול לסבור ר"נ.

מובא מימרא בגמ' דאין אומרים בפני מת אלא דבריו של מת, וב' איכא דאמרי

אם דווקא דברי תורה יש איסור לומר או דאפי' דברי תורה אסורין וכ"ש מילי דעלמא.

ומבואר ברש"י דגרס אלא לדבר הלכה ומבאר דהענין הוא מפני שהמת אינו יכול ללמוד ולקיים מצוות וא"כ זהו לועג לרש, אבל מילי דעלמא שאין גנאי למי שאינו מדבר אי"ז לועג לרש.

צ"ב ברש"י אם הענין הוא לועג לרש מה מועיל שאומרים את דברי המת הרי מ"מ עתה אינו יכול לעסוק בזה, ואולי יהיה הביאור דבריו של מת-הדברים שעכשיו הוא כן יכול להתעסק בהם וצ"ע מה הם הדברים שעכשיו שייכים בו, וגם צ"ב לפי"ז לאיכ"ד דאפי' מילי דעלמא אסור מה הטעם לאסור הרי אין גנאי כלל ואי"ז שייך לענין כלל.

שוב חוזרת הגמ' לענין דוד המלך שהעיד על עצמו שקם בחצות לילה, דזה נסתר מדבריו בתהלים (ק"ט קמ"ז) שאומר קדמתי בנשף ואשועה ומבואר במשלי (ז ט) דזהו תחילת הלילה דכתיב בנשף בערב יום באישון לילה ואפילה, ומשמע דזהו לפני זמן חשיכת הלילה, וג' תי', א' דלא עבר עליו חצות לילה בלא תורה ולא דאז קם, ב' דעד חצות היה לומד תורה ומכאן ואילך היה עסוק בשירות ותשבחות, וזה שאמר חצות לילה אקום להודות לך, ג' דעד חצות היה מנמנם כסוס (שאינו ישן לעולם אלא מתנמנם ונעור תמיד-רש"י) ומכאן ואילך היה מתגבר כארי.

ומק' הגמ' דיש לשון בפסוק דנשף הוא בוקר דכתיב ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם (שמואל א, ל י"ז) ומשמע לכאורה דזה מהבוקר עד הערב, ומעלה

הגמ' צד שזהו יממה שלימה, אבל זה נדחה דא"כ היה צריך לכתוב אותו לשון ולכן מתרצת הגמ' דגם תחילת היום נקרא נשף וגם תחילת הלילה ונשף הוא לשון עליה שכל זמן עולה בתחילתו לתוך הזמן הקודם.

מוכח דמשה רבינו לא ידע זמן חצות כי אמר כחצות הלילה וודאי אי"ז הלשון ששמע מהקב"ה כי פשוט שיודע מתי הוא חצות, וא"כ איך דוד ידע יותר ממשה את זמן חצות, ומבואר דיידע ע"י כינורו שהיה תולה אותו מול רוח צפונית, ובזמן חצות מנשבת רוח צפונית, (בכל ו' שעות מנשבת רוח מצד אחר), ואז היה הכינור מנגן ומעיר את דוד, ועוד תי' דמשה גם ידע את זמן חצות אלא שלא רצה לומר חצות ממש כדי שלא יטעו איצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי, או דהיה עומד בזמן חצות של ליל י"ג ואז אמר כחצות, דהיינו כמו זה היה מחר, והטעם שדוד היה צריך לכינור ולא ידע מעצמו כמו משה זה רק בשביל שיתעורר, וכל זה מוכח מהפסוק עורה כבודי אעירה שחר (תהלים נז ט), דדוד לא היה מתכבד לישון כדרך מלכים אלא היה מעורר את כבודו, וכן היה מעורר את השחר.

עוד מובא סדר הלילה של דוד שמיד עם קומו היה עוסק בתורה עד עלה"ש ואז היו באים חכמי ישראל ומבקשים פרנסה לעם ישראל, והיה אומר דוד צאו והתפרנסו זה מזה, וטענו שמתוך מה שיש בתוך עם ישראל אין סיפוק לכולם וצריך תוספת, והיה מורה להם לצאת למלחמה, ואז היו מתייעצים עם אחיתופל ובסנהדרין ושואלין באורים ותומים אם יצליחו במלחמה.

אשמורה ראשונה ואי ס"ל דזמנה כל זמן ששוכבים א"כ צ"ל כר"ג דזמנה עד עלה"ש, אלא ס"ל כר"ג ועשו סייג כדי שלא יהיה אדם הולך לישון מעט וניעור לאחר עלה"ש, וכך ירא שיעבור הזמן וממתין וקורא ואז הולך לישון,

וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה, ומבואר דדווקא כאן מוזכר שחייב מיתה, דחיישינן לשינה דיותר מצויה, או לאפוקי ממ"ד ערבית רשות.

מח' ר' יוחנן וריב"ל אם צריך לסמוך גאולה לתפילה בערבית או דיקרא קרי"ש לאחר שיתפלל, דטעם דריב"ל הוא דתיקנו כל התפילות בין ב' הפעמים שאומרים קרי"ש, ומובא דנח' בסברא או בקרא, דבסברא המח' היא אם מה שהתחילה הגאולה בלילה זה סיבה לסמוך גם בלילה, או דבפועל הגאולה היתה ביום וזה רק מה שצריך לזכור דווקא ביום צריך לסמוך, ובקרא נח' בפסוק בשכבך ובקומך, אם מקישים שכיבה לקימה דסומכין גאולה לתפילה, או דמקישים שכיבה לקימה דק"ש תמיד סמוך למיטתו, ועוד תוספת בגמ' דהשכיבנו אינו הפסק וכן ה' שפתי תפתח משום דתקנ"ח הוא ונהיה חלק מהתפילה.

האומר תהילה לדוד ג' פעמים ביום מובטח לו שהוא בן העוה"ב, וזה משום שיש בו אל"ף בי"ת וכן פותח את ידך, ודלא כאשרי תמימי דרך או נותן לחם לכל בשר דיש בהם רק אחד מאלו הדברים.

טעם דאין אות נו"ן בתהילה לדוד הוא משום דזה מזכיר מפתן של ישראל, אבל בסומך ה' לכל הנופלים מוזכר נפילה וקימה.

לכאורה נסתרים דברי הגמ' בתרתי דכאן מבואר דדוד היה קם רק בחצות הלילה ואז היה עוסק בתורה, ולעיל מבואר דהיה ער כל הלילה ובחצות היה עוסק בשירות ותשבחות.

עוד קשה דמשמע שבכל יום היו באים חכמי ישראל ומבקשין פרנסה, וכי זה יתכן דכך היה מהלך קבוע שהיה מורה להם לצאת למלחמה הרי ודאי אי"ז כך וקשה מדוע נקטה הגמ' לשון של דבר קבוע.

ד.

עוד בשבחי דוד נח' בגמ' על הפסוק שמרה נפשי כי חסיד אני, אם משמעות הפסוק היא דחסיד היה מצד שהיה קם לפני זמן קימת מלכי העולם, או דמשמעות הפסוק שבמקום לישב כדרך מלכים היה מתעסק עם דם נידה, ושפיר (עור שבו מתהוה העובר, ושליא) (עטיפה לעובר) כדי להתיר אשה לבעלה, ובפרט שהיה שואל כל דבר את רבו והיה מכלימו בהלכה, ומכח זה זכה ויצא ממנו כלאב שגבר על רבו של דוד.

מק' הגמ' איך דוד קרא לעצמו חסיד, הרי בפסוק לולא האמנתי לראות בטוב ה' (תהלים כז יג) יש נקוד על לולא כד לרמז שלא היה שלם עם זה, ותי' הגמ' דחשש שיהיה חטא שיגרום וכן מצינו ביעקב ובעם ישראל שחטא יכול לבטל הבטחה שכבר זוכים לה.

ד:

בדעת חכמים דס"ל דזמן קרי"ש עד חצות קשה, דאי ס"ל דזמנה הוא בזמן שכיבה א"כ צ"ל כר"א דדוקא עד סוף

מעלת המלאכים תלויה אם יכולים לבוא בפריחה אחת או בכמה, וזה סדרם, מיכאל באחת גבריאל בשנים, אליהו בארבע ומלאך המות בשמונה, ובשעת המגיפה באחת.

מצוה לקרות קרי"ש על המיטה, ות"ח אינו צריך כי הולך לישון מתוך ד"ת, ולאבי צריך לכה"פ פסוק אחד של רחמים.

ה.

מהפסוק רגזו ואל תחטאו לומדים ד' שלבים בעבודה נגד יצה"ר, א' רגזו-להלחם עם היצה"ר, ב' אם זה לא מספיק, צריך אמרו בלבבכם- לימוד תורה, ג' על משכבכם קרי"ש שעל המיטה, ד' ודומו סלה- יזכיר לו יום המיתה שהוא דומיה עולמית, ומשמע דאז ודאי ינצח את היצה"ר.

מהפסוק ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם (שמות כד יא) מוכח דמשה קיבל את כל התורה מסיני, לוחות אלו לוחות הברית, ותורה היינו מקרא, והמצוה היינו משנה להורותם היינו גמ' שממנה מורין הלכה, (והפוסק ע"י משנה נקרא מבלה עולם- רש"י).

מעלת ק"ש שעל המיטה, דהקורא אותה כאילו אוחז חרב חדה משני צידיה, וכן מזיקין לא באין אליו.

מח' במעלת התורה אם העוסק בה יסורין בדילין הימנו או דמי שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק באין עליו יסורין מכוערין.

דרך נתינת התורה אינה כמתנה בעלמא שהמוכר אינו שמח בנתינה, אלא הקב"ה

שמח בנתינה של התורה ומשבחה לישראל לאחר נתינתה.

ודאי ביאור הדבר הוא דכל ענין לימוד תורה הוא לימוד הנהגת הקב"ה בעולם דזה הרבה מעבר לקיום מצוות שהוא רק הנהגה לפי דרכו של הקב"ה בלא הבנה בטעם ומטרת רצונו יתברך, אמנם ודאי לא סגי בהבנת רצונו והאומר אין לי אלא תורה אפי' תורה אין לו, כי הבנה בלא קיום אינה מקשרת כלל לבורא כי רצונו לא מתקיים כלל ע"י הבנה בלבד, אלא קיום המצוות הוא המקשר, וע"י תורה יש מעלה עצומה לכל מצווה שמקיים בהבנה, ולכן ודאי קיום מצוות הוא יותר מחיוב מלימוד תורה, על אף שיש לתורה מעלה יותר גדולה.

בענין יסורין, ענין היסורין הוא ללמוד לקח, ולהכי מי שבאין עליו יסורין דרכו היא לפשפש במעשיו, ואם לא מצא עוון שראוי לקבל עליו יסורין אלו יתלה בביטול תורה, ואם לאו ידע שאלו יסורין אהבה, דע"י היסורין מתרבים זכויותיו לעוה"ב ומקבל יותר שכר ממה שצריך לקבל על המצוות שעשה.

מבואר להדיא ברש"י דסגי במה שאין היסורין מתאימים לעבירות שלו כדי שיהיה מוכח מזה דהענין הוא ביטול תורה, ולא אמרינן דיתלה בעוון אחר שאינו באותו ענין, ונפלאים הדברים דכך יהיה רווח ביסורין דמכחם יחזור האדם בתשובה ויתקן דרכיו ולא ילך בערפל אחרי שמקבל יסורין, ובאמת אדם יודע נגעי עצמו ובמה שמרגיש חסרון שע"י בא לו אותו העונש ודאי כך רצה הקב"ה שיעלה במחשבתו וע"ז הוא צריך תיקון.

עוד במעלת היסורין, מי שהקב"ה חפץ בו מביא עליו יסורין, (דהרי פשוט דמה שמביא עליו יסורין כי עדיין מצפה שיחזור ומי שאין צד שיחזור אין ענין ליסורו), וזה

דווקא אם מקבלם באהבה, ומח' אם זה דווקא כשאין היסורין מבטלין תורה, או דאינם מבטלין תפילה, וי"א דאפשר שיבטלו שניהם.

ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל ע"י יסורין, תורה ארץ ישראל והעוה"ב, שוב מעלת היסורין.

מכל הנ"ל נראה דיסורין הם דבר המקנה דהם עושין רושם באדם.

ה:

כל העוסק בתורה ובגמ"ח וקובר את בניו מוחלין לו על כל עוונותיו, אבל אם לא היו לו בנים מעולם אין את המעלה הזאת של יסורין שנמחלין עוונותיו, וכן בנגעים מח' אם בחו"ל דלא צריך לצאת מחוץ לחומה לא נמחלין עוונותיו, או דאם באו מתחת לבגדיו דאי"ז כ"כ בושה לא נמחלין עוונותיו.

כמה אמוראים דבאו עליהם יסורין לא הוי חפצים לא בהם ולא בשכרן ור' יוחנן הקים אותם, ומובא דאת עצמו לא יכל להקים כי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין.

חז"ל ראו סיבה לבכיה על המיתה שנקנסה על כל העולם.

מעשה שמוכיח דיסורין באין דווקא על עבירה באותו ענין, דרב הונא הפסיד ממון שנחמצו חביותיו, ותלו לו חז"ל במה שלא נהג לפנים משורת הדין באיה ענין, וכשתיקן את זה עלה המחיר של החומץ, או דחזרו להיות יין.

מעלה בתפילה סמוך למיטה שאינו עושה כלום לפני התפילה.

דרך תפילה מעולה היא לפני הקיר.

מעלה במיטה שתהא מונחת בין צפון לדרום, כי כך אי"ז לכיוון השכינה ואי"ז בזיון לעשות תשמיש לנגדה, וזוכין ע"י זה לבנים זכרים ושאין הפלות.

ו.

עונש למי שיוצא מביהכנ"ס ומשאיר את חבירו לבדו (בזמן שהיו ביהכנ"ס בשדה מחוץ לעיר), שתפילתו אינה מתקבלת, וגורם לשכינה שתסתלק מישראל.

ואם נשאר זוכה לשלום, ויזכה לעשות הרבה מצוות, ויזכה לצאצאים כחול הים, וגם אם לא יעשה עוד מצוות לא יכרת שמו מלפני הקב"ה.

בענין מזיקין:

חסד שלא שייך לראותם כי א"א לעמוד בזה.

כמות המזיקין, אלף משמאל כל אחד ועשרת אלפים מצד ימין.

מכח זה שהם סובבים את כולם הם גורמים דוחק ומבלים את בגדי הת"ח שבלים בגדיהם אפי' שאינם עובדים במלאכת כפיים, וכן גורמים לברכיים שיתעייפו, ולרגלים שיפצעו.

הדרך לדעת שהם קיימים זה ע"י שמפזרים אפר מסונן מסביב למיטה, ובבוקר רואים באפר את סימני רגליהם שהם כמו רגלי תרנגול.

הדרך לראותם היא לשרוף שליא של חתול שחורה בת שחורה, בכורה בת בכורה, ולטחון את זה ולמלא בזה את העין, ומה שנשאר להכניס לתוך קנה חלול מברזל, ולסתום את צדדיו בברזל כדי שהמזיקין לא יגנבו את האפר, ויסגור חזק את פיו כדי שלא ינזק, ומובא מעשה

ברב ביבי שכן ניזוק וחכמים התפללו ונרפא.

מעלת התפילה בביהכ"ס ששם נשמעת גם קול רינה ע"י הציבור שמתפללין יחד, ונא' לשמוע אל הרינה ואל התפילה.

מכמה פסוקים מוכח שהקב"ה נמצא בביהכ"ס וכן שכינה שרויה בין י' שמתפללין, ובין ג' שיושבין בדין (רק לאחר שמתיישבין), וכן בין ב' שלומדים (וגם נכתבים בספר זכרון), ואפי' על אחד שעוסק בתורה.

הקב"ה מניח תפילין, ויש בהם פסוקים אחרים במעלת עם ישראל, דהקב"ה משתבח בעם ישראל כמו שעם ישראל משתבח בקב"ה, ודלא כתפילין שלנו שיש בהם ציוויי הקב"ה לעם ישראל, וכנגד זה שאנחנו מייחדים שמו בעולם כך מייחד אותנו הקב"ה בעולם.

ו:

סכנה למי שאינו בא יום אחד לביהכ"ס ורגיל לבוא כל יום שהקב"ה שואל עליו מדוע לא בא, אבל אם חיסר משום דבר מצווה אין סכנה.

ידוע דעצם כניסה לדין היא סכנה כי מתעוררים לחפש על כל עניניו של האדם וזה לכאורה הסכנה במה שהקב"ה שואל עליו.

סכנה לקהל שמאחרים לתפילה דאם בא הקב"ה לביהכ"ס ואין עשרה, מיד כועס.

הקובע מקום לתפילתו אלוקי יעקב בעזרו, וכשמת אומרים עליו שהוא חסיד ועניו ומתלמידי אברהם אבינו.

דרך היציאה מביהכ"ס צריכה להיות בנחת כמי שאינו רוצה לצאת ולהיפך בכניסה.

כנ"ל גם בדרך לשמוע דרשה דכדאי לרוץ אפי' בשבת ואי"ז חילול שבת.

שכר שמיעת דרשה הוא שכר הפסיעות למי שאינו מבין ויודע מזה תורה, שכר דרשת הרגל היא הדוחק מטעם הנ"ל, שכר לימוד תורה הוא היגיעה, שכר ניחום אבלים הוא השתיקה, שכר תענית הוא הצדקה לעניים שיהיה להם מה לאכול בסוף הצום, שכר שמחת חתן הוא מה שמדבר עם החתן ומשמחו.

מי שמתפלל אחורי ביהכ"ס נקרא רשע כי מראה כביכול שיש ב' רשויות.

תפילה הוא מהדברים שצריכים להם בנ"א ומזליזין בהם.

אדם שנצרך לבריות משתנים פניו מבושה.

שיוני הפנים הוא כמו אותו עוף שכשהחמה זורחת עליו הוא מתהפך לכמה גוונים, וכמו אש ומים יחד.

מעלת תפילת המנחה הוא מה שנענה אז אליהו, מעלת תפילת מעריב הוא שהיא סמוכה להקטרת הקטורת, ומעלת שחרית היא מה שנאמ' ה' בוקר תשמע קולי.

גנות לנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו דעובר בחמשה קולות שנאמרו בשמחת חתן, ואם משמחו זוכה לתורה שנאמרה בחמשה קולות, וכן נחשב כמו שהקריב תודה, וכמו שבנה אחת מחורבות ירושלים.

מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים, ושווה לכל העולם, וכל מה שיש בעולם נברא כדי לסייעו.

כדאי להקדים שלום לחבירו, ומי שאינו מחזיר שלום כאילו גוזל אותו.

ז:

מהפסוק ושמחתים בבית תפילתי מוכח דהקב"ה גם מתפלל, ותפילתו היא שיכבשו רחמיו את כעסו, ויתנהג עם עם ישראל במידת הרחמים ולפנים משורת הדין.

כדרך זו בירך רבי ישמעאל את הקב"ה באותו ברכה, ונענע לו הקב"ה בראשו, ומוכח מזה דלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך.

ממה שהקב"ה ביקש ממשה פני ילכו והניחותי לך, מוכח שאין מפייסים אדם בשעת כעסו.

מהנ"ל נראה שיש כעס לקב"ה, ובאמת כך נראה במעשה דבלעם דנאמר בו יודע דעת עליון, ופשוט דאי"ז כך, אלא הביאור הוא דהיה יודע לכוין את הרגע שבו הקב"ה כועס, וזמן הרגע ההוא הוא כאותו משך זמן שאומרים רגע, ומובאים כמה שיטות כמה אורך זמן זה, ונראה בערך אחד חלקי עשרים וחמש משניה, ובזמן שבלעם ביקש לקלל את ישראל לא כעס הקב"ה וכך לא יכל לקללם, עוד מובא דזמן הכעס הוא בשעה שמלכי העולם קמים משנתם ומשתחווים לשמש ולירח, וסימן לכעס הוא בשעה שהכרובות של התרנגולות חוירים לגמרי ללא שמץ אדמימות.

ג' בקשות ביקש משה מהקב"ה, א' - ב' שתשרה שכינה על ישראל ולא על העכו"ם, ג' ללמוד דרכי הקב"ה מפני מה מצב האדם בעולם אם טוב לו או רע לו אינו תלוי אם הוא צדיק או רשע, ומח' אם נענה לו הקב"ה רק לב' הבקשות הראשונות או דנענה לכולם, ולהצד דנענה לכולם, מבואר בס"ד דביאר דהכל

הולך לפי מעשי האבות, וזה נדחה משום שנאמ' לא יומתו בניים על אבות, ודווקא באוחזין מעשי אבותיהם בידיהם נאמ' פוקד עוון אבות על בניים, אלא הכל תלוי במעשי האדם, דאם הוא צדיק גמור יהיה לו טוב, ואם הוא רשע גמור יהי לו רע, וכל מי שאינו גמור אין בו כלל ברור והכל לפי ענינו.

עוד מח' במשה אם מה שלא ראה את הקב"ה אלא רק את אחוריו (קשר תפילין), זה מצד שכר שלפחות אחוריו ראה או עונש שלא יראה את פניו ממש, ונח' אם היה עליו כעס במה שלא הביט בסנה או להיפך, ולהצד שזה שכר, זכה גם לקירון עור פנים בזכות שהסתיר פניו, וכן מכח מה שירא מהקב"ה זכה שייראו מפניו.

הבטחה טובה שיוצאת מפי הקב"ה אפי' על תנאי אינה מתבטלת, ולכן מה שאמר הקב"ה למשה שירבה את זרעו אם יתן לו להרוג את עם ישראל לא התבטלה אפי' שמשה הצליח לבטל את הגזירה.

ז:

עוד בענין אנשים שזכו ל"קשר" עם הקב"ה, אברהם אבינו היה הראשון שקרא לקב"ה אדון, לאה היתה הראשונה שהודתה לקב"ה.

בקריאת שם יש רמז לעתיד, ראובן נקרא כך דאמרה אמו ראו מה בין בני לבן חמי (עשיו) שעשיו ויתר על הבכורה ובכ"ז שנא את יעקב, וראובן נתן את הבכורה בע"כ ובכ"ז לא כעס על יהודה, וכן רות נקראה ע"ש דוד המלך שרוייה (מלשון רוייה) לקב"ה בשירות ותשבחות.

הקושי של אדם שבנו יוצא לתרבות רעה הוא יותר ממלחמת גוג ומגוג כדמוכח

ממה שהוסיף דוד המלך במלחמת אבשלום, ה' מה רבו צרי, ובאותו ענין מה שאמר דוד מזמור לדוד ולא קינה לדוד, הוא מפני שהתנחם בזה שיצא בנו לתרבות רעה וזה היה העונש שאמר לו הקב"ה, ולא שנכנס בזרעו פסול.

מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז, אבל לא בזמן שהשעה משחקת להם, דאז הרשע זוכה בדין ורואה בפילת צריו, אבל במילי דשמיא י"א דמותר להתגרות אפי' אם השעה משחקת לו, וי"א דצדיק גמור יכול להתגרות בכל גווי.

כל הקובע מקום לתפילתו אויביו נופלים תחתיו.

שבח גדול יותר לשמושה של תורה מלימוד התורה עצמה.

ה.

בעניני תפילה ומעלתה, מעלה גדולה לתפילה עם הציבור, ואפי' אם אינו יכול להגיע למנין יש ענין להתפלל באותו זמן שהציבור מתפללין, ובתפילתן של ציבור אין הקב"ה מואס, ומי שעוסק בתורה ובגמ"ח ומתפלל בציבור מעלה עליו הקב"ה כאילו פדה אותו ואת בניו מבין אומות העולם, וכן זוכה לאריכות ימים.

וחומר העוון למי שאינו בא לביהכ"ס ויש לו בעירו ביהכ"ס דנקרא שכן רע, וגורם גלות לו ולבניו.

דרך תפילה היא להכנס לתוך ביהכ"ס שיעור שני פתחים ולא להתפלל בכניסה כמו שרוצה לצאת, וכן אסור לצאת באמצע קריאת התורה, אבל בין גברא לגברא מותר, וי"א דמותר לסובב את הפנים וללמוד משהו אחר.

נח' חז"ל על מה צריך אדם להתפלל בעיקר שיהיה מזומן לו, ונאמרו בזה כמה דעות, אשה (שיכולה להיות ענין מושלם של טוב או מר ממות), תורה, מיתה מעולה, (דהמעולה היא מיתת נשיקה ויש תשמע מאות ושנים דרגות מתחתיה וקשה שבכולם אסכרה), קבורה, בית הכסא.

מיום שחרב ביהמ"ק אין לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד, ולכן יש ענין להתפלל דווקא במקום שלומדים תורה דזהו מקומו של הקב"ה.

גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים דבו נאמר אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב.

ענין לגור במקום רבו אם שומע לו, דכך הוא מקבל ממנו כל הזמן ונשמר מעבירות, אבל אם אינו שומע לו מוטב יהיה שוגג ולא מזיד.

ה.

בענין שמו"ת, ענין השלים פרשיותיו דווקא עם הציבור, דהיינו בכל שבת ושבת, ולא להקדים לתחילת השנה הכל או לאחר, ומצינו ברב ביבי בר אביי שרצה להשלים הכל בערב יוה"כ, ואמרו לו את ההלכה שכל האוכל ושותה בערב יוה"כ נחשב כאילו צם בתשיעי ובעשירי, ולכן עדיף שלא יאמר אז שמו"ת וכן עדיף לקרוא דווקא עם הציבור, וכן מצינו שהזהיר ריב"ל לבניו שישלימו עם הציבור כל שבוע שמו"ת.

ומי שמשלים שמו"ת מאריכים לו ימיו ושנותיו.

עוד הזהיר ריב"ל לבניו שלא יעצרו את שחיטת העוף עד שישחטו את כל הורידים, וכן שלא יזלזלו בזקן ששכח

תלמודו כי גם שברי לוחות היו מונחים בארון ולא רק הלוחות עצמם, וכן שלא יחתכו את הבשר על גב היד (דאפי' אם יש חתך קטן זה הורס את התבשיל וכ"ש חתך גדול שהוא סכנה ליד) וכן שלא ישבו על מיטה ארמית (ג' אפשרויות, או שינה בלא קרי"ש או שלא להתחתן עם גיורת או כפשוטו ומשום שמא תכשיל אותם הארמית בחשד שהרגו מישהו שמתחת למיטה) וכן שלא ילכו מאחורי ביהכ"ס בשעת התפילה, אבל אם רצים או שיש להם תפילין מונחים או שיש להם משא שסוחבים, או שיש עוד פתח לביהכ"ס או שיש עוד ביהכ"ס בעיר, אין חשש.

ג' מעלות במדיים, שלא חותכים בשר על גב היד, ולא מנשקים את כף היד מפני הרוק, ולא מדברים סודות בתוך העיר אלא בשדה.

ג' מעלות בפרסיים, שצנועים באוכל ובבית הכסא ובתשמיש, ובכ"ז נאמר עליהם שהם מקודשין ומזומנים לגיהנם.

בפשר הדבר שהם מקודשין ובכ"ז מזומנים לגיהנם, צע"ג ואולי ביאור הדבר שיש להם צניעות שאינה במקומה, כי ענין אישות הוא להיפך לגמרי מענין צניעות שבבית הכסא, כי ענינה הוא חיבור גמור ואין מקום לפירוד בתוך החיבור הגדול הזה, ודרך הפרסיים לשמש במלבושים, ומשום כך הם מזומנים לגיהנם אפי' שהם מקודשין כי שימוש בדרך זו אינה שייכת לענין התשמיש כלל וא"כ אין בזה אלא מעשה פריצות אפי' שזה מגיע מצד הקדושה שבהם, ורק לעם ישראל נמסרו דרכי הקדושה האמתיים שיש במעשה זה.

מח' בשמועה מפי רשב"י אם אפשר לקרוא ב' קרי"ש אחד לפני עלה"ש ואחד

ט.

במה דאיתא במשנה על בניו של ר"ג שבאו מבית המשטה בלילה, מבואר בגמ' דאמר להם ר"ג דזהו גם לדעת רבנן ומה שאמרו עד חצות הוא כדי להרחיק אדם מן העבירה.

לא הוזכר במשנה בענין מה שאמרו חז"ל דזמנם עד חצות את אכילת פסח, משום דהמשנה איירי בשיטת ר"ע דס"ל דזמנה באמת עד חצות, ור"א ב"ע פליג וס"ל דעד עלה"ש, וא"כ ממ"נ לא שייך לכתוב במשנה דאיירי רק בדברים שזמנם באמת עד עלה"ש ונכתב עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה.

לכו"ע נגאלו ישראל בלילה, ונח' ר"ע וראב"ע מהו שעת חיפזון, ר"ע ס"ל דשעת חיפזון היינו מזמן שהיו המצרים בחיפזון וזה היה מחצות ולכן רק עד אז היה אפשר לאכול את הפסח, ורעב"ע ס"ל דחיפזון היינו דישאל שלא יכלו לצאת מהבית עד עלה"ש וממילא התחיל החיפזון בעלה"ש ועד אז היה אפשר לאכול את הפסח.

ט:

מלכים לעמוד, וגם לאחר זמן זה יכול לקרוא כקורא בתורה.

גמ' ❁

גדר ההבחנה בין תכלת ללבן אינה בין שני חפצים שונים אלא באותו חפץ שיש בו את שני הצבעים.

עוד כמה דיעות בזמן התחלת קרי"ש, א' כשמבחין בין זאב לכלב, ב' כשמבחין בין חמור לחמור בר (דזאת היא הבחנה קשה יותר). ג' כשמכיר את חברו ממרחק ד' אמות.

מח' אם הלכה כדעה ג' אפי' לגבי קרי"ש, או דווקא לענין הנחת תפילין אבל קרי"ש יכול לקרוא רק קרוב לנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפילה ויתפלל לאחר הנץ שאז הוא ודאי יום לכו"ע.

וה' שפתי תפתח אינו מפסיק בין גאולה לתפילה כי כך תקנו חז"ל וכן השכיבנו אינו מפסיק.

מעלה בסומך גאולה לתפילה שאינו ניזוק כל היום כולו, ומובא על רב ברונא שהיה שמח כל היום אם סמך גאולה לתפילה, ועוד מובא דר' זירא אמר שניזוק שהיה צריך ללכת לרפאות מלך עכו"ם, וענה לו ר' יוסי ב"ר אליקים, דאדרבה רווח הוא וכדאי לשלם ע"ז לראות מלכי עכו"ם כדי שלעתיד לבוא יזכו לראות כמה מלכי ישראל מכובדים הרבה יותר.

תקנת יהיו לרצון היא דווקא לאחר התפילה אפי' שזה מתאים גם לתחילת התפילה, כי דוד המלך אמר את זה לאחר י"ח פרקים, וכך גם אנחנו אומרים את זה לאחר י"ח ברכות.

חשבון בגמ' דעד ה' שפתי תפתח יש רק י"ח פרשיות כי אשרי האיש ולמה רגשו הם פרשה אחת, כדמוכח במקום אחר

דיש מנין ק"ג פרשיות עד הללויה ואם לא נאמר דהוה פרשה אחת יקשה גם שם דיש ק"ד פרשיות.

כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח וסיים בה באשרי.

ביאור בפסוק יתמו חטאים מן הארץ שביארה ברוריה אשת ר"מ דאין הפשט שימותו האנשים החוטאים, אלא שלא יהיה יותר חטא בעולם, ודבר זה היה נפק"מ לתפילת ר"מ על בריונים שהיו בשכנותו דבתחילה ביקש עליהם רחמים שימותו ולבסוף ביקש שישובו בתשובה וכך הוה.

יל"ע במה שביקש רחמים עליהם שימותו אם ביקש עליהם הפשט הוא שמתוך רחמים עליהם ביקש שימותו כי עדיף שימותו ולא ישארו חוטאים בעולם, או דביקש רחמים עליהם הפשט הוא שביקש רחמים לעצמו והבקשה היתה עליהם שימותו.

עוד ביאור מברוריה אשת ר"מ בפסוק רני עקרה לא ילדה, דאין הפשט שיש שמחה במה שלא ילדה וכמו שאמר לה ההוא צדוקי, אלא הפשט הוא דאיירי בכנסת ישראל דשמחה במה שלא ילדה בנים לגיהנם.

מדברי דוד מוכח דדרשינן סמוכות דכתב את מעשה אבשלום לפני מעשה שאול אפי' שקדם מעשה שאול, והטעם שנסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג זה כדי לחזק את האמונה ששייך עבד שימרוד באדונו (דזה צורת מלחמת גוג ומגוג) וכמו שאבשלום מרד באביו דוד.

בפסוק פיה פתחה בחכמה שיבח שלמה את דוד שאמר שירה כנגד ה' מצבים שהיה בהם, ברכי נפשי וכו' וכל קרבי, כנגד מעי אמו, ברכו ה' מלאכיו כנגד כוכבים ומזלות שראה כשיצא לאויר העולם, ואל תשכחי כל גמוליו כנגד דדי אמו (ולשון כל גמוליו שיש שינוי בדדי אשה דלא כשאר בע"ח שהם במקום בינה ולא במקום ערוה כדי שלא יראו את הערוה או כדי שלא ינקו ממקום הטינופת), יתמו חטאים מן הארץ כנגד מפלתן של רשעים, ועל יום המיתה אמר שירה ברכי נפשי את ה', ה' אלוקי גדלת הוד והדר לבשת.

עוד נלמד מוכל קרבי גדלותו של הקב"ה שבורא את חומר האדם ואח"כ מכניס בתוכו את כל מערכות הגוף, וזה שלא כדרך יצירה של בנ"א שבתחילה יוצרים את מה שבתוך החומר ואז את הכיסוי.

ודעה נוספת לגבי ה' ברכי נפשי דאמרם דוד כנגד הדברים השווים לקב"ה ולנשמה, א' הקב"ה ממלא את כל העולם ונשמה ממלאה את הגוף, ב' שניהם רואים ואינם נראים, ג' הקב"ה זן את כל העולם והנשמה זנה את הגוף, ד' שניהם טהורים, ה' שניהם יושבים בחדרי חדרים, וא"כ ראוי שיבוא מי שיש בו נשמה וישבח את הקב"ה.

אין צור כאלוקינו- אין צייר כאלוקינו שברא כל נברא בצורה אחרת.

כי אין בלתך- דלא כדרך בנ"א שמתבלים ע"י מעשי ידיהם (כל יצירה של האדם מאמצת אותו ומורידה מכוחו), דרך הקב"ה היא דהוא מבלה את מעשי ידיו ולעולם אינו מתבלה.

חזקיהו המלך למד מדוד המלך שהיה סבו שלא להתייאש מן הרחמים ולכן גם

כשבא אליו ישעיהו וניבא עליו שימות, לא התיימש ותיקן את התביעה עליו שלא עסק בפריה ורביה וניצל, וטעם הדבר שלא עסק בפריה ורביה הוא מפני שידע שיצא ממנו מנשה הרשע, אבל ישעיהו אמר לו שלא צריך להתעסק עם חשבונות שמים, ובמעשה זה רואים עוד מגדלותו של הקב"ה שכך עשה פשרה בין ישעיהו לחזקיהו דכל אחד אחז במסורת שהשני צריך לבוא אליו, וגרם הקב"ה שיבוא ישעיהו לחזקיהו ע"י שחלה והיה צריך לקיים בו ביקור חולים.

:

וכן אפי' אם בעל החלומות אומר לאדם שלמחר הוא מת אל יתיימש מן הרחמים. במעשה הנ"ל בחזקיהו מובא להתפלל אל הקיר ונח' אם הפשט הוא שהתפלל מקירות ליבו, או שהתפלל על עסקי קיר דהיינו שהזכיר את מעשה דשונמית שבזכות קיר שעשתה לאלישע כדי שיהיה לו חדר, זכותה ובנה חזר לחיים, וכ"ש הוא שהרבה להיטיב (מח' אם הזכיר את מה שסמך גאולה לתפילה או שגנז ספר רפואות כדי שיתפללו לה') ולמעשה שמע הקב"ה לתפילתו בזכות דוד המלך ולא בזכות מה ששיבח את עצמו ולומדים מזה שכשאדם מזכיר את זכויות עצמו מקבלים תפילתו בזכות אחרים, וכשמזכיר זכות אחרים שומעים לו בזכות עצמו.

בענין מעלת חזקיהו מובא דעשה ו' דברים מהם ג' היו חז' למרוצים וג' לא היו מרוצים, גנז ספר רפואות, וקיצץ נחש הנחושות כדי שלא יהיה ממנו ע"ז, וגירר עצמות אביו שהיה רשע ולא קברו בכבוד, וע"ז הודו לו חז"ל, וסתם את נחל גיחון כדי שלא יהיו מים לאשור, וקיצץ את דלתות ההיכל

ושלחם למלך אשור כדי להיכנע בפניו ולא הודו לו על שניהם כי היה צריך לסמוך על הקב"ה ולא לנהל כך את המלחמה, וכן היה מעבר את השנה ביום ל' של אדר אפי' שזה כבר יכול להיות ניסן ולא חשש לדעת שמואל דמשום שראוי להיות כבר ניסן א"א לעבר שוב שיהיה אדר, (וס"ד דהגמ' דלאחר שנכנס ניסן היה מברר למפרע שזהו אדר ב').

בענין השונמית מח' אם קיר הפשט הוא קיר ממש שעשתה באכסדרא שהיתה לה ונקראת עליה כי היא היתה מעולה שבבתים, או דהיתה באמת עליה וקיר הפשט הוא קירי שעשתה תקרה לעליה למען אלישע.

ב' דרכים בעבודה, אלישע נהג ליהנות מבנ"א, ושמואל נהג שלא ליהנות כלל אלא לקח לכל מקום את כלי תשמישו, ובשניהם אין משום גסות הרוח או שנאה.

עוד בענין מעשה דשונמית מוכח דאשה מכרת באורחים יותר דהיא ראתה באלישע דקדוש הוא, או משום שלא היה זבוב עובר על שולחנו או משום שלא היה על סדינו ש"ז, ואמנם הוא היה קדוש אבל משרתו גיחזי לא היה קדוש וכשדחף את השונמית תפסה בדדיה.

וממעשה זה לומדים דמארח ת"ח בביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב תמידין.

צ"ע מה ההוכחה שאשה מכרת יותר באורחים הרי היה לה סימנים מובהקים ומה זה שייך למה שהיא אשה.

ענין להתפלל במקום נמוך כמש"נ ממעמקים קראתך ה', וכן גם ענין להצמיד רגליו בתפילה כדרך המלאכים.

אסור לאכול לפני התפילה ונקרא גאווה דמתגאה שאינו לחוץ להתפלל ואינו צריך כלום.

הלכה כרבי יהושע דזמן קרי"ש שחרית הוא עד ג' שעות.

רב חסדא ס"ל דאפי' אם קורא קרי"ש לאחר זמנה מברך, וזה נסתר מברייתא אחת ומסתייע מברייתא אחרת.

מעלה לקורא קרי"ש בזמנה יותר מלימוד תורה, כי מבואר דלאחר זמנה יש לו מעלה של קורא בתורה וא"כ בתוך זמנה ודאי יש יותר.

לכאורה לא מובן מה הוכחה הרי אפש"ל דבתוך זמנה הוא פחות מלימוד תורה אבל יש בו מעלה אחרת מלימוד תורה, ולאחר זמנה לא שייך להשיג את המעלה של תוך זמנה אבל א"ז יותר מרומם מלימוד תורה.

מתני'

מח' ב"ש וב"ה אם בשכבך ובקומך זה זמן שכיבה וקימה או צורת שכיבה וקימה ולב"ה דזה זמן שכיבה זה מוכח מבלכתך בדרך דנראה שקורא כדרכו ולא דווקא שכיבה וקימה.

:

גמ'

מח' ב"ש וב"ה תלויה אם צריך לימוד מיוחד לחייב הולך בדרך או דזה פשוט גם בלא ובלכתך, ונפק"מ אם שייך לדרוש מבלכתך דאדם קורא כדרכו ולא דווקא בדרך שכיבה וקימה, ועיקר דיוק דב"ש הוא ממה שלא נאמר בוקר וערב מוכח דיש ענין דווקא בשכיבה וקימה,

ולדידהו ילפי מבשכבך דעוסק במצוה פטור, ומבלכתך דחתן פטור אפי' שטרוד רק במחשבה, אבל טירדא דרשות אינה פוטרת מקרי"ש ולכן אבל חייב.

הלכה נפסק כב"ה ומח' אם מי שעושה כב"ש יצא או דחייב מיתה כמו שמובא במשנה מעשה בר"ע שהטה בדרך לקרוא כב"ש ואמרו לו שהיה ראוי להתחייב מיתה.

מתני'

ב' ברכות לפני קרי"ש שחרית ואחת לאחריה (יוצר אור, אהבה רבה, אמת ויציב), ובערב ב' לפניו וב' לאחריה (מעריב ערבים, אהבת עולם, אמת ואמונה, השכיבנו), ואין רשות לשנות נוסח כלל.

:

גמ'

ענין להזכיר ביום מדת לילה, וכן בלילה להזכיר מידת יום, ולכן אומרים יוצר אור ובורא חושך ולא אומרים בורא נוגה, וזהו גם הלשון מעביר יום ומביא לילה.

אהבה רבה פוטרת ברכת התורה כי יש בה לשונות של בקשת תורה.

מובא בגמ' את נוסחאות ברכות התורה הנוהגות היום ומח' מה אומרים ונפסק לומר הכל.

סדר תמיד של שחר היה מתחיל בברכה אחת (מח' אח"כ אם יוצר אור או אהבה רבה) ואח"כ עשרת הדברות וקרי"ש ואח"כ אמת ויציב וסדר עבודה וברכת כהנים ובשבת הוסיפו ברכה למשמר הבא שישכין הקב"ה שלום ואחוה ביניהם.

בענין המח' לגבי ברכה הראשונה שברכו אין מ"ד שאמר מפורש דברכו יוצר אור אלא זה משמע מתוך מה שאמר דמוכח מזה דאין ברכות מעכבות זו את זו, ופשוט א"כ דס"ל דמברכים יוצא אור, דאל"כ אין הוכחה כלל, דכיון שהתחילו את הסדר לפני הנץ החמה יתכן דמה שלא ברכו יוצר אור הוא מפני שלא הגיע עדיין זמן יוצר אור, א"ו ברכו יוצר אור ובכ"ז לא ברכו אהבה רבה ומוכח דאין ברכות מעכבות, אמנם אפשר לדחות דבאמת ברכות מעכבות, ובכ"ז היה אפשר לברך רק אהבה רבה כי אין סדר ברכות מעכבות זו את זו.

יב.

הטעם שאין אומרים עשרת הדברות בקרי"ש הוא כדי שלא יאמרו העכו"ם דרק זה תורה כי זה נשמע מפיו של הקב"ה והשאר לא, ולכן לא רצו לייחד דווקא את זה יותר מכל שאר התורה.

ספק בגמ' לגבי מי שכוון לברך הגפן על כוס שכר ולאחר שאמר בא"י אמ"ה שם לב שזהו שכר וסיים שהכל נהיה בדברו, האם נפסלה הברכה בגלל הכוונה של ההתחלה, וב' ניסיונות לפשוט, א' מההלכה לגבי יוצר אור דאם פתח לברכה ע"ד מעריב ערבים יצא, וכן במעריב ערבים אם פתחה ע"ד יוצר אור, אבל אם היה כך אבל כל נידון בתפילה השניה לא יצא, כי הסיום הוא לא כברכה שצריכה להיות וא"כ מוכח דעיקר הענין הוא הסיום, אולם לא שייך להוכיח מזה למ"ד דברכה שיש בה שם ה' היא נחשבת ברכה כי יוצר אור נגמר בברכה וא"כ יתכן דלכן זה מועיל, אבל למ"ד דברכה נחשבת רק אם יש בה מלכות שייך להוכיח מזה. ב'

ממה שנא' דהכל אחר החיתום נראה דזה כך גם אם כיון בתחילה שלא כהוגן, אמנם אפשר להעמיד בנידון שאכל תמרים והתחיל לברך ברכת המזון כי חשב שזה לחם ולסיים בעל העץ דיצא וזה משום שתמרים גם מזינים.

חיוב לומר בבוקר ויציב דווקא ובליילה ואמונה דווקא כדי לקיים הפסוק להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות וזה תוכן התפילות הנ"ל.

בתחילת שמו"ע כורע בברוך וזוקף בה', ומובא דרב ששת היה כורע מהר וזוקף לאט כדי שלא יראה שאינו רוצה להשאר כורע לה'.

יב:

מח' אם בעשי"ת אומרים הקל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט, או המלך הקדוש והמלך המשפט, ונפסק כדעה ב'.

מי שאינו מבקש רחמים על חבירו נקרא חוטא ועל ת"ח צריך להחלות עצמו עד שיבריא.

העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עוונותיו.

היה צד לקבוע פרשת בלק בקרי"ש מצד הפסוק כרע שכב כארי שהוא כענין בשכבך ובקומך, אבל לא נקבע משום טירחא דציבורא, כי לא שייך לקבוע רק את הפסוק הזה כי רק פרשה שסתמה משה נחשבת פרשה.

ענין שקבעו ויאמר הוא משום ה' דברים שיש בו, יציאת מצרים, ציצית, עול מצוות (ועשיתם את כל מצוותי), דעת מינים (אחרי לבבכם), הרהור עבירה (אחרי עיניכם), והרהור ע"ז (אשר אתם זונים).

יציאת מצרים וכמו שלא נשכח שם יעקב לאחר שנקרא ישראל.

יג.

בענין שמות האבות שנשתנו, אברהם היה קרוי אברם כי היה אב לארם, אבל אח"כ נהיה אב לכל העולם ולכן נקרא אברהם, וכן שרה היתה נקראת שרי כי היתה שרי לאומתה ואח"כ נקראת שרה כי היתה שרה לכל העולם.

ומח' אם הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנא' שמך יקרא אברהם או דעובר בלאו שנאמ' לא יקרא עוד אברם, ומה שאמר הנביא אשר בחרת באברם זה סיפור שבחו של אברהם שהיה בתחילה ולא שקורא לו עכשיו אברהם, וכן אין איסור לקרוא שרי כי זה היה דיבור מיוחד לאברהם שיקרא לה שרה ולא לשאר העולם, וכן אין איסור לקרוא יעקב כח הקב"ה גם המשך לקרוא לו יעקב.

ל"ע מה סדר החמשה דברים הרי על פניו נראה דהם ששה דברים.

מתני'

מח' חכמים וראב"ע אם קוראים פרשת ויאמר בלילה שהרי אי"ז זמן ציצית, ובכ"ז ס"ל לראב"ע דקורין אותה משום יציאת מצרים, וחכמים ס"ל דאין מזכירין יציאת מצרים בלילות, ונח' בפסוק למען תזכור את יום צאתך ממצרים כל ימי חיך, אם כל מרבה לילה או מרבה את ימות המשיח.

גמ'

ראב"ע פליג על חכמים משום שלעתיד לבוא יזכרו רק את הצלת ישראל משיעבוד גלויות ולא יזכרו את יציאת מצרים, וחכמים ס"ל דאמנם שיעבוד מלכויות יהיה יותר אבל לא ישכחו את

פרק ב' - היה קורא

יג.

מתני'

אדם הקורא קרי"ש כקורא בתורה והגיע זמן קרי"ש יכול לכוון לצאת בזה ויוצא. נידון לגבי שאילת שלום בזמן קרי"ש דמפני היראה מותר לכו"ע לשאול אפי' באמצע הפרק, וכ"ש להשיב שלום מפני היראה דמותר, וכן לכו"ע מפני הכבוד אסור לשאול באמצע הפרק ומותר בין הפרקים, ונח' לגבי השבת שלום, ויתבאר בגמ' גדר מח'.

בין הפרקים הם בין ברכה ראשונה לשניה ובין שניה לשמע, וכן בין פרשה לפרשה בקרי"ש, ומח' אם בין ויאמר לאמת ויציב חשיב בין הפרקים.

סדר קרי"ש נסדר כך משום דשמע הוא קבלת עול מלכות שמים, ואח"כ יש פרשת והיה אם שמוע שהוא עול מצוות, ואח"כ ויאמר דפחות חשובה משום שנאמרת רק ביום ולא בלילה.

גמ'

ס"ד בגמ' דמוכח דמצוות צריכות כוונה ולהכי לא סגי בקורא בתורה אלא צריך שיכוון לצאת, וקמ"ל דאפשר להעמיד בקורא ע"מ להגיה דאי"ז קורא כלל.

מח' אם ילפינן משמע דצריך שישמע לאזניו את הקרי"ש, או דאי"צ וילפינן שיקרא באיזה לשון שירצה, ומסתעף מזה מח' אם ילפינן מוהיו שצריך לקרוא כסדרן דצריך שיהיו כהויתם או דילפינן שלא יקרא בלשון אחרת, וילפינן ממה שלא נכתב והיו דברים דצריך לקרוא כסדרם, ולכו"ע תורה נכתבה בלשון הקודש ומה שצריך פסוק כדי לחדש דאפשר לקרוא קרי"ש בלשון אחרת או דא"א זה משום הפסוק השני שיכול להטעות.

יג.

ה' דיעות כמה צריך לכוון בקרי"ש, א' רק בפסוק שמע ישראל, ב' עד סוף פרשה ראשונה, ג' עד והיו הדברים האלה, ד' מוהיו הדברים האלה, ה' הכל צריך כוונה. לפי מח' הנ"ל יש למדו מושמתם את דברי אלה על לבבכם דצריך להניח תפילין של יד כנגד הלב, וכן יש שלמדו מעל לבבכם לדבר במ דצריך ללמד אדם את בניו תורה כדי שישננו אותה.

המאריך בדל"ת של אחד מאריכין לו ימיו ושנותיו, וצריך להיזהר שלא ישמיט את החי"ת, ושיעור האריכות הוא עד שימליך את הקב"ה בשמים ובארץ ובד' רוחות השמים.

מותר לטעום מן התבשיל בתענית כדי לדעת אם צריך עוד תבלין כי אין בתענית איסור הנאה אלא איסור אכילה ושתייה, וכן אי"צ לברך ע"ז ברכה, אבל לא יטעום יותר מרביעית.

כל הנ"ל דמותר לשאול שלום הוא דווקא כשאנו הולך במיוחד לפתחו להקדים שלום דזה אסור אפי' לפני התפילה ולא דווקא בין הפרקים, והנותן שלום לחבירו באופן זה כאילו הקריב על במה, וכן אסור לאדם לעשות חפציו לפני התפילה, ומי שלא עושה חפציו הקב"ה עושה בשבילו.

אם יש ילפותא ללמוד דמי שלא חלם שלום שבעה ימים נקרא רע, או דזה ילפותא למי שמשביע עצמו בדברי תורה והולך לישון דלא משמיעים לו בשורות רעות.

יד:

הלכה דאין חשיב בין הפרקים בין ויאמר לאמת ויציב כי זה ע"ש הפסוק וה' אלוקים אמת וא"כ אין להפסיק, ולכן גם לא חוזר ואומר אמת ויציב אלא הכל המשך אחד.

לפי הנ"ל יש צורך גם בערבית להזכיר את המילים אני ה' אלוקיכם אמת, ולכן י"א דאומרים בערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלוקיכם אמת, אבל י"א דזה נחשב התחלה של פרשת ויאמר ולכן צריך לגמור את כל הפרשה, ולמ"ד דלא גומרים את כל הפרשה צריך להזכיר יצאת מצרים ואומרים מודים אנחנו לך ה' אלוקינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך.

אדם המהלך בדרך צריך לעמוד במקומו כשקורא את הפסוקים שצריכים כוונה.

רבי היה קורא רק שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד, וכשהיה שם ידו על עיניו היה מקבל עול מלכות שמים, ומח' אם היה חוזר אח"כ וגומר את הפרשה כולה, ובכל אופן מחפש גמ' שיש בה יציאת מצרים כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה, ולמ"ד שלא היה חוזר כדי שיזכיר בכלל יציאת מצרים.

בפסוק ראשון חובה להיות ער לחלוטין ובשאר פסוקים לא.

אסור לישון פרקדן ולהתפלל כשמוטה מעט על צידו מותר, אבל לקרוא קרי"ש לא מועיל מוטה על צידו וצריך לשבת ממש.

הסבר המח' בהשבת שלום, דלכו"ע משיב מפני היראה אפי' באמצע הפרק, ומח' אם אפשר להשיב מפני הכבוד באמצע הפרק או דווקא בין הפרקים, ולמ"ד שמשביב אפי' באמצע הפרק, מותר בין הפרקים להשיב לכל אדם.

יד.

נידון בהלל אם יש יותר היתר לשאול שלום מצד שזה דרבנן או דאין יותר היתר מצד שזה הודאה, ונפשט שזה פחות חמור, ולהלכה יש חילוק בין ימים שנקבעו לומר הלל דאז פוסק רק בין הפרקים לימים שלא נקבעו דפוסק אפי' באמצע הפרק.

משמע לכאורה דלהלכה נפסק דיש יותר חומרא בהלל דפוסק רק בין הפרקים ולא נאמר חילוק בין מפני היראה לכל אדם.

לכאורה המקור למה שהנהיגו לומר ויאמר לכו"ע הוא כדי שיגמרו את כל הפרשה כולה, כי הרי סגי בנוסח של מודים כדי לצאת יד"ח הזכרת יציאת מצרים לראב"ע.

טעם נוסף לסדר קרי"ש דבפרשה ראשונה יש ללמוד (ודברת בם) וללמד (ושננתם) ולעשות (וקשרתם, וכתבתם), ובפרשת והיה אם שמוע יש רק ללמד (ולמדתם אותם) ולעשות (וקשרתם, וכתבתם), ובפרשת ויאמר יש רק עשיה.

רב היה רגיל לקרוא קרי"ש ואח"כ להניח תפילין ואח"כ התפלל, ומק' עליו הגמ' מברייתא דהחופר קבר פטור מקרי"ש וכשהגיע זמן קרי"ש יניח תפילין ואח"כ יקרא קרי"ש, ואמנם ברייתא זו נסתרת מעצה ומת' הגמ' דסיפא מייירי בב' ולכן יכול כל אחד לצאת בעצמו ולהניח תפילין, ומ"מ קשה על רב דשינה הסדר, ומבואר דס"ל דנתן טעם לקרי"ש דקודם כל עול מלכות שמים ואח"כ עול מצוות, ולכן קיבל בתחילה עול מלכות שמים ע"י קרי"ש ואח"כ הניח תפילין, ומק' הגמ' דיש עדות שלימד תורה קודם ואח"כ הניח תפילין ואח"כ קרא קרי"ש, ומוכח דאפשר לעשות מעשה לפני קרי"ש, ול"ש לתרץ שהיה לפני זמן קרי"ש כי א"כ לא היו מעידים עליו את העדות דאין בזה כלום, אלא מבארת הגמ' דהשליח התעכב בהבאת התפילין ואין ראייה מזה.

צ"ע מדוע יש קו רק ממה שלימד לפני קרי"ש הרי יש קו מעצם הסדר שקרא קרי"ש לאחר שהניח תפילין, ובאמת ברש"י נראה דלא גרס שהניח תפילין וקרא קרי"ש אלא הקו היא ממה שמיד לאחר שנטל ידיו התחיל ללמד ולא קרא לפני זה קרי"ש.

כל הקורא קרי"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר על הקב"ה, וכאילו הקריב עולה בלא מנחה ובלא זבח ונסכים.

טו.

הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים בשלמות, יפנה לנקביו ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא קרי"ש ויתפלל, ורבא ס"ל דצריך לטבול כל גופו במקוה כדי לזכות לשלימות זו.

אין חיוב ליטול ידיים במים לפני קרי"ש אלא סגי בכל מה שמנקה, ולתפילה צריך להדר אחרי מים, וצריך ללכת בשביל זה אפי' פרסה, אבל לאחוריו לא צריך לחזור יותר ממיל.

מתני'

מח' אם הקורא קרי"ש בלא להשמיע לאזניו אם יוצא.

מח' אם קורא בלא לדקדק באותיות אם יצא או לא.

הקורא קרי"ש שלא לפי הסדר לא יצא.

מי שטעה בקרי"ש יחזור למקום שטעה.

גמ'

נפק"מ מדעת ר' יוסי דלא יצא דגם חרש לא יוכל לתרום תרומה כי לא יכול לשמוע את הברכה, ול"ש להעמיד דעה דעת ר' יהודה וגם בקרי"ש מה שמכשיר זה רק בדיעבד, כי מה שכתוב במשנה הקורא שזה משמע דיעבד זה להודיע כוחו של ר' יוסי שאפי' בדיעבד לא יצא.

צ"ע דלמעשה אין הוכחה שאי"ז ר' יהודה ומה שמכשיר זה רק בדיעבד, וא"כ מדוע משמע בגמ' דזה דעת ר' יוסי בלא ספק.

ענה נראה דדעת ר' יוסי היא דלא מועיל אפי' בדיעבד ור' יהודה ס"ל דמועיל אפי' לכתחילה, וא"כ ברייתא דהקורא ברכת המזון בלא להשמיע לאזניו דיצא רק בדיעבד היא לא כמר, ול"ש לומר דר' יהודה ס"ל שזה מועיל רק בדיעבד כי יש ברייתא שחרש יכול לתרום לכתחילה וא"כ זה יהיה דלא כמר, אלא מבארת הגמ' דדעת ר' יהודה דזה מועיל לכתחילה וברייתא של ברכהמ"ז היא משם רבו או דהיא דעת ר"מ ואז אפש"ל דר' יהודה ס"ל כרבו דקורא רק בדיעבד, ונמצא דברייתא דחרש יכול לתרום בדיעבד היא כדעת ר' יוסי ולא כדעת ר' יהודה וזה מועיל אפי' שלגבי קרי"ש ס"ל שאי"ז מועיל כי זה דרבנן, או דזה כדעת רבו של ר' יהודה ור' יהודה גם ס"ל הכי.

טו:

וממסקנא דהנ"ל יהיה מוכח גם לברייתא דחרש שוטה וקטן אינם יכולים לקרוא את המגילה דאי"ז רבי יהודה כי איהו ס"ל דחרש יכול לקרוא לכתחילה אלא זהו דעת רבו של ר' יהודה או דעת ר"מ ואז אפש"ל דר' יהודה ס"ל כרבו דקורא רק בדיעבד.

ולהלכה נפסק דהקורא קרי"ש ולא השמיע לאזניו יצא בדיעבד.

ובשאר מצוות לכו"ע אי"צ להשמיע לאזניו.

וכן אם לא דקדק באותיות הקרי"ש יצא. מהפסוק שאול ועצר רחם (משלי ל טז), לומדים דימוי בין קבר לבין רחם

ששניהם מכניסים ומוציאים, דהיינו לרחם מכניסין הזרע ויוצא ולד, ולקבר מכניסין המת ויצא בתחיית המתים, וכיון שלרחם מכניסין בשקט ויוצא בקול, כ"ש קבר שמכניסין בקול שיצא בקול, וזהו מקור לתחיית המתים מן התורה.

מהפסוק וכתבתם לומדים דצריך לכתוב בפרשת תפילין את כל מה שכתוב בפרשה ואפי' ציווי מצוות ולא רק עול מלכות שמים, ומשא"כ בפרשת סוטה דגם יש דין כתיבה אין כותבים ציווי מצוות כי נאמר וכתב את האלות ומשמע דווקא אלות.

ענין גדול בקרי"ש לדקדק באותיות שלא יחבר ב' מילים שהראשונה נגמרת באות שהשנייה מתחילה, ומי שעושה כך זוכה שיצננו לו גיהנם.

טז.

מעלת התורה היא כעין מעלת מקוה שמעלה את האדם מטומאה לטהרה, וכך תורה מעלה את האדם ממות לחיים.

מתני'

שינוי בין קרי"ש לתפילה דבקרי"ש יכולים הפועלים להשאר על מקומם ובתפילה צריכים לרדת מהעץ כדי שיוכלו לכוון.

חתן פטור מקרי"ש כל זמן שלא קיים ביאת מצוה, אבל אם עבר מוצ"ש הראשון ולא קיים את המצוה חייב בקרי"ש.

מעשה בר"ג שלא הסכים לוותר על קרי"ש אפי' בלילה הראשון כי לא רצה לבטל מעליו עול מלכות שמים אפי' לרגע.

גמ' ❁

סייג בהלכה שבתפילה צריכים לרדת מהאילן דזה דווקא אם האילן אינו רחב מספיק, אבל אם אפשר לשבת עליו בקלות אי"צ לרדת, אבל מי שאיננו פועל צריך לרדת בכל גווני, ולא התירו אלא לפועלים העסוקים במלאכת בעל הבית, וכ"ז בפרשה ראשונה של קרי"ש דצריך להפסיק במלאכה, אבל בפרשה שניה לא צריך להפסיק ממלאכתם וקורין תוך כדי המלאכה.

בזמן מלאכתם יכולים לברך לפני ואחרי קרי"ש וכן לפני ואחרי אכילה, ואם מתפרנסים כסף יכולים רק להתפלל מעין י"ח, אבל אם מרוויחים רק מזון יכולים להתפלל שמו"ע רגיל.

וחילוק נוסף בין מה שמרוויחים זה לגבי ברכת המזון דהפועלים שמרוויחים כסף לא יכולים לברך ברכה רגילה אלא לא מברכים ברכת הנהנין ומברכים ברכת המזון בקיצור, דהיינו ברכה ראשונה, וב' ברכות שניות כוללים יחד כי הם אותו ענין, ואם בעה"ב אוכל איתם יכולים לברך כרגיל כי מראה להם שלא אכפת לו. מובא בגמ' שוב את ההלכה דטירדא דרשות אינה פוטרת מקרי"ש וטירדא דמצוה פוטרת.

טז:

מתני' ❁

עוד מעשה בר"ג שלא ביטל רחיצה אפי' בלילה הראשון שמתה אשתו משום שהיה איסטניס.

וכן מעשה היה שקיבל תנחומים על עבדו טבי שמת ואפי' שלא נוהגים לקבל

תנחומים על עבד קיבל עליו כי היה עבד כשר.

בענין המעשה שקרא קרי"ש בלילה ראשון של חתונתו יש מח' אם כל חתן יכול לעשות את זה.

גמ' ❁

מבואר דדעת ר"ג היתה דאנינות של הלילה ראשון היא רק מדרבנן ובמקום איסטניס הקילו.

עוד דינים במיתת עבדים שאין נוהגים בהם מנהגי אבילות, ולכן לא עושים עליהם שורה (ב' שורות וביניהם עובר האבל ויש שם לפחות י' בנ"א), ורחבה (סעודת הבראה שעושים לו מממון של אחרים ומברכים שם ברכת אבלים כמו דאיתא בכתובות ח'), ולא תנחומי אבלים ולא מספידיים אותם, אלא הניחום הוא כמו במיתת שור שאומרים המקום ימלא חסרונו, ואם הוא עבד כשר מח' אם אפשר לומר עליו שהיה איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו.

תואר אבות ואמהות שמור רק לאבות ואמהות הקדושים, ומה שקרו לעבדי ר"ג אבא פלוני ואמא פלונית זה מפני שהיו חשובים מאד, וכל אדם יכול לקרוא להוריו אבא ואמא.

צ"ע איזה גדלות היתה לעבדי ר"ג שקיבלו תואר שאפי' עם ישראל לא הורשו להשתמש בו, הרי גם אם הם באמת היו חשובים היה אפשר לכבדם בתואר אחר ומדוע היה ענין לקרוא להם דווקא בתואר זה.

מי שקורא קרי"ש ומתפלל נחשב שהשביע את הקב"ה, וזוכה לעוה"ז ועוה"ב.

ולכן התפלל שנצליח לצאת מידם ולקיים את כל מצוות התורה.

רבא היה מתפלל את הנוסח שאומרים לפני וידוי, עד שלא נוצרתי וכו', וכך היה רב המנונא מתודה ביום הכיפורים.

מר בריה דרבינא היה מתפלל את הנוסח של אלוקי נצור, והיה מוסיף שיציל אותנו הקב"ה מפגע רע ומיצה"ר ומכל הרעות שבעולם

רב ששת היה מתפלל לאחר שהיה מתענה שיחשב לו מה שנתמעט מגופו כאילו הקריב את זה על גבי המזבח.

רבי יוחנן כשסיים את ספר איוב היה אומר שסוף כל אדם למות וכמו שסוף כל אדם לשחיטה, ולכן אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם.

רבי מאיר היה רגיל לומר דמי שמקדיש עצמו לעבודת ה' בכל כולו בין עשה טוב ובין בסור מרע, זוכה והקב"ה עמו בכל מקום.

רבנן שביבנה היו רגילים לומר שעיקר עבודת ה' הוא לכוון ליבו לשמים ולכן אין מה להתגאות על מי שעובד ולא לומד כי העיקר זה כוונת הלב ויתכן שמי שעובד יש לו יותר כוונת הלב.

אביי היה רגיל לומר שצריך אדם להיות מתוחכם למלחמת היצר, ויהיה תמיד אהוב לבריות וגורם שלום ואפי' לנכרי, וכך מסופר על ר' יוחנן בן זכאי שלא הקדימו מעולם אדם בשלום ואפי' נכרי.

רבא היה רגיל לומר דעיקר ענין הרוחניות הוא להעמיד אדם מושלם בתשובה ומעשים טובים ולא העיקר הוא הידיעה, ומי שלומד כדי לקנטר היה עדיף לו שלא יברא.

מובא בגמ' סדר תפילות התנאים והאמוראים לאחר שגמרו את התפילה.

רבי אלעזר היה מתפלל שיהיה בגורלו אהבה ושלוש ויהיו לו הרבה תלמידים וסופו יהיה טוב, ויכנס לגן עדן, ושיהיה לו חבר טוב וישמע לעצת היצר הטוב, ולא יראה קרי כדי שיוכל מיד בבוקר לעבוד את ה', ויקבל צרכיו מקב"ה.

רבי יוחנן היה מתפלל שירחם הקב"ה עליו למרות החטאים והעוונות.

רבי זירא היה מתפלל שלא יחטא ולא יתבייש מאבותיו.

רבי חייא היה מתפלל שיעסוק בתורה כמו באומנות ולא יבוא לכאב לב ולא יחשכו עיניו.

רב היה מתפלל את הנוסח של ברכת החודש שמקובל כיום.

רבי היה מתפלל את הנוסח שאומרים לאחר ברכת המעביר שינה, ולא פחד להתפלל כך על מי שאינו בן ברית אפי' היו לידו שוטרים גויים שנשלחו להגן עליו ע"י אנטונינוס המלך.

רב ספרא היה מתפלל שיהיה שלום בשמים ובארץ (כי השלום בשמים הוא שלום בין שרי האומות ואז לא תהיה מלחמה בעולם) וגם בין מי שעוסק בתורה שלא לשמה, וכן התפלל שכולם יעסקו בתורה לשמה.

יז.

רבי אלכסנדר היה מתפלל שיאירו עיניו ולא יבוא לכאב לב.

י"א דהתפילה הנ"ל התפלל רב הונא, ורבי אלכסנדר היה אומר שגלוי לפני הקב"ה שעם ישראל רוצים לעשות רצונו אלא היצה"ר ושיעבוד מלכויות מקשה ע"ז

רב היה רגיל לומר שבעוה"ב אין קנאה ושנאה ותחרות ואין בו אכילה ושתייה ופריה ורביה, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה.

גדולה ההבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן הגברים דמשמע שיש להם סיבה להיות שאננות.

עיקר שכר הנשים הוא מה ששולחות בניהם לת"ת ומאפשרות לבעליהן ללמוד, וממתינות להם כשחוזרים מלימוד התורה.

מובא בגמ' דברי רבנן שהיו נפרדים אחד מהשני בסיום הזמן שלמדו יחד.

בבית מדרש של רב אמי או של רב חנינא היו מברכים כל אחד שיהיו לו כל צרכיו, ויגיע לעוה"ב, ויזכו לחכמה, ויאירו בתורה, וירוצו לשמוע דברי תורה.

בבית מדרש של רב חסדא או רבי שמואל בר נחמני היו מברכים אלופינו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה ברחובותינו, ובביאור הברכה נח' רב ושמואל או רבי יוחנן ורבי אלעזר אם הברכה היא שיהיו אלופים בתורה ויהיה להם כח לסבול עול מצוות, או שיהיו אלופים בתורה ובמצוות, ויהיה להם כח לסבול יסורים, ועוד ברכו שלא יצא

מקבוצתם ת"ח מעוותים ולא יהיה להם בן או תלמיד שירד מהדרך הישרה.

יז:

על הפסוק שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישעיהו מו יב) נאמרו כמה משמעויות, א' דמיירי בת"ח דרק הם לא מתפרנסין מצדקת הקב"ה אלא בזכות עצמם, ב' דמיירי בת"ח שכל העולם ניזון בזכותם ולהם אין מספיק כנגד מה שיש להם זכויות, ג' מדובר על האומה גובאי שהם קשי לב במיוחד ולא התגייר מהם אף אחד, ד' מדובר על בני מתא מחסיא שזוכים לראות את כבוד התורה פעמיים בשנה שבאים לשמוע שם את הלכות החג ובכ"ז אף אחד מהם לא התגייר.

מובא בגמ' את דעת רשב"ג דחתן לא יקרא קרי"ש משום יוהרא, ומק' הגמ' דלגבי עבודה בתשעה באב לא חייש רשב"ג וס"ל דאפשר להמנע מעבודה, ות"י הגמ' ת"י א' דצריך להחליף את הדיעות, ות"י ב' דרבנן ס"ל לגבי קרי"ש דווקא דאי"ז יוהרא כי כולם קורין קרי"ש ולא רק הוא, ורשב"ג ס"ל לגבי תשעה באב דאי"ז יוהרא כי יתכן שאין לו מה לעשות ואי"ז בולט שלא עובד, ונמצא א"כ דאין הוכחה לא מקרי"ש ולא מתשעה באב לגבי הענין של יוהרא.

פרק ג' - מי שמתו

שמוטל עליו לקבור את המת נחשב מתו מוטל לפניו.

עוד מובא בגמ' מח' לגבי שבת דחייב בכל המצוות אם פטור מעונה או חייב.

ית.

מי ששומר על המת גם פטור מכל המצוות, ואם יש שנים ששומרים בספינה מח' אם בזמן שאחד קורא השני משמר כי חוששים לעכברים, או דיכולים להניחו בקרן זווית ולקרוא בזווית אחרת, ואם אי"ז בספינה לכו"ע אחד משמר והשני קורא.

אסור לקיים מצוות בתוך ד"א של מת או בביה"ק, משום לועג לרש.

מי שמוליך עצמות ממקום למקום אסור לו להניחם בנרתיק ולשבת על הנרתיק כשהוא רוכב על החמור, אבל אם הוא חושש מפני גויים או ליסטים אפשר, ואפי' בספר תורה.

גנות למי שרואה הלווית המת ואינו מצטרף, ומי שמצטרף נחשב כאילו ליווה את הקב"ה.

נידון בגמ' אם המתים יודעים מה קורה בעולם, ראייה א' משני רוחות ששוחחו ביניהם ונשמעו דברים מפיהם לאדם אחד ונהג על פיהם, ולכן הפסיקו לדבר ביניהם ומשמע שידעו שנהג על פיהם, אמנם זה נדחה כי יתכן שאדם אחר שמת

יז:

מתני'

אונן פטור מק"ש ותפילין ומכל המצוות האמורות בתורה משום שהוא טרוד בטירדא דמצווה.

יש פטור כנ"ל גם לנושאי המיטה ולאלו שעתידיים לישא את המיטה אבל לא לאלו שכבר נשאו את המיטה אף אם יש בהם צורך.

כנ"ל גם לאחר הקבורה אם אין זמן להתפלל עד שיעשו שורה פטורים העומדים בתוך השורה מלהתפלל והחיצוניים חייבים.

צ"ע מה הדגש על קרי"ש ותפילין יותר מכל המצוות האמורות בתורה, ואת"ל דזהו מפני שעובר זמנם א"כ זה שייך בכל מצוות שהזמן גרמן.

גמ'

אסור לאכול כנגד המת משום לועג לרש, ואם אין לו בית אחר צריך לעשות מחיצה ולכה"פ, להסב פניו.

הלשון במשנה היא מי שמתו מוטל לפניו, ומח' בגמ' אם באמת הפטור הוא דווקא אם הוא נמצא עם המת בבית, או דכל מי

סיפר להם על כך, והוא ידע כי עדיין היה חי בזמן שזה קרה. ראייה ב' מרוח שאמרה שלמחר תמות נערה פלונית וזה גם נדחה כי יש מלאך שמכריז מי הולך למות בקרוב. ראייה ג' מאבחה דשמואל שידע ששמואל נחשב מאד בין החיים, וזה גם נדחה כי שמואל בא אליו לשמיים לשאול אותו דבר חשוב, ויתכן ששמע שמכריזים עליו פנו מקום וכו'. ולמעשה נפשט שהמתים יודעים מה קורה בעולם כי הקב"ה שלח את משה רבינו להודיע לאבות שקיים את הבטחתו לבניהם ופשוט א"כ שהבינו מה קורה בעולם דאל"כ לא היה מועיל מה שאמר להם.

י.ט.

מח' אם מי שמדבר על אבן מצד זה לא מפריע למת או מצד שלא יודע, ואם זה ת"ח הקב"ה נוקם בו ונופל בגיהנום.

כמו"כ מי שרואה ת"ח שעובר עבירה בלילה צריך להאמין שעשה תשובה ביום, אבל אם זה עבירה של ממון אסור להאמין עד שרואה שמחזיר.

יש כ"ד מקומות השנויים במשנה שנידו על כבוד ת"ח, ומצינו מהם ג': א' מח' אם זה היה מעשה בעקביא בן מהללאל שפסק שאין משקים סוטה גיורת ומשוחרתה, וכשבאו ואמרו לו דשמעיה ואבטליון כן השקו, אמר להם שהם דומים לאותה גיורת כי גם הם היו גרים, וע"ז נידוהו, ומת בנידויו וסקלו ב"ד את ארונו, אמנם נח' ע"ז ר' יהודה כי לא היה בישראל אדם חשוב כעקביא בן מהללאל, אלא היה מעשה באלעזר בן חנוך שזלזל בנטילת ידיים שהיא תקנ"ח

ונידוהו ולאחר מיתתו הניחו ב"ד אבן על ארונו.

ב' שמעון בן שטח רצה לנדות את חוני המעגל שהטריח את הקב"ה על עסקי גשמים, וכבוד המקום זהו כבוד הרב.

ג' שמעון בן שטח רצה לנדות את תודוס איש רומי שהנהיג לאכול גדיים מקולסים בליל הסדר אפ"י שזה כמו צלי, וזה יכול לגרום לאכול קדשים בחוץ.

אמנם ראייה ג' אינה משנה ולכן מובא מעשה נוסף בר' אליעזר שחלק על חכמים בענין תנור של עכנאי (תנור שנטמא וחתכוהו לחוליות ושוב חיברוהו לכלי אחד, האם עדיין טמא) ונידוהו ע"ז.

ואמנם לא מצינו עוד כ"א מקומות, ובאמת ר' יהושע בן לוי מדמה מילתא למילתא וראה בכמה מקומות מח' ואמר שבמקומות אלו נידו את מי שחלק על חכמים.

אסור להוציא את המת סמוך לזמן קרי"ש כדי שלא לבטל מכולם מצוות קרי"ש, אבל באדם חשוב מותר.

בזמן הספד אין פטור מקרי"ש אלא כל אחד נשפט מחוץ לאזור ההספד וקורא, ואם ההספד לא בפני המת יושבים בהספד וקורין קרי"ש, והאבל אינו קורא, וכן עומדים ומתפללים והאבל אינו מתפלל, וי"א שבזמן זה צריך להצדיק עליו את הדין ולהתפלל שיגדור ה' את כל הפרצות, אמנם אביי חולק ע"ז מפני שפותח פיו לשטן.

במשנה משמע שאם אין זמן לקרוא את כל קרי"ש עד שיהיה שורה פטורים, ומבואר בגמ' דאם יש זמן אפ"י לפסוק אחד קורין ובמשנה נתחדש דאם אין זמן אפ"י לפסוק אחד פטורים לגמרי.

י.ט.

מה שנאמר במשנה לגבי שורה דמי שעומד בחוץ חייב בקרי"ש זה דווקא אם בא לכבוד האבל, אבל אם בא כדי לראות לעצמו פטור מקרי"ש.

מהפסוק אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' (משלי כא ל) לומדים דמי שמצא שעטנו בבגדיו פושט אותם אפ"י באמצע השוק, וכן שאין חולקים כבוד לרב אם זה גורם חילול ה'.

ומטעם זה קשה מדוע באבל שחוזר מביה"ק אפשר ללוותו אפ"י בדרך טמאה הרי אין עצה וכו', ומבואר דמיירי בבית הפרס, דהיינו שאי"ז טומאה ברורה אלא היה טומאה בשדה ונחרשה וא"כ אין אלא חשש שיזיז עצם ומטמאה בהיסט אפ"י בגודל שעורה ומשום אבל הקילו.

וכמו"כ הקילו לכהנים לדלג על ארונות של מתים שיש בהם טפח שעוצר את הטומאה, לכבוד מלכי עכו"ם כדי שלעתיד לבוא מי שיזכה לראות מלכי ישראל יבין כמה הם גדולים ממלכי עכו"ם, וכ"ש שמקילים לגבי מלכי ישראל, והטעם הוא דבאמת אין טומאה אם יש טפח, ורוב הארונות יש בהם טפח וגזרו בהם משום הארונות שאין בהם טפח.

כבוד הבריות דוחה את ל"ת של לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל ולא אומרים דאין תבונה וכו', ולכן תקנת חז"ל שגורמת לבזיון, נדחית מפני הבזיון, והטעם הוא משום שרבנן מחלו על כבודם בענין זה, ונפק"מ לגבי טלטול בשבת דמותר אם צריך אבן כדי לקנח, או אם נפסקה טליתו בכרמלית שיכול לחזור לביתו ואז לפושטה.

כמו"כ זקן לא חייב להרים מציאה אם אי"ז לפי כבודו, וכן אדם שמפסיד מזה כסף יותר ממה שיתן לו הבעלים אם יחזיר לו, וזה מדויק ממה שכתוב והתעלמת דמשמע שלפעמים כן מתעלמים, והטעם שא"א להוכיח מזה דכבוד הבריות דוחה הכל זה משום דלא ילפינן איסורא מממונא.

באותו ענין דכבוד הבריות דוחה דברים מסוימים בתורה ולא אמרינן אין עצה ואין תבונה, מצינו גם דנזיר מיטמא למת מצוה אפ"י שאינו מיטמא לז' קרובים, דנאמר על נפש מת לא יבוא, ועוד נכתב לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו, דלכאורה זה מיותר, אלא נתרבה מזה דלמת מצוה כן מיטמא, ואפ"י אם הוא כהן, ואפ"י אם הוא כהן גדול, ואפ"י אם הוא בדרך לקרבן פסח דאם יטמא לא יוכל להקריב בזמנו, וכן אם הוא בדרך לברית מילה דאם יבטל המילה יעבור בכרת, בכל זאת מיטמא למת מצוה משום כבודו, והטעם דלא ילפינן מיניה לשאר עניני כבוד האדם שידחו את כל המצוות ולא נאמר אין עצה ואין תבונה נגד ה', כי האופן שדוחה כאן את מצוות התורה הוא ע"י שב ואל תעשה, דהיינו שאין לאו בעצם זה שנטמא למת, אלא דזה גורם שלא יוכל אח"כ לקיים מצווה ואז יעבור על לאו, אבל לא שייך ללמוד מזה לציור שכיבוד הבריות ידחה לאו ממש, כגון שימשיך ללכת בבגד כלאים דכל פסיעה היא לאו ממש.

י.ט.

באותו ענין של מסירות נפש על קיום מצוות שמצווים לפשוט בגדי שעטנו ברחוב, מובא מה שאמר אביי לרב פפא

מתני'

נשים ועבדים פטורים ממצוות שהזמן גרמן, ולכן פטורים מקרי"ש ומתפילין, אבל בתפילה ומזוזה וברכת המזון חייבים, וקטנים גם פטורים מקרי"ש אפי' אם הגיע לזמן חינוך משום שאינם מצויים תמיד ליד אביהם בזמן קרי"ש, וכן מתפילין פטורים כי אינם יודעים לשמור על גוף נקי.

גמ'

החידוש לגבי קרי"ש דפטורות הוא משום שיש בה מלכות שמים וס"ד דיתחייבו בזה אפי' שהזמן גרמן.

החידוש בתפילין הוא משום דס"ד שהוקשו למזוזה דחייבות בה.

לכאורה קשה דאפש"ל דהחידוש הוא לגבי קטנים דהם פטורים מטעמים אחרים ודרך אגב הוסיפו גם נשים ועבדים.

הטעם שחייבות בתפילה הוא משום שזה בקשה מהקב"ה, וס"ד דיפטור משום דכתיב ערב ובוקר וצהרים.

הטעם שהיה ס"ד לפטור במזוזה אפי' שאי"ז מצוה שהזמן גרמא, הוא משום דהוקשו לתלמוד תורה (ות"ת פטורות מצד ולמדתם את בניכם ולא את בנותיכם אפי' שאי"ז זמן גרמא).

בברכת המזון ס"ד דפטורות משום דנאמ' בתת ה' לכם לחם בבוקר וכו' ומשמע דזה תלוי בזמן.

נפסק להלכה דנשים חייבות בקידוש היום מדאורייתא, וטעם הדבר הוא דנאמר זכור ושמור, וילפינן דמי שחייב לשמור חייב גם לזכור, וכיון דשמור הוא

דטעם שהיו דורות הראשונים מצליחים להביא גשם במאמץ קל יותר מדורות האחרונים ואפי' שבדורות האחרונים היו יורת חזקים בלימוד התורה, הוא משום שדורות הראשונים מסרו את נפשם על קידוש ה', והביא לו מעשה ברב אדא בר אהבה שהלך ברחוב וראה אשה כותית שהולכת עם בגד אדום וקרע אותו מעליה כי חשב שהיא יהודיה, ולבסוף כשהתברר שאינה יהודיה הוא שילם לה את שווי הבגד שהיה ארבע מאות זוז, (ומצא רמז לזה שהיה שמה מתון, ואמר מתון מתון דהיינו פעמיים מאתיים, או דר"ל שאם היה מתון יותר ובדוק אם היא יהודיה לא היה צריך לשלם לה סכום כזה), וכ"כ מסר את נפשו על קידוש ה' ולכן זכו והתרחשו להם ניסים.

רב גידל היה רגיל לשבת בשערי המקווה ולהורות לבנות ישראל איך לטבול, ולא חשש מיצה"ר כי נדמו לו בנות ישראל כמו אוזים.

ר' יוחנן היה רגיל לשבת מחוץ לשערי המקווה משום שהיה יפה תואר ורצה שבנות ישראל יסתכלו בו ויתעברו בנים יפים כמוהו, ולא חשש לעין הרע משום שהיה מזרעו של יוסף שלא שולטת בהם עין הרע, ורמז לזה הוא ממה שנאמר עליו עלי עין, ורמז בזה עולי עין דהיינו שהם מעל העין ואינם בשליטתה, או ממה שנאמר על זרעו וידגו לרוב בקרב הארץ כמו דגים שמכוסים מהעין, או ממה שלא רצה לזון ממה שאינו שלו כך לא תשלוט בו עין הרע שהיא מגיעה מצד מי שמביט על מה שאינו שלו.

דאל"כ אין ענין להרהר, והטעם שלא מדבר ממש זהו משום שמצינו בהר סיני דהפרישם משה מן הנשים ומוכח דהיו צריכים טבילה, ובכ"ז יכלו לשמוע את עשרת הדברות בלא טבילה, ומוכח דלענין הרהור אי"צ טבילה (וברש"י מוסיף דמשם המקור להצריך טבילה לפני לימוד תורה).

אבל רב חסדא מוכיח מהמשנה דהרהור לאו כדיבור דא"כ שידבר ממש, אלא הטעם שמהרהר זה כדי להיות עסוק באותו ענין של הציבור, אבל בתפילה הדין הוא שלא מתפלל אפי' שהוא נמצא עם הציבור, ורק אם נזכר באמצע התפילה שהוא בעל קרי צריך להמשיך להתפלל ולקצר, וס"ד דטעם הדבר הוא משום שתפילה אין בה מלכות שמים, אולם זה נסתר ממה שמברך ברכת המזון דאין בה מלכות שמים, אלא עיקר החילוק הוא דתפילה היא דרבנן וקרי"ש וברכהמ"ז הם דאורייתא.

ברש"י מובא עוד לישנא דקו' הגמ' היא מברכות שלפני אכילה, והקו' היא דיש בה מלכות שמים ובכ"ז אינו מברך.

כא.

המקור לברכהמ"ז הוא מהפסוק ואכלת ושבעת וברכת, והמקור לברכות התורה שלפני לימוד התורה הוא מהפסוק כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו, וילפינן ברכות לפני האכילה ק"ו מברכות התורה דאפי' שאין ברכות לאחריה יש ברכות לפני וק"ו אכילה שיש ברכות אחריה, וכן להיפך, המקור לברכת התורה לאחריה הוא מאכילה דאפי' שאינה מחויבת ברכות לפני יש ברכות לאחריה, ואמנם אפשר לדחות את שני

מצוות ל"ת ובזה אין פטור של זמן גרמא, לכן חייבות גם בזכירה.

משו"ט דהנ"ל מבואר דאין חיוב דרבנן במצוות עשה שהזמן גרמן.

נידון בגמ' האם חיוב ברכת המזון בנשים הוא מדאורייתא או מדרבנן, וזה תלוי אם יסוד החיוב נלמד מואכלת ושבעת דזה חיוב דאורייתא, או דזה נלמד מעל הארץ הטובה אשר נתן לך, ונשים לא חלקו את הארץ, ונפק"מ אם יכולות להוציא אחרים ידי חובה.

ניסיון בגמ' להוכיח ממה שבן מוציא את אביו ואשה את בעלה, דהחיוב הוא מדאורייתא, אמנם זה לא שייך כי ודאי קטן אינו בר חיובא, אלא צריך להעמיד באופן שחיוב ברכת המזון של האב הוא מדרבנן ולכן יכולים להוציאו, והציוור הוא שאכל פחות משיעור חיוב ברכת המזון דאורייתא (עד כזית לר"מ ועד כביצה לר"י).

באותו ענין של שיעורי חיוב, מובא דהקב"ה הוכיח מזה למלאכים על הדקדוק של עם ישראל במצוות, ולכן הוא נושא פנים לעם ישראל אפי' שאמר בתורה אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד.

מתני'

בעל קרי לא יברך ברכות קרי"ש כי הם מדרבנן, וכן ברכות הנהנין, אבל ברכת המזון מברך, ורבי יהודה ס"ל דמברך ויתפרש בגמ' אמאי קאי.

גמ'

מח' בגמ' איך לפרש את המשנה, דדעת רבינא היא דמוכח דהרהור כדיבור

כא:

מי שנכנס לביהכנ"ס באמצע התפילה, מח' אם יכול להצטרף אפי' אם יספיק רק מודים או דלא יצטרף אם לא יספיק קדושה, וזה תלוי אם מותר לומר קדושה לבד דאז לא צריך להצטרף או דאינו אומר קדושה לבד.

לכו"ע לא מפסיק באמצע שמו"ע לקדושה ומודים ולגבי איש"ר מח', ולהלכה לא מפסיק.

בדברי ר' יהודה דמתניתין קשה האין ס"ל דמברך לפני קרי"ש ואחריה הרי ודאי ס"ל דבעל קרי אסור בדברי תורה, ותי' הגמ' דדבר זה נלמד מסמוכין וס"ל לר"י דזה נצרך ללמד דמי שמלמד לבנו תורה כאילו קבלה מהר סיני.

בשו"ט הנ"ל מבואר מתוכן הדברים דבמשנה תורה לכו"ע דרשינן סמוכין ובשאר התורה מח' ור"י ס"ל דלא דרשינן.

כב:

עוד מק' הגמ' על רבי יהודה האין ס"ל דאי"צ טבילה ומברך, הרי לקמן כ"ו ע"א מובא דס"ל דכשיש ב' טומאות אין חיוב לטבול כי אין בזה תועלת, ומשמע דאם יש רק טומאה אחת יש סיבה לטובל, ומעמידה הגמ' באמת דס"ל דמהרהר בברכות, אמנם קשה דבמק"א מובא דר"י ס"ל שמוציא בשפתיו, אלא קמ"ל דס"ל לר"י דברכות קרי"ש הם כהלכות דרך ארץ דמותר לעסוק בהם גם ללא טבילה.

חילוק בין בעל קרי לשאר טומאות דבעל קרי טומאתו מתוך קלות ראש ולכן אסור בתורה, ומשא"כ שאר טומאות.

הק"ו כי בזה יש הנאת אכילה, ובה יש מעלה שמביאה לחיי העוה"ב, ועוד קשה דיש משנה מפורשת שאין מברכים לפני אכילת מזון.

אדם המסופק אם קרא קרי"ש אינו חוזר כי זה דרבנן (לקמן יתבאר) ומה שנאמ' ובשכבך ובקומך אי"ז פסוק שמחייב קרי"ש מדאורייתא אלא זה איירי על לימוד תורה, אבל לגבי אמת ויציב צריך לחזור כי זה דאורייתא מצד יציאת מצרים, אמנם קשה לפי"ז מדוע בעל קרי מהרהר בקרי"ש אבל על ברכותיה אינו מהרהר אפי', אלא הפשט בזה הוא דבקרי"ש יש מעלה שיש בה גם יציאת מצרים שהיא דאורייתא וגם מלכות שמים.

דעה נוספת בגמ' דבספק קרי"ש יחזור, ובספק תפילה מח', ולהלכה יחזור כי אין בתפילה ברכה לבטלה משום שזה בקשה.

אם נזכר באמצע התפילה שכבר התפלל יפסיק אפי' באמצע ברכה, אבל בשבת אם התחיל תפילת חול יגמור את הברכה כי בשבת הוא מחויב בעצם התפילה אלא שמשום כבוד שבת לא הטריחו אותו לבקש בקשות, ומשא"כ אם התפלל שאינו חייב כלל בתפילה.

כמו"כ אם נכנס לביהכנ"ס באמצע תפילת הציבור לא יתפלל שוב, אבל אם יש לו מה להוסיף יתפלל.

ויש חידוש בשני המקרים דבציור השני התחדש דאפי' אם בתחילה התפלל ביחידות ועתה יש לו ציבור בכ"ז לא יתפלל אם אין לו מה להוסיף, ובציור הראשון התחדש דאפי' אם כבר התחיל להתפלל יעצור.

ת"ח), אבל חולה שבא לו לבד אינו חייב בטבילה כלל.

כב:

מק' הגמ' מה שייך לחלוק בגדר התקנה הרי צריך לבדוק מה עזרא תיקן למעשה, ומת' הגמ' דעזרא תיקן טבילה לבריא המשמש ומח' לגבי בריא באונסו האם תיקן ט' קבין או דרבנן תיקנו, ועכ"פ מה שנח' זה לגבי חולה האם הוא כבריא לגמרי דחייב טבילה וט' קבין לפי מה שמחייבו, או דחולה המשמש הרי הוא כבריא לאונסו דחייב ט' קבין אבל באונסו פטור לגמרי, ולהלכה נפסק כנ"ל דאין חיוב כלל.

ד' שיטות בגמ' לגבי מי שמלמד תורה לאחרים: א' צריך טבילה ולא סגי בט' קבין אפי' אם הוא חולה לאונסו. ב' בחולה לאונסו כן התירו ט' קבין. ג' צריך דווקא טבילה אבל אפשר במים שאובים, ד' צריך דווקא טבילה אבל אפשר לטבול בכלי שיש בו מ' סאה ולא צריך דווקא מקוה בקרקע, ולהלכה נפסק בגמ' דאי"צ לטבול כדי להוציא אחרים, ומסתפק רש"י אם בגלל דסגי בט' קבין או משום דאי"צ כלל טבילה.

מתני'

אם נזכר באמצע התפילה שהוא בעל קרי, צריך לקצר כל ברכה.

אם היה באמצע לטבול ומגיע הנץ החמה כדאי שיצא ויתלבש ויקרא קרי"ש, אבל אם אין לו זמן יקרא במים, ובתנאי שהם נקיים.

אם נמצא ליד מי רגלים או צואה צריך להרחיק עצמו ד"א כדי לקרוא קרי"ש.

מובא בגמ' מח' מה אסור בשעת קרי, וסדר השיטות הוא, רק מה שרגיל לקרוא בלא מאמץ, אפי' עם מאמץ אך בלא המשניות, ללא הגמ', ללא פסוקים שבגמ', וי"א שלא ילמד כלל דרשות חז"ל כדי שלא יגיע להזכרת פסוקים, וי"א שלא ידבר בביהמ"ד כלל, ודעת ר' יהודה דמותר רק הלכות דרך ארץ ורבי יהודה בן בתירא ס"ל דאין דברי תורה מקבלים טומאה ומותר בתורה ללא טבילה, וכן הלה.

בדרך אגב דנוהגין בענין זה לקולא מובא בגמ' גם דנהגו להקל לגבי ראשית הגז דתהא נוהגת רק בארץ, וכן נהגו להקל דחיוב כלאים הוא רק עם זורע גפנים ועוד ב' מינים אחרים דזה כלאים רגילים עם כלאי הכרם יחד, (נ"ל דזה רק מדאורייתא אבל מדרבנן יש חיוב על כל הכלאים).

מח' אם ההלכה דסגי בנתינת ט' קבין מים במקום טבילה לבעלי קרי, נאמרה בלחשה או בדרך מסירה רגילה, וטעם המח' הוא האם יש ענין להקל כדי למנוע ביטול פריה ורבייה וביטול תורה, או דיש ענין להחמיר כדי שלא יהיו ת"ח מצויים אצל נשותיהן כתרנגולים.

כל המחמיר בטבילה מאריכים לו ימיו ושנותיו.

צורת התקנה היא דט' קבין דווקא בשפיכה ומ' סאה דווקא בטבילה.

עיקר הקולא בט' קבין היא לחולה, ות"ח חשיב כחולה

י"א דמי שמשמש מיטתו אינו בגדר חולה לעולם ואין בו את התקנה הזאת כי גרם על עצמו בהדיא ולא בא לבד, וכיון דלפי"ז אין ענין בתקנה כלל כי אי"ז שכיח, נפסק למעשה דעיקר התקנה היא דווקא למשמש מיטתו (חולה או

גמ'

הקורא בתורה וזוכר שהוא בעל קרי לא יקצר כבתפילה, אלא יקרא מהר, וי"א דיכול לקרוא רק ג' פסוקים.

המתפלל ורואה צואה כנגדו ילך קדימה כדי שהצואה תהיה מאחוריו במרחק ד' אמות, ואם אי אפשר שתהיה מאחוריו ילך בצורה שתהיה בצידו, ואם כבר התפלל ולא שם לב, מח' אם תפילתו תפילה או דתפילתו תועבה.

כג.

המתפלל ויצא לנקביו באמצע התפילה, מח' אם צריך לחזור לתחילת התפילה או שממשיך ממקום שפסק, וזה לא תלוי במח' אם הוא כדי לגמור את כולה האם צריך לחזור כי א"כ היה צריך לכתוב דזה תלוי בשהא כדי לגמור את כולה, אלא המח' היא האם אדם שצריך לנקביו נחשב אדם שלא ראוי לתפילה, ולכו"ע מלכתחילה לא יתפלל, ואם התפלל תפילתו תועבה, ואם יכול להשהות עצמו עד פרסה יכול להתחיל להתפלל.

ענין להיות קרוב לדעת חכמים דאם חוטאים, מלבד מה שמביאים קרבן הם גם חוזרים בתשובה, ולא כמו הרשעים דמסתפקים בהבאת קרבן, וגם אינם יודעים אם מביאים אותו על טוב או על רע.

מי שנכנס לעשות צרכיו צריך לחלוץ את התפילין ואפי' לשתן, כי יש חשש שמא יבוא גדולים או יפיח בהם, ואם עושה צרכיו במקום שאינו מוחזק לבית הכסא יכול לחלוץ את התפילין בסמוך לאותו מקום, אבל אם נכנס לבית הכסא קבוע צריך לחלוץ את התפילין במרחק ד"א.

ולאחר שחולץ את התפילין נכנס איתם לבית הכסא, ומח' איך מכניסם, או שמניחם בחורים שבקיר ובחלק הקרוב לתוך בית הכסא או שמניחם בחורים שבקיר בחלק הסמוך לרה"ר, או שעוטף אותם בבגדו ומחזיק אותם סמוך לליבו, או שגולל את הרצועות ומחזיק בידו בלא עטיפה, אבל צריך לשמור שלא תהיה רצועה שיוצאת יותר מטפח מתחת ידו, ומצינו בחז"ל שהכניסו בדווקא את התפילין לבית הכסא כדי שישמור עליהם, אבל ספרי אגדה היו נוהגים לתת למישהו בחוץ שישמור כי אין בזה סגולה של שמירה.

צורת השמירה של התפילין בזמן שלא מניחים אותם היא בתוך נרתיק, ואם הוא כלי פחות ערך שלא נחשב כיסוי מספיק, צריך שיהיה בו חלל של טפח כדי שזה יהיה חציצה בין התפילין לקרקע.

כג:

לא יאחז אדם בידיו תפילין וס"ת וסכין וכיכר לחם וכסף וקערה בשעת התפילה, והטעם הוא מפני שזה מוציא אותו מהריכוז, וכן לא יישן עם ס"ת שמא יפול, ולא עם תפילין שמא יפיח בהם, וכן לא ישתין עם ס"ת ותפילין.

נידון בגמ' לגבי ההלכה שאסור להשתין עם תפילין, אם יתכן שזה ב"ה, כי הרי הם ס"ל דנכנס עמם אפי' לבית הכסא קבוע ולא מניחם בחור הסמוך לרה"ר, וראיה לזה יש ממה דאיתא דיש דברים שמוותרים בבית הכסא קבוע ואסורים בבית הכסא עראי, ומוכח מזה דזה ב"ה כי לפי ב"ש אסור להכנס עם תפילין לבית הכסא כלל, א"ו זה ב"ה ומוותר דווקא בבית הכסא קבוע ולא בבית הכסא עראי,

כד.

עוד מובא דרכי חז"ל בענין הנ"ל דנהגו להניח בנרתיק מתחת לראש, ובצורה שהבליטה של התפילין מהנרתיק, לא תהיה מתחת לראש ממש, או שנהגו לעטוף את התפילין בסדין של המיטה, וגם שם נהגו לכוון את הבליטה לכיוון חוץ למיטה, ויש שנהגו להניח את התפילין על כסא, ולפרוס ע"ז בגד.

מח' תנאים לגבי אשתו עמו במיטה, האם אפשר לקרוא קרי"ש כשמסובבים פניהם אחד מהשני אפי' שעגבותיהם נוגעים אחד בשני (ובלא היפוך פנים ודאי אסור כי יש הרהור מצד נגיעת אברי התשמיש), ומח' אמוראים האם התנא דס"ל שבאשתו מותר זה מצד אשתו כגופו וא"כ באחרים יהיה אסור, או דהחידוש הוא באשתו דמותר אבל באחרים יהיה אסור אם אין ביניהם הפסק טלית, אולם בבניו ובני ביתו הקטנים מותר לכו"ע גם בלא הפסק טלית.

מה שאמרו דטפח באשה ערוה לא נאמר לגבי הבטה באשה סתם כי באשה סתם אין חילוק בין מקומות המגולים לבין מקומות הנסתרים לגבי איסור הבטה, אלא זה נאמר לגבי אשתו דאסור לקרות קרי"ש כנגד טפח מגולה שלה, וכן אסור בשעת קרי"ש לראות שער שלה ולשמוע את קולה שרה.

אסור לתלות את התפילין ע"י הרצועות שלהם, ומח' אם מותר להניח את הבתים במקום גבוה והרצועות משתלשלות, אבל לתלות עם נרתיק מותר לכו"ע, ואי"צ להניחם כמו ס"ת.

המתפלל בקול נראה כאילו אינו מאמין שהקב"ה שומע בלחש, אבל אם עושה

ומעלה הגמ' צד דזה איירי על מה שיש חילוק בין איש לאשה כמה מותר לגלות דבאשה אסור לגלות מלפניה כי אין בזה צורך, אמנם זה נדחה כי נאמר אח"כ דזהו ק"ו שאין עליו תשובה, ולכאורה זה ל"ש לענין הנ"ל כי זה לא ק"ו אלא טעם ברור לחלק מצד המציאות, א"ו צ"ל כסברא הראשונה, ובאמת הטעם לאסור יותר בבית הכסא ארעי הוא משום שיש חשש שיתירו ניצוצות על רגליו ויחשדו בו שהוא כרות שפכה ויבואו לומר שבניו ממזרים, ולכן לא הותר לו להכנס עם תפילין כי אז יהיה טרוד להחזיק אותם ולא יוכל לנקות את הניצוצות, ומשא"כ בבית הכסא קבוע דאין חשש של ניצוצות.

הנהגה לאדם שנכנס לסעודה שילך מהלך ארבעים אמה, ומידי פעם יעצור לבדוק אם צריך לנקביו כדי שלא יתגנה לצאת באמצע הסעודה, ולגבי תפילין צריך להוריד אותם קודם הסעודה כדי שלא ישתכר עם התפילין, ומח' אם יניח אותם בחוץ או על שולחנו כדי שיהיו מזומנים לו, ובשעת ברכת המזון צריך להניח את התפילין שוב.

נרתיק שמיועד לתפילין ועדיין לא הכניס בתוכו את התפילין, מותר להשתמש בו לצורך אחר, וכן אם אינו מיועד לתפילין והשתמש בו לתפילין אי"ז מייעד את הנרתיק ומותר להשתמש בו לצורך אחר, ואביי ס"ל דעצם זה שייחד אותו לתפילין מספיק שלא יוכל להשתמש בו לצורך אחר.

נידון בגמ' כיצד לשמור על התפילין בשעת הלילה, ופשוט שאסור להניח אותם מתחת למיטה, אבל מתחת ראשו יש נידון אם מותר או לא, ובמקום שגבוה ג' מעל מיטתו מותר, ואם אשתו עמו מח' ולהלכה נפסק שמוותר.

את זה לעורר כוונתו מותר, ואם זה מפריע לציבור אסור, ואם צועק בתפילתו הוא כמו נביאי הבעל, וכן אסור להק ולפק מרצונו, ואסור להפיה, אבל להתעטש מותר ויש בזה רמז שיהיה לו נחת רוח מן השמים כמו שיש לו נחת רוח ע"י שמתעטש, ומותר לרוק לתוך טליתו, או לבגד שעל ראשו אם אינו רוצה ללכלך את טליתו, ומותר למשמש בבגדו כדי להעביר כינים, אבל אסור להתעטף בטלית שנפלה כי זה הפסק.

ר' יהודה ס"ל שהיה אסור לעלות מבבל לא"י כי נגזר על עם ישראל להשאר שם עד הגאולה.

אם עומד באמצע התפילה וצריך להפיה מח' אם מפיה במקומו ולאחר שכלה הריח חוזר לתפילתו, או שמתרחק ד"א ומפיה וחוזר למקומו, וכיון שכבר הפסיק את תפילתו הוא אומר רבונו של עולם יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו בחיינו ובאחריתנו רמה ותולעה, ואז חוזר לתפילתו במקום שהפסיק.

מח' בישן ערום בתוך בגד וצריך לקרוא קרי"ש אלא שאינו יכול להוציא ראשו מפני הקור, האם צריך להצמיד את הבגד אל ליבו כדי שלא יהיה ליבו רואה את הערוה, או דסגי במה שמצמיד את הבגד אל צווארו ואז הוא אינו רואה את הערוה. אסור לת"ח לעמוד במקומות המטונפים כי אינו יכול בלא הרהור של תורה, אבל לעבור שם מותר ומח' לענין קרי"ש אם צריך להפסיק או דסגי שיניח את ידו על פיו, ולפי הצד שצריך להפסיק יחזור אח"כ לראש לפי מ"ד דס"ל דאם שהא מספיק זמן כדי לגמור את כל הקרי"ש צריך לחזור לראש.

עוד מובא דמ"ד דס"ל דצריך להפסיק ס"ל דמי שמפסיק יש לו שכר של אריכות ימים.

כה.

להלכה יכול אדם לקרוא קרי"ש אפי' אם הוא לבוש רק ממותנו ולמטה, אבל בתפילה צריך לכסות את ליבו.

מי ששכח ונכנס בתפילין לבית הכסא יניח ידו עליהם עד שיגמור עמוד ראשון, ואז יצא מבית הכסא, כי מי שעוצר באמצע עמוד מגיע לחולי מעיים, ומי שעוצר באמצע מי רגלים בא עליו חולי שפניו ירוקות.

מח' אם האיסור של קרי"ש כנגד צואה, הוא לגבי כל הגוף או דווקא על הפה שמוציא את הקרי"ש, ונפק"מ אם ידו נוגעת בצואה ואינו מריח, או אם ידו בתוך בית הכסא.

מח' אם האיסור של צואת בע"ח הוא דווקא אם יש בהן עורות לעיבוד, ובצואת אדם אסור לכו"ע גם בלא עורות, וכן באשפה אם אינה גבוהה יותר מ' או נמוכה למטה מ', אבל אם אין הבדל גובה של י' צריך להתרחק עד שלא יראה את האשפה, ואם אינו רואה אלא שמריח, מח' אם צריך להתרחק ד"א ממקום הריח או ד"א ממקום שנפסק הריח, ובריש של הפחה בלימוד תורה אי"צ להתרחק ואם זה בא ממנו צריך להתרחק, ובקרי"ש צריך להתרחק מ"מ.

צואה עוברת לידו צריך להפסיק מחמתה, ואי"ז כמו טומאה שעוברת בתוך דבר שמאהיל עליו, דאינו נטמא, כי האיסור בצואה הוא עצם זה שהמחנה אינו קדוש וזה לא שייך לדבר קובע דווקא, אבל מי רגלים שעוברים אי"צ להפסיק מחמתם,

ובספק מי רגלים תמיד אי"צ להפסיק, אבל בספק צואה מח' אם צריך להפסיק דווקא באשפה או אפי' בבית.

מי רגלים בזמן הקילוח אסור לקרוא קרי"ש כשמריח, וכן אם הם טופח ע"מ להטפיה, אבל אם יבשו מותר ואם ניכר שהיה שם מי רגלים אבל אינם מטפחים ג"כ מותר, ולגבי צואה אם מתפוררת בזריקה וי"א דאפי' בגלגול על הקרקע אם מתפוררת מותר, וי"א דאפי' אם רק החלק החיצוני התייבש מותר, וי"א דצריך שתיסדק כדי שיהיה מותר.

כה:

מה דכתיב במשנה דאם הוא במקוה לפני זמן קרי"ש צריך לעלות לפני זמן הנץ החמה, אי"ז ראייה לדברי מ"ד דקורין אותה עד הנץ, כי יתכן דהתנא איירי דווקא לאנשי הותיקין דנוהגין לקרות אותה עד הנץ, אבל לשאר העולם אפשר לקרוא עד ג' שעות.

מח' אם יש איסור לקרוא קרי"ש אם ליבו רואה את הערוה, וכנ"ל מח' אם מותר לקרוא קרי"ש בעקבו רואה את הערוה, ועיקר הנושא הוא אם איבר שאין דרכו לראות את הערוה ועתה כן רואה אותה האם זה מעכב, ולהלכה אין איסור אלא בנוגע בערוה, וכנגד הערוה אסור לקרוא קרי"ש ואפי' ערות גוי, ואפי' אם יש מחיצה שרואים דרכה, אבל אם יש צואה מעבר למחיצה שרואים דרכה, אי"ז מעכב ואפשר לקרוא קרי"ש כנגד זה, ואם צואה דבוקה בסנדלו לא נפשט מה ההלכה, ואם היא מונחת בגומה בקרקע מניח עליה את נעלו ואז אינו רואה אותה ומותר לו לקרוא שם קרי"ש.

מה שנאמ' במשנה דאם נמצא בתוך מקוה ואין לזו מן צריך לקרוא קרי"ש ובתנאי שהמים נקיים, אי"ז אומר שיכול להכניס מים לתוך מים עכורים ולתקן אותם, אלא יש נפק"מ רק לגבי מי רגלים שיכול לבטל אותם ע"י שמוסיף מים, והשיעור הוא דאם עדין אין בכלי את המי רגלים, מספיק מים כל שהו כי כל מה שנכנס מתבטל, אבל אם היו המי רגלים קודם, צריך להוסיף רביעית כדי לבטל אותם.

כלים שמיועדים למי רגלים ולצואה, אסור לקרוא קרי"ש כנגדם אפי' אם הם ריקים, ומח' מה השיעור שצריך להרחיק אותם ממנו, י"א דצריך להרחיק אותם מעבר למיטה ד"א ואם אין את ההפסק של המיטה אסור לקרוא, וי"א דגם אם זה לפניו מספיק להתרחק ד"א, אבל מעבר למיטה אי"צ להתרחק כלל, וי"א דמעבר למיטה אין מועיל כלל ואסור לקרוא קרי"ש כל זמן שזה בחדר שהוא נמצא, וי"א דכל זמן שזה נמצא בבית אין מועיל שום הרחקה ומחיצה, אלא א"כ זה נמצא מתחת למיטה.

ספק עד איזה גובה נחשבת המיטה רשות בפנ"ע לגבי הפסק, ומחת לג' ודאי מועיל כי זה לבד, ומעל ל' דאי אין מועיל כי זה רשות בפנ"ע וזה לא מפסיק עם מה שמתחת למיטה, והספק הוא על מה שבאמצע.

כו.

אסור לשמש מיטתו בחדר שיש ס"ת ותפילין, וצריך להכניס אותם לתוך כלי בתוך כלי, ובתנאי שיש לכלים חשיבות, ומח' לגבי מחיצה של י' אם זה מספיק

מתני'

זב שראה קרי צריך טבילה ללימוד תורה, אפי' שהטבילה מועילה רק לטומאת קרי שלו, וכן נידה שפלטה ש"ז, או משמשת שנהיתה נדה, ור' יהודה פוטר בכולם.

גמ'

טעם ר' יהודה הוא לא בגלל שטומאת קרי הקלה הגיעה אחרי טומאת זב שהיא חמורה ולכן לא יעזור לטבול, אלא ס"ל שאין חיוב אפי' אם הטומאה הקלה הגיעה קודם ואז היה מועיל טבילה.

לכתחילה או דזה מועיל רק בשעת הדחק שאין לו בית אחר להניח את הס"ת. כל דיני ההרחקה מבית הכסא זה דווקא מאחוריו, אבל לפניו צריך להתרחק כל כמה שרואה את הבית הכסא, וכן בית המרחץ, ואם זה בית הכסא שעדיין לא השתמשו בו אי"צ להתרחק עד שלא יראה, אבל להתפלל בו אסור אפי' שלא השתמשו בו עדיין, ובית הכסא של הפרסיים מותק לקרוא כנגדו כי הוא בנוי בצורה שהכל נופל עמוק ואינו כנגד הקרקע.

פרק ד' - תפלת השחר

אבל צריך לכוון דהתפילה הראשונה היא לא להשלמה, אלא היא התפילה שעכשיו עומד בה, ולכן אם במוצ"ש אמר אתה חוננתנו בתפילה השניה לא יצא יד"ח וצריך לחזור שוב, ומק' ע"ז הגמ' דמי ששכח אתה חוננתנו אינו צריך לחזור ומדוע כאן יצטרך לחזור.

ולכאורה קשה מה קו' הגמ', הרי מה שלא אמר אתה חוננתנו בתפילה הראשונה אלא בשניה, הוכיח שלא כיוון בתפילה הראשונה לצורך תפילת מוצ"ש וזה הסיבה שלא יצא יד"ח ולא בגלל ששכח אתה חוננתנו.

מח' בגמ' אם תפילות נתקנו ע"י האבות הקדושים או דנתקנו כנגד הקרבנות, וזהו הטעם לזמני התפילות שהם כמו הקרבנות, תמיד של שחר תמיד של בין הערבים, וערבית כנגד חלקי הקרבנות שזרק דמם לפני השקיעה והם עולים על המזבח כל הלילה, ומוסף כנגד קרבן מוסף, וכן ר"י דפליג לגבי זמן המנחה דזמנה עד פלג המנחה זה משום דכך ס"ל לגבי תמיד של בין הערבים, וכן מה דס"ל דזמן מוסף הוא עד ז' שעות זה כמו זמן קרבן מוסף, ולמסקנא לכו"ע ענין התפילות הוא כנגד הקרבנות דאל"כ אמאי מתפללין מוסף הרי הוא לא נתקן ע"י האבות, אלא גם מ"ד דס"ל דנתקנו התפילות ע"י האבות, לבסוף הם נסדרו כנגד הקרבנות.

כו.

מתני'

זמני התפילות הם, שחרית מח' אם עד חצות או עד ד' שעות, מנחה מח' אם עד פלג המנחה או עד חשכה, ערבית כל הלילה ומוסף כל היום.

אנשים המחזרים אחרי המצוות נקראים ותיקין והם נוהגים להתפלל שחרית מיד בזמן נץ החמה ולא עד חצות.

מי שמתפלל עד חצות מקבל שכר תפילה בזמנה ולאחר מכן מקבל רק שכר תפילה. אם טעה ולא התפלל יכול להשלים בתפילה שאח"כ, ואפי' אם הפסיד מנחה יכול להשלים בערבית ואי"ז נפק"מ שזה יום אחר, ולא קרינן ביה עבר זמנו בטל קרבנו, כי תפילה לא נחשבת כקרבן אלא ענינה הוא בקשת רחמים, אבל מי שביטל תפילה במזיד, א"א להשלים ואם ביטל קרי"ש נקרא מעוות לא יכול לתקון, ואם נמנו חבריו לדבר מצוה והוא פרש מהם, נקרא חסרון לא יוכל להימנות.

כו:

כמו"כ אפשר להשלים בשבת את תפילת המנחה של ערב שבת, וכן במוצ"ש אפשר להשלים את תפילת המנחה של שבת,

מה דס"ל לר"י דזמן מנחה הוא עד פלג המנחה, זהו עד זמן פלג מנחה קטנה שהוא י"א שעות וחצי ולא זמן פלג מנחה גדולה, וזמן מנחה גדולה הוא הזמן הראשון שאפשר להקריב קרבן תמיד של בין הערבים, וזמן מנחה קטנה הוא זמן הקרבת תמיד של בין הערבים כסדרו אם אין סיבה להקדים.

כז.

נידון בגמ' אם מה דס"ל לר"י דזמן שחרית הוא עד ד' שעות זה עד בכלל או עד לא בכלל, ומוכיחה הגמ' דלא יתכן לומר דס"ל דעד בכלל כי א"כ היינו רבנן דאם עד בכלל נמצא דמתפלל עד חשיכה, ול"ש לומר דעד לא בכלל כי א"כ נמצא דתפילת מוסף זמנה עד תחילת ז' שעות דהיא סוף ו' שעות, ותחילת תפילת מנחה היא לאחר ו' שעות וחצי, ובכ"ז אמר ר"י דאם צריך להתפלל שניהם יתפלל מוסף ואח"כ מנחה שלא יפסיד מוסף, והרי אם עד לא בכלל לא יתכן שיהיו שניהם בזמן אחד, א"ו ס"ל דעד בכלל ומה דס"ל דמתפלל עד פלג המנחה היינו עד פלג מנחה גדולה ועד בכלל ונמצא דמתפלל עד זמן פלג מנחה קטנה, וזהו שאמר שאותו פלג הוא בי"א שעות פחות רביע, ובאמת מצינו בפירוש שכתב ר"י דזמן תמיד של שחר הוא עד ד' שעות ועד בכלל, והלכה כר"י גם לגבי תמיד וגם לגבי שחרית.

ביאור בגמ' בפסוק וחס השמש ונמס, דאיירי בעם ישראל שלקטו את המן, דודאי לא איירי בחצות כי ע"ז נאמר בפסוק כחום היום, אלא לדברי רבנן יש ריבוי של בוקר כדי ללמד שיש חילוק בין הבוקר שלפני ג' שעות לבוקר שאחרי ג'

שעות, ולא קשה מאי שנא מתמיד שזמנו עד חצות, ולדברי ר"י ילפינן מיייתור בוקר, דהקדימו שעה לפני סיום הבוקר, וזהו זמן וחס השמש דהיינו שהשמש מחוממת אבל יש צל ומשא"כ כחום היום דאין צל כלל, ובאמת סיום הבוקר הוא לאחר ד' שעות.

להלכה לא נפשט אם הלכה כרבנן או כר"י לגבי זמן מנחה, ולכן דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ואפשר להתפלל תפילת מעריב של שבת בערב שבת, ואפי' אם ציבור התפללו בטעות בערב שבת כי חשבו שחשכה השמש סגי בזה ולא צריכים לחזור שוב.

עוד מובא בגמ' דאסור לעבור כנגד המתפלל כדי שלא להפסיק בינו לבין הקיר, וביותר מד"א מותר.

כז:

אסור להתפלל מאחורי רבו או על ידו כי מראה כאילו הם שווים, ומיש עושה כך או נותן שלום לרבו בלא לומר לו מורי ורבי, או מחזיר שלום לרבו או חולק על רבו, או אומר דבר שלא שמע מרבו, גורם לבטל שכינה מישראל.

יכול אדם להתפלל תפילת ערבית של שבת בערב שבת, ותפילת ערבית של מוצ"ש בשבת, ואי"ז גורם לבטל קידוש והבדלה על הכוס.

צ"ע מה הטעם דדוקא אם התפלל לפני פלג יהיה טעם לבטל קידוש והבדלה על הכוס הרי בכל מקרה התפילה היא לפני הקידוש וההבדלה על הכוס.

מה שנאמר במשנה דתפילת ערבית אין לה קבע הפשט הוא דהיא רשות וכך הלכה.

כח.

מובא בגמ' את המעשה בר"ג ור' יהושע דחלקו בהלכה, ואמר ר"ג לר"י עמוד על רגליך, והיה עומד כל היום, וכעסו כולם על ר"ג, ולכן העבירו אותו מנשיאותו, והחליטו לתת את הנשיאות לראב"ע, ושאל את אשתו וטענה לו שלבסוף יורידו אותו שוב, וענה לה שלפחות ירוויח קצת, וכמו שישתמש בכוס יקרה אפי' שהיא תשבר במהרה, ואז נעשה לו נס וגדלו לו י"ח שורות של זקן לבן כדי שלא יראה צעיר מידי, ואז התווספו ארבע מאות מקומות בבית המדרש או שבע מאות מקומות, וזה מטעם שעד אז היה ר"ג אומר דכל מי שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש, וחלשה דעתו של ר"ג, והרגיעו אותו בחלום שכל מי שנוסף באמת אין תוכו כברו, וי"א דזה היה רק להרגיע אותו אבל באמת היה יותר טוב שנכנסו לבית המדרש, ולא היתה הלכה באותו היום שלא פירשו אותה בבית המדרש, ואפי' ר"ג הגיע לביהמ"ד, ופסק הלכה דמי שבא מבני עמון מותר כבר לבוא בקהל כי נתערבו באומות אחרות וכל דפריש מרובא פריש, ואח"כ הלך ר"ג לפייס את ר"י, וראה שביתו שחור מרוב עוני, ואמר לו שנראה שהוא עוסק בפחם, וענה לו ר"י אוי לו לדור שאתה פרנסו כי לא ידע את מצבו, ענה לו ר"ג שמקבל דבריו, וביקש ממנו מחילה, ולא ענה לו, ואז ביקש ממנו מחילה בזכות אביו, ונענה לו, והסתפקו איך להודיע את זה בבית המדרש, ולבסוף הלך כובס

לבית המדרש ורמז להם ואמר דכמו שמי שהוא כהן בניו כהנים כך מי שנשיא בניו נשיאים, ורמז בזה לראב"ע שהיה בן לכהנים ולא היה בן לנשיאים, ואז אמרו רבנן שצריך לסגור את דלתות ביהמ"ד כדי שלא יפריעו עבדיו של ר"ג, ואז רבנן שאלו את ר"י אם התפייס וכששמעו שהתפייס החליטו למנות שוב את ר"ג, וכדי שלא להוריד את ראב"ע החליטו שהוא ידרוש פעם בד' שבתות, ולא עשו פעם בב' שבתות כדי שלא להכאיב לר"ג.

דעת רבנן היא דאפשר להתפלל מוסף כל היום אב מי שמאחר כ"כ נקרא פושע, ומאחר וס"ל דאפשר להתפלל כל היום, אם הגיע זמן מנחה יתפלל מנחה קודם כי היא תפילה תדירה יותר, אבל לדעת ר"י דזמן מוסף הוא עד ז' שעות יש חשש שיעבור זמנה ולכן יתפלל מוסף קודם, ולהלכה יתפלל מוסף קודם.

לא נתבאר בגמ' אם הלכה כר"י לגבי זמן תפילת מוסף אם זמנה רק עד ז' שעות, ולכאורה בגמ' מבואר דתליא הא בהא, ויל"ע אם מוכרח דאין הלכה כמותו גם בזה.

מובא בגמ' שמי שמאחר זמני תפילה נאמר עליו הפסוק נוגי ממועד אספתי ממך היו, וביאור הדבר הוא דביטל הקב"ה מועדות מישראל, וזה כביכול הגיע מעם ישראל עצמו שלא עמד בזמני התפילה.

כח:

בענין תפילת מוסף מובא דרב אויא נחלש, והעדיף להפסיד תפילת מוסף בציבור ואת השיעור שלפני מוסף, ולא לאכול קודם מוסף, וגם סבר דההלכה שאסור להתפלל לפני הציבור נאמרה

אפי' אם לא מתפלל במקום שהציבור מתפללים, ולכן לא יכל להתפלל ביחידות קודם הזמן שהציבור מתפללים ואז להגיע לשמוע את השיעור, ולהלכה נפסק שאפשר לטעום לפני מוסף וגם לפני מנחה.

מתני'

ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל לפני כניסתו לביהמ"ד שלא יהיה על ידו דבר תקלה, וביציאתו היה מודה לקב"ה שהוא מיושב ביהמ"ד.

גמ'

מובא בגמ' את הנוסח הנהוג לומר בכניסה וביציאה מביהמ"ד, וזאת היתה תפילתו של ר' נחוניא בן הקנה, וברש"י מבאר הלשון ולא אכשל וישמחו בי חברי, דיש בזה ב' רעות גם שיכשל וגם שישמחו בזה חבריו ויבואו בזה לעונש, ובא להפקיע הפשט שישמחו בי חברי הוא פיסקא חדשה.

באותו ענין של המעלה של יושבי ביהמ"ד יותר מיושבי קרנות, מובאים דברי ר' אליעזר שלפני מיתתו הורה לתלמידיו שיזהרו בכבוד חבריהם, ולא ירגילו את בניהם מידי במקרא כי זה מושך, או שלא ירגילו אותם לשוחח מידי הרבה, ויושיבו בניהם בין ברכי ת"ח, ובשעת התפילה שידעו לפני מי הם מתפללים, ובכך יגיעו לחיי העוה"ב.

עוד מובא דבריו של ריב"ז לפני פטירתו שבכה מפני הפחד מהקב"ה, שכל ענינו הוא נצח ואמת, ובירך את תלמידיו שיפחדו מהקב"ה כמו שהם מפחדים מבשר ודם, כי אז לא יעשו עבירות,

ובשעת פטירתו אמר שיפנו את הכלים כדי שלא יטמאו, ויכינו כסא לחזקיהו המלך שבא לקבלו משמים.

מתני'

מח' במשנה מהי התפילה הרגילה שאדם צריך להתפלל כל יום, האם תפילת שמו"ע או מעין י"ח, או דזה תלוי אם היא שגורה בפיו דאז מתפלל י"ח ואם לא מתפלל מעין י"ח.

מי שהולך במקום סכנה צריך להתפלל תפילה קצרה, ולשונה היא הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור יהיו צרכיהם לפניך ברוך אתה ה' שומע תפלה, ובגמ' יתפרש הביאור.

כשרוצה להתפלל בדרך צריך לרדת מהחמור, ואם אינו יכול צריך לכוין את פניו כנגד ביהמ"ק, ואם אינו יכול לשובב פניו יכוין ליבו, וכן אם הוא בספינה או ברפסודה יכוין ליבו לביהמ"ק.

גמ'

מח' כנגד מה נתקנו י"ח ברכות, כנגד י"ח פעמים שהזכיר דוד המלך את הקב"ה במזמור הבו לה' בני אלים (ויש שם גם רמזים לג' ברכות הראשונות), או כנגד י"ח פעמים שמוזכר שם ה' בקרי"ש, או כנגד י"ח חוליות שיש בשדרת האדם.

מח' עד כמה צריך לכרוע בשמו"ע, האם עד שיתפקו החוליות שבשדרה, או עד שיהיה קמטים מלמעלה ומלמטה לליבו, או דסגי בכפיפת הראש וי"א דזה ובתנאי שיראה שמתאמץ לכרוע ואינו יכול.

בשמו"ע נוספה ברכה כנגד הצדוקים, ולפי המח' הנ"ל נמצא, דנתקנה כנגד הפסוק א-ל הכבוד הרעים, או כנגד

אחד שבקרי"ש, או כנגד חוליה קטנה שבשדרה.

כט.

ברכת המינים (ולמלשינים) נתקנה ע"י שמואל הקטן, והיה בו מעשה שעלה לעמוד והתחיל את הברכה ושכח את ההמשך, והשאירו אותו כמה שעות עד שהמשיך, והגם שההלכה במקרה כזה מעלים חזן אחר כי חוששים שהחזן הוא צדוקי ולכן אינו רוצה להמשיך את ברכת המינים, בכ"ז בשמואל הקטן לא העלו חזן אחר ומח' אם זה בגלל שהוא התקין את הברכה ולא חוששים שחזר בו ונהיה צדוקי, או דשייך לחשוד בצדיק שיחזור בו ויהיה רשע, וזה לא תלוי דווקא אם היה רשע לפני שנהיה צדיק, ולכן לא היה מספיק מה שהוא תיקן את הברכה, אלא הטעם שלא הורידו אותו זה מפני שכבר התחיל את הברכה.

ז' ברכות דשמו"ע הם כנגד ז' פעמים שהזכיר דוד המלך את המילה קול לגבי מים, ט' ברכות דר"ה הם כנגד ט' פעמים שהזכירה חנה את הקב"ה בתפילתה שהיתה בר"ה, כ"ד ברכות שיש בתענית הם כנגד כ"ד תפילות שהתפלל שלמה המלך כדי שיפתחו לו הדלות של ביהמ"ק כשרצה להכניס את ארון הקודש לקודש הקודשים.

מח' מהו מעין שמו"ע, האם מברך כל ברכה בקיצור, או דמברך ברכה אחת ארוכה וכולל את הכל יחד, ומברך לפני ואחרי את ג' ברכות ראשונות ואחרונות, ומח' אם אפשר להתפלל הבינונו במוצ"ש מפני שצריך להבדיל בברכה, ולא שייך לעשות כדעת רבא דמבדילים בברכה מיוחדת כל השנה וא"כ שייך לברך גם

עוד מובא ברייתא אחרת דמשמע קצת בשינוי דאפשר להתפלל הבינונו כל השנה ואפי' במוצ"ש, וכולל את ההבדלה בתוך הברכה, אבל בימות הגשמים א"א להתפלל הבינונו כי יש חשש שיטעה כשירצה להוסיף ולהזכיר בקשת גשמים, ומשא"כ בהבדלה שהיא בתחילת התפילה יש פחות חשש שיטעה, אמנם כ"ז רק לכתחילה אבל אם התפלל תפילה רגילה וטעה ולא ביקש גשמים אינו חוזר, כי יכול לבקש בשומע תפילה, אבל אם טעה במשיב הרוח צריך לחזור כי אי"ז בקשה וזה ל"ש לשומע תפילה, וכן הבדלה יכול לעשות על הכוס ואי"צ לחזור בשביל זה.

כט.

מי ששכח יעלה ויבוא בר"ח ונזכר לפני סיום שים שלום חוזר לרצה, ואם נזכר לאחר שעקר רגליו חוזר לתחילת התפילה, ואם סיים שים שלום תלוי אם הוא רגיל לומר אלוקי נצור דאז עדיין לא נחשב שעקר רגליו וחוזר לרצה, ואם אינו רגיל לומר אלוקי נצור, נחשב שסיים תפילתו אפי' אם לא עקר רגליו וצריך לחזור לראש.

מח' אם הביאור בתפילת קבע שנוכרה במשנה, ונאמרו בזה כמה דיעות:

א' מי שמרגיש שהתפילה היא כמו משא כבד שאינו לרצונו.

ב' מי שלא מבקש בדרך של תחנונים.

ג' מי שאין לו מה לחדש בתפילה זאת (וי"א דל"ש לומר כך כי יש חשש שמא

יטעה כשירצה לחזור למקום שהפסיק ולכן עדיף שלא לחדש).

ד' מי שלא מתפלל בזמן הזריחה ובמן השקיעה שאז הם זמנים מסוגלים ומעדיף להתפלל בזמן קבוע ולא מתאמץ להתפלל בזמנים המסוגלים (וי"א דבזמן השקיעה אסור להתפלל כי יכול להמשך ולהפסיד את התפילה).

בביאור התפילה בכל שעת העיבור יהיו צרכיהם לפניך מח' אם הלשון עיבור היא מלשון עברה דהיינו כעס שיכעס הקב"ה ואפ"ה יעשה צרכי ישראל או לשון עבירה דאפ"ה עם ישראל יעבור עבירות יעשה להם הקב"ה צרכיהם.

מח' לגבי הנוסח שיתפלל אדם שהולך בדרך סכנה, או שיתפלל שיעשה הקב"ה רצונו בשמים, אבל בארץ יתנהג כנגד רצונו ויתנהג לפני משורת הדין ויעשה לצדיקים נחת רוח, או דמתפלל שיתן הקב"ה לכל אחד את מה שהוא צריך למרות שהאדם עצמו לא יודע מה הוא צריך, והלכה כתפילה ב'.

עוד בענין תפילת הדרך מובא מה שאמר אחד האמוראים דלא כדאי לכעוס או להשתכר כי אפשר לבוא ע"י זה לעבירה, וכשיוצאים לדרך כדאי להתפלל ומביא את נוסח תפילת הדרך המקובל.

ל.

נוסח תפילת הדרך נאמר בדווקא בדרך של תפילת רבים, ועדיף להתפלל כך כי אז התפילה נשמעת יותר.

תפילת הדרך מתחייבת בדרך של פרסה, ומח' אם פרסה הפשט הוא שאחרי שהולך פרסה לא יכול כבר לברך, או דאם הדרך היא פחות מפרסה אין עליה חיוב תפילת הדרך.

צורת תפילת הדרך היא בעמידה ואפשר גם בהליכה.

החילוקים בין תפילת הבינונו לתפילה קצרה הם דבתפילת הבינונו יש ג' ברכות ראשונות ואחרונות בנוסף לברכת הבינונו, וצריך לאומרה בעמידה, וכשחוזר לביתו לא צריך לחזור ולהתפלל שמו"ע, ובתפילה קצרה אין ג' ברכות לפני ואחרי, ואפשר לאומרה גם בהליכה, אבל צריך לחזור ולהתפלל כשמגיע לביתו.

מח' לגבי הולך בדרך אם יעצור בתפילתו כשיש לו מי שיחזיק את החמור, או דלא יעצור כלל כי מה שחושש לאחר יפריע לו להתרכז.

עיקר המקום שצריך לכון עצמו בתפילה הוא הכפורת שבקודש הקדשים, ולכן אפ"ה עיוור יכוין ליבו לשם וסגי בזה, וכיון שכן אם נמצא בחו"ל יכוין עצמו לא"י, ובא"י יכוין עצמו לירושלים, ובירושלים יכוין עצמו לביהמ"ק, ובביהמ"ק יכוין עצמו לקודש הקדשים, ובקודש הקדשים יכוין עצמו לכפורת, ואם הוא מאחורי קודש הקדשים יכוין עצמו כאילו הוא לפני הכפרות, וכיון שכל ישראל מכוונים לאותו כיון יוצא שכל אחד מכוין לזוית אחרת מרוחות השמים אבל כולם לאותו מקום.

מח' לגבי יוצא לדרך קודם זמן קרי"ש ותפילה, האם עדיף לסמוך גאולה לתפילה ולכן יתפלל מיושב באמצע הדרך, או דעדיף להתפלל מעומד ולכן יתפלל בביתו קודם שיוצא לדרך ואפ"ה שיפסיד סמיכת גאולה לתפילה.

משום אותה הלכה היה נפק"מ לגבי האמוראים שהיו דורשים ברבים בתחילת זמן קרי"ש, דיש שהיו מתפללים במקומם תוך כדי שהמתורגמן היה

מוסר את דבריהם והיו מספיקים גם קרי"ש וגם תפילה והיו יושבים כדי שלא להטריח את הציבור, ויש שהעדיפו להתפלל בעמידה ולכן התפללו לפני הדרשה למרות שזה היה לפני הזמן.

מתני'

מח' אם תפילת מוסף נתקנה רק לציבור או גם ליחיד, או דנתקנה גם ליחיד אבל לא במקום שיש ציבור דאז יוצא יד"ח ע"י החזן.

ל:

גמ'

מח' להלכה אם מתפלל אדם מוסף ביחידות כשיש שם חזן שמוציא את

הציבור או דלא מתפלל. מובא הנהגת חז"ל שהיו מתפללים דווקא במקום שלמדו ואפ"ה שהיו להם י"ג בתי כנסיות אחרים.

מה שנפסק להלכה דאי"צ לחזור על יעלה ויבוא בר"ח מפני שיכול לאומרו בתפילה הבאה, זה דווקא אם מתפלל בציבור דאז החזן מוציא אותו יד"ח.

אם צריך אדם להתפלל ב' תפילות כדי להשלים תפילה קודמת, צריך לחכות ביניהם שיעור זמן שיוכל להתחנן שוב.

מה שלא חוזרים על יעלה ויבוא בליל ר"ח הוא משום שאין בי"ד מקדים את החודש בלילה, ואין לחלק בזה בין ליל ר"ח הראשון לליל ר"ח השני כי עיקר הטעם הוא קידוש החודש ואין בזה חילוק.

פרק ה' - אין עומדין

ל:

מתני'

חיוב להתכונן לתפילה בכבוד ראש, וחסידיים הראשונים היו מכינים עצמם שעה לפני התפילה, ובשעת התפילה אסור להפסיק אפי' אם המלך שואל בשלומו ואפי' אם נחש כרוך על עקבו.

בגמ' משמע שמלבד הענין של כובד ראש בתפילה יש ענין של כובד ראש במשך כל היום כי צריך אדם לפחד מהקב"ה, ואם מניח תפילין זה חשב כובד ראש כי זה ראייה שהוא תחת ממשלת הקב"ה.

לא.

כמו"כ אסור להגיע לתפילה אם יש ספק בהלכה, אלא צריך להגיע להלכה פסוקה ואז להתפלל כדי שלא להטרד בתפילה, ומביאה הגמ' כמה ציורים של הלכה פסוקה, א' מה שנהגו בנות ישראל לשבת ז' נקיים גם על טיפת דם כחרדל ומעיקר הדין צריך ז' נקיים רק על זיבה, ב' מה שמוותר להערים ולהכניס את התבואה לבית לפני שזורה אותה ואז נפטר ממעשר כשמאכיל לבהמותיו כי זה נחשב אכילת ארעי ומה שחייב באכילת ארעי זה רק מדרבנן ומשה יכול לפטור עצמו

בדרך הנ"ל, ג' מי שהקז דם מבהמת קדשים הדם אסור בהנאה ומועלים בו.

אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה, וזה הטעם שתקנו לומר פסוקי אשרי דיש בהם שמחה של מצוה, וכן מה דמזכירים יצאת מצרים לפני שמו"ע הוא מהטעם הנ"ל.

יל"ע מה החילוק בין שחוק לבין קלות ראש, וביותר דמבואר ברש"י דשיחה היינו שחוק, וכן יל"ע מה החילוק בין שיחה לבין דברים בטלים.

כמו"כ מי שנפרד מחבירו ייפרד ממנו בדברי הלכה, ואז יזכור אותו החבר, אבל לא ייפרד ממנו מתוך שיחה או מתוך שחוק או מתוך קלות ראש או מתוך דברים בטלים, וכן מצינו בנביאים שהיו מסיימים בדברי שבח ותחנומים.

מקום שגזר עלו אדם הראשון שיתיישב, הגיעו אליו אח"כ אנשים, אבל מקום שלא גזר עליו שיתיישב באנשים יישאר לעולם ללא נפש חיה.

מדרכי התפילה הוא לכיין ליבו לשמים, וכן להתפלל בבית שיש בו חלונות, וכן להתפלל בלחש, ולחתוך בשפתיו את המילים, ולא להתפלל מתוך שכרות, ולא להגביה קולו בתפילתו, וכן להתפלל רק

עוד מובא דהזכירה את מה שהיא שלמה במצוות של הנשים שהן חלה נדה והדלת הנר, ולא צריכה לקבל את העונש למי שמזלזלות בזה שהוא מוות בשעת הלידה.

מח' מה התכוונה חנה כשאמרה ונתתה לי זרע אנשים ונאמרו בזה כמה דיעות:

א' כלשון בנ"א- איש בין אנשים.

ב' זרע שימשוך לכהונה ב' אנשים (שאול ודוד).

ג' זרע ששקול כנגד ב' אנשים (משה ואהרן).

ד' אדם שמובלע בין אנשים ואינו משונה. עוד לומדים ממעשה דחנה שצריך לעמוד בד"א של המתפלל כמו שהיא לא ישבה בד"א של עלי.

מובא עוד דכשהביאה את שמואל לביהמ"ק ראה שחיפשו כהן לשחוט קרבן ודייק להם מהפסוק והקריבו הכהנים דיש דין הקרבה בכהן אבל אין דין שחיטה בכהן, ושמע את זה שמואל והסכים עם ההלכה, אבל טען שהוא חייב מיתה מדין מורה הוראה בפני רבו (ואפי' שלא למד ממנו עדיין בכ"ז היה לו דין של תלמיד כי הוא היה גדול הדור), ואמרה לו חנה אל הנער הזה התפללתי ולא אל נער אחר ולכן שלא יהרוג אותך.

צ"ב מה הטענה של אל הנער הזה התפללתי הרי אם הוא חייב מיתה לא יועיל שום טענות דאין עצה ואין תבונה נגד ה'.

עוד התפללה חנה שיהיה שימוש לדדים שלה כי הרי לכל איבר שבגוף יש שימוש ואם לא תלד לא יהיה שימוש לדדים שלה.

ג' פעמים ביום ולא כל היום, ולחלק את ג' התפילות לבוקר צהרים וערב, ולא להתפלל הכל יחד, וכן קודם כל צריך להודות לקב"ה (ג' ברכות הראשונות) ואז לבקש בקשות, וכן מקובל לבקש בשומע תפילה וגם להוסיף אח"כ תפילות פרטיות כפי שליבו חפץ ללא הגבלה.

דרכו של ר"ע היה להתפלל בציבור בקיצור כדי שלא להטריח את הציבור, אבל כשהיה מתפלל ביחידות היה מתחיל את תפילתו במקום אחד ומסיים במקום אחר מרוב השתחוויים.

מתפילת חנה לומדים שצריך להתפלל כשרק שפתיו נעות, וכן לחתוך בשפתיו, וכן לא להגביה את הקול, וכן לומדים ממה שכעס עליה עלי כשחשב שהיא שיכורה דאסור להתפלל מתוך שכרות, ושיכור שמתפלל נחשב כעובד ע"ז, וכן ממה שהוכיח אותה מוכח דיש לאדם חיוב להוכיח את חבירו אם רואה בו דבר מגונה, וגם מוכח דמי שבאמת אין בו דבר מגונה ונחשד סתם, צריך להודיע שבאמת אין בו גנות, וצריך החושד לפייסו ולברכו.

לא:

עוד במעשה דחנה, מובא דהיא היתה הראשונה שקראה לקב"ה צבאות, ואמרה בזה דיש לקב"ה כ"כ הרבה צבאות וא"כ לא יקשה עליו לתת לה בן אחד.

עוד מובא דאמרה חנה לקב"ה, דאם לא יתן לה בן היא תסתור בפני אלקנה בעלה, ואז הוא יקנא לה וכיון שהיא באמת לא תחטא היא תזכה לבן, אמנם יש מ"ד דמי שמקנא לה בעלה בחינם לא זוכה לבן אלא רק להריון קל א"כ זה לא יתכן.

היושב בתענית בשבת קורעים לו גזר דינו של שבעים שנה, וזה בגלל שיש הרבה יותר צער בשבת שכולם מתענגים, אבל כיון שמצער עצמו בשבת צריך לצום עוד יום.

עוד דרך בתפילה רואים בחנה שהטיחה דברים כלפי הקב"ה, וכן נהגו אליהו ומשה רבינו, והודה להם הקב"ה במה שהטיחו בו.

לב.

עוד הודה הקב"ה על הטענה שהיצה"ר הוא קשה מידי עבור עם ישראל, וזה מה שיציל את עם ישראל מעומק הדין.

עוד בענין דיבור משה עם הקב"ה בענין עם ישראל, מובא דבחטא העגל אמר הקב"ה למשה לך רד מגדולתך כי כל הגדולה היא בשביל עם ישראל ועכשיו אין להם גדולה, וחלשה דעתו של משה, אבל כשאמר לו הקב"ה הרף ממני ואשמידם הבין משה שיש לו כח להשפיע ומיד תפסו לקב"ה כמו אדם שתופס את חברו בבגדו ולא ויתר לו עד שנענה לו.

עוד אמר משה לקב"ה שאינו יכול לעמוד כנגד כעסו ואפי' ג' האבות אינם יכולים לעמוד כנגד כעסו, ועוד הוסיף לו דיש בו בושה שיאמרו האבות הקדושים שהוא קיבל גדולה למען עם ישראל והשתמש בזה רק לעצמו ולא ביקש עליהם רחמים, ולכן רצה שיענה לו הקב"ה.

מח' מה הלשון ויחל, א' לשון חולי שהחלה את הקב"ה, ב' לשון חילול נדר, שהפר את נדרו של הקב"ה לכלות את עם ישראל, ג' שמסר עצמו למיתה בשביל עם ישראל, ד' שהחלה עליהם את מידת הרחמים, ה' אמר לקב"ה שזה נחשב חולין בשבילו לעשות כזה דבר, ו'

לשון חולי שנהיה משה חולה בשביל עם ישראל.

עוד אמר משה לקב"ה שאם הוא היה נשבע בשמים ובארץ לאבות הקדושים היה שייך לבטל את השמים והארץ, אבל הוא נשבע בשם שלו ואת זה לא שייך לבטל.

ועוד אמר למשה לקב"ה ששמו יתחלל בין האומות שיאמרו תשש כוחו כמו נקבה, ואמנם עמד כנגד פרעה אבל כנגד ל' מלכים לא יכול לעמוד.

דרך תפילה שרואים במשה שבתחילה שיבח את הקב"ה ואז ביקש את בקשתו.

לב:

מעשים טובים לבד לא מספיקים וצריך תפילה כדי להיענות מהקב"ה.

תענית גדולה מן הצדקה כי זה בגוף ולא בממון שהוא מחוץ לגוף.

תפילה גדולה מן הקרבנות כדמוכח בכהן רוצח שהקב"ה מתלונן גם על נשיאת כפים שלו ולא מתלונן רק על הקרבנות שהוא מקריב ומשמע שיש כעס מיוחד על התפילה שלו כי היא יותר חשובה.

מיום שנחרב ביהמ"ק נוצרה חומר של ברזל בין עם ישראל לקב"ה.

מי שמאריך בתפילתו אין התפילה חוזרת לריק, אבל אם בטוח שתקבל התפילה בגלל שהוא מתאמץ אז התפילה לא מתקבלת.

ד' דברים צריכים חיזוק תמיד, תורה תפילה, מעשים טובים ודרך ארץ (פרנסה).

כנסת ישראל התלוננה לקב"ה שהוא שכח אותה ואינה נזכרת לפניו אפי' כמו אשה לשעבר, וענה לה הקב"ה שברא י"ב

מתני'

בברכת תחיית המתים מזכרים את הגבורה של גשמים, ובברכת מברך השנים מבקשים גשמים, ובחונן הדעת מבדילים, ודעת ר"ע שמבדילים בברכה נפרדת, ורבי אליעזר ס"ל שמבדילים במודים.

גמ'

הטעם להזכיר גשמים בתחיית המתים הוא מפני שהם גבורה כמו תחיית המתים, ומברך השנים זה ענין פרנסה ומתאים לזה בקשת גשמים, והבדלה היא חכמה גדולה להבדיל בין ענין לענין, ולזה מתאים להבדיל בברכת חונן הדעת, או מפני שהיא מתחילה את ימות החול ומתאים שתהיה בברכה הראשונה שברכים רק בימות החול.

מעלת דעה שהיא מוזכרת בין שני שמות של הקב"ה וכן ביהמ"ק, ולכן מי שיש בו דעה כאילו נבנה ביהמ"ק בימיו, וכן נקמה מוזכרת בין שני שמות של הקב"ה, והיא טובה במקומה כגון שהקב"ה נקם בעכו"ם שלא יקבלו תשלומים על נזקים של שור של יהודי.

עוד בענין דעה דמי שאין בו דעה אסור לרחם עליו.

מסתמא הפשט בזה שאין בו דעה כי הוא לא מוכן לקבל דעה מאחרים ונשאר בטיפשותו.

תקנת הבדלה בתחילה היתה בתפילה, ואח"כ כשהתעשרו עם ישראל תקנו להבדיל על הכוס, ושכחו את התקנה הראשונה, וכששוב נהיו עניים תיקנו שוב להבדיל בתפילה ולא זכרו היכן הבדילו בתפילה לפי התקנה הראשונה

מזלות ומתחתם חמשה דרגות שכל אחד מהם הוא צבא של שלושים שמכל אחד מהם יוצא השלב הבא שהוא גם שלושים, ומתחתם שלוש מאות שישים וחמשה אלפי ריבוא כוכבים וכולם לכבוד כנסת ישראל ובוודאי לא שכח אותה, כי אין שכחה לפני הקב"ה, אבל את מעשה העגל הוא כן שוכח.

חסידיים הראשונים היו מכינים עצמם שעה לפני התפילה ושעה אחרי והיו מתפללים שעה, ובס"ה תשע שעות ביום, ובכ"ז תורתם היתה משתמרת כי הם חסידיים, וכן פרנסתם היתה מתברכת בלא להשקיע.

מה שנאמר במשנה על אדם שעומד בתפילה ובא כנגדו מלך שאסור להפסיק הוא דווקא במלך ישראל, אבל במלך עכו"ם יכול להפסיק, אבל אם יכול לקצר (כגון שהוא בסיום ענין) עדיף לקצר ולא להפסיק באמצע.

לג.

מה שנאמר דאם נחש כרוך על עקביו אסור להפסיק זה לא שייך בעקרב כי הוא יותר מסוכן, וגם נחש אם דורכים עליו הוא מסוכן בודאי, ואדם שנפל לתוך בוא עם נחשים אפשר להעיד עליו שמת.

וכן לגבי שוורים צריך להפסיק כי הם מסוכנים, ובפרט שור שחור בזמני ניסן.

מובא מעשה בר' חנינא בן דוסא שאמרו לו שיש ערוד (נולד מצב ונחש) שמזיק בעיר, ואמר שהוא לא מזיק כלל אלא החטא, ואז הלך לחור של הערוד והניח את עקביו ונשך ממנו, והדרך להינצל היא אם מספיק להגיע למים לפני הערוד, ונעשה לו נס ונבקע מתחתיו מעין ואז מת הערוד כי לא הספיק להגיע למים.

לג:

להלכה צריך להבדיל גם בתפילה וגם על הכוס וכמו קידוש.

מח' לגבי הבדלה במוצ"ש חל בליל יו"ט אם הלכה לנהוג כדעת ר"א דמבדילים במומים ולא מורים כך או דאין הלכה כמותו כלל אבל לא מורים במי שנוהג כך, ולמעה נוהגים להבדיל באמצע ברכת מקדש ישראל והזמנים ואומרים ותודיענו וכו'.

מתני'

מובא כמה מיני תפילה שאסור לאומרם, אסור לשבח את הקב"ה על מה שהנהיג רחמים בשילוח הקן ולהתפלל אגב כך שירחם גם עליו, וכן אסור לומר שאם יעשה לו הקב"ה טוב ייזכר שמו לטובה, וכן אסור לומר מודים פעמיים.

גמ'

הטעם של מודים הוא משום שנשמע שמודה לשני רשויות, והטעם שאסור לומר שייזכר הקב"ה לטוב כי זה נשמע שעל רעה לא ייזכר שמו לטוב ומברכים על הרעב כמו שמברכים על הטובה.

ובטעם של שילוח הקן מח' אם האיסור הוא מפני שגורם קנאה לשאר הבריות שלא הנהיג בהם הקב"ה רחמים, או מפני שמראה כאילו ההנהגה של הקב"ה נכונה רק אם הוא מרחם, ובאמת אין לנו לחקור בדרכיו וצריך לקבל הכל באותו קבלה וציות.

היה אדם שהתפלל לפני רבי חנינא ואמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד,

וכעס עליו ר"ח ואמר לו בדרך כעס שלא נשאר עוד מה לכבד את הקב"ה, ואמר לו שאסור לנהוג כך כי לנו אין השגה וזכות לשבח את הקב"ה ומה שאומרים זה רק מפני שהזכיר את זה משה רבינו ותקנו את זה בתפילה אנשי כנסת הגדולה.

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

כמו מי שאומר פעמיים מודים כל מי שאומר שמע שמע פעמיים יש את אותו חסרון, ולא טוענים שמא לא מספיק כיון כי בפני מלך מלכי המלכים לא מתקבל תירוץ כזה ומכים אדם עד שילמד לכיון, אבל אם כופל כל תיבה זה סתם מגונה ואין בזה משמעות של שני רשויות.

לד.

מתני'

ש"ץ שטעה מורידים אותו מהעמוד ומגישים ש"ץ אחר, ומתחיל מתחילת הברכה שבה טעה הראשון, והגם שיש דין לסרב להיות ש"ץ כאן לא יסרב כי זה טירחא דציבורא.

ש"ץ לא יענה אמן על ברכת הכהנים כי יכול לטעות אח"כ כשצריך להמשיך להקריא את הפסוקים לכהנים.

כהן לא יעלה להיות ש"ץ כי יכול לטעות משום הברכת כהנים שצריך לעשות, אבל אם הוא בטוח שלא יטעה הוא יכול לעלות.

גמ'

ג' שלבים במי שמבקשים ממנו לעלות להיות ש"ץ, א' צריך לסרב ואם לא הוא כמו תבשיל בלא מלח, ולא יסרב יותר מידי כי אז הוא כמו תבשיל עם מידי

הרבה מלח, ב' יתחיל ללכת לכיוון, ג' יסכים לעלות ויגש לעמוד.

ג' דברים שטוב להשתמש בהם קצת ולא טוב להשתמש בהם הרבה, מלח סרבנות, ושאר.

הטועה בג' ברכות ראשונות חוזר לראש התפילה כי זה נחשב ברכה אחת, וכן בג' ברכות אחרונות, ובברכות האמצעיות מח' אם חוזר לאתה חונן כי הכל נחשב ברכה אחת או דזה נחשב ברכות מחולקות ויכול לברך את הברכה ששכח בכל מקום שנזכר.

ג' ברכות הראשונות הם כמו עבד שמגיע לבקש בקשה ומשבח קודם את אדונו, ובברכות האמצעיות האו מבקש, וברכות אחרונות הוא כמו שכבר נענה שיקבל ואז הוא מודה ומסיים.

משמע דכבר בסיום הבקשות בשמו"ע צריך אדם להרגיש שכבר נענה ורואים כאן גודל כוחה של תפילה.

ממשה רבינו למדנו שאין משך זמן מיוחד לתפילה וגם קיצור וגם אריכות הם טובים.

סדר הכריעות הם, בתחילה וסוף של ברכה ראשונה, ובתחילה וסוף של מודים, ולגבי כהן גדול ומלך מח', אם כה"ג כורע גם בסוף כל ברכה ומלך כורע בנוסף גם בתחילת כל ברכה, או דכה"ג כורע בתחילה וסוף כל ברכה ומלך כורע כל התפילה.

לד:

קידה זו התכופות עד שמגיעים פניו לקרקע, כריעה זה שכורע על ברכיו,

השתחויה זה שכולו על הרצפה בפישוט ידיים ורגליים.

הגם שצריך לכרוע במודים, בכ"ז בהודאה שבהלל וברכהמ"ז זה מגונה.

מתני'

מי שמתפלל וטועה זה סימן שתפילתו לא מתקבלת, ואם הוא ש"ץ זה סימן רע לשולחיו כי שלוחו של אדם כמותו, וכן מובא דר"ח בן דוסא היה יודע בסוף תפילתו אם תפילתו התקבלה וידע את זה לפי כמה שהיתה שגורה על לשונו.

גמ'

מה שנאמר דאם טועה זה סימן רע זה דווקא בברכה ראשונה, וכן צריך לכה"פ לכיון בברכה ראשונה.

כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח או עושה עסק עם ת"ח או מחזיק תורה, אבל על ת"ח עצמו נאמר אין לא ראתה אלוקים זולתך, וכן כל הנבואות על העתיד לבוא הם רק על ימות המשיח, אבל לעוה"ב נאמר אין לא ראתה אלוקים זולתך, (אמנם י"א דבימות המשיח יהיה רק שינוי של ביטול שיעבוד מלכויות ולא יותר), וכן נתנבאו רק לבעלי תשובה אבל בת"ח עצמם נאמר אין לא ראתה אלוקים זולתך (וי"א דבמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים עומדים וא"כ זה לא נכון).

ענין להתפלל בבית עם חלונות דאז מכוין עצמו כנגד ירושלים, וחצוף הוא האדם שמזכיר חטאיו לפני הקב"ה.

פרק ו' - כיצד מברכין

לה.

מתני'

דיני ברכות בגידולי קרקע הם, ברכת בורא פרי העץ על פירות האילן, בורא פרי האדמה על ירקות, על יין מברך בורא פרי הגפן, ועל לחם מברך המוציא לחם מן הארץ, ודעת ר"י דעל ירקות שהם עשבים וזרעים מברך בורא מיני דשאים.

גמ'

בס"ד דהגמ' יש ילפותא מהיכן ללמוד חיוב ברכות, וזה ילפינן מקודש הילולים דמשמע שצריך להלל ב' פעמים לפני אכילה ולאחריה, ופסוק זה נאמר לגבי רבעי, אמנם למ"ד נטע רבעי דהיינו שיש חיוב רבעי על כל האילנות ל"ש ללמוד מזה אלא ברכה אחת כי צריך הילול אחד לדרוש שיש אפשרות לחלל רבעי, ואז ילמד ק"ו דאם אדם שבע מברך כ"ש שאדם רעב צריך לברך, אבל למ"ד כרם רבעי צריך עוד הילול לדרוש דיש חיוב רבעי רק על דבר שמהללים בו את הקב"ה וזהו יין, וא"כ לא נשאר אפי' הילול אחד לדרוש לברכה, אלא הוא לומד דמיירי בכרם דווקא מגז"ש, ונשאר הילול אחד לברכה שלאחר האכילה וכ"ש ללפניה כנ"ל, אמנם קשה דמזה מוכח

רק על כרם אבל צריך ילפותא לכל שאר המאכלים שמברך עליהם, אלא יש במה מצינו מכרם שנהנה וחייב עליו ברכה כך כל מה שנהנה יהיה חייב עליו ברכה.

אמנם אפשר לומר דיש חיוב ברכה רק על דברים שקרבים על המזבח, ול"ש להוכיח משבעת המינים שלא קרבים על המזבח וחייבים בברכה כי בהם יש מעלה אחרת שהם חייבים בביכורים, וכן למ"ד נטע רבעי קשה מהיכן לומדים חיוב על מה שאינו גידולי קרקע, אלא למסקנת הגמ' חיוב ברכה הוא מסברא דאסור לאדם ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, ומי שנהנה בלא ברכה הרי"ז כמו מעילה בקדשים, ומאיך לאחר ברכה זה נחשב שלו ממש, והדרך שלא להיכשל זה ללמוד את הברכות מת"ח, ומי שמזלזל בזה נחשב חוטא ומחטיא כי מרגיל את הרבים לזלזל, והוא נחשב מחבורתו של ירבעם בן נבט.

צ"ב מדוע דווקא לגבי ברכות שי דין של חוטא ומחטיא הרי כמו"כ אפש"ל על כל מי שמזלזל במצווה מסוימת שהוא חוטא ומחטיא.

לה:

בזמן שישראל עושים את רצון הקב"ה הם זוכים לפרנסה בנקל, אבל אם לאו

הקב"ה גורם להם להרגיש שהם צריכים אותו בפרנסה ואי"ז בא בקלות.

מח' מה הדרך בפרנסה, האם יכול אדם לעסוק בתורה ולא להתעסק בפרנסה והקב"ה מזמן לו את פרנסתו ללא עבודה כלל, או דצריך להתעסק קצת בפרנסה ולעשות השתדלות מסוימת, ומובא בגמ' דהרבה אנשים ניסו שלא להתעסק בפרנסה וזה לא הועיל להם, כי זה לא דרך לרבים.

מקובלנו דבכל דור ישנם אנשים שיכולים להיות מאותם שכן עלתה בידם ולזכות לקבל פרנסה בלא השתדלות, אמנם צריך להיות ברור לאדם שמה שהוא לומד זו היא ההשתדלות ולזכור תמיד שלא מובטח לו כלום, ובעיקר להיות בפועל עסוק תמיד בתורה ולא להשתדל כלל כי מיד כשמתחיל להשתדל הוא מוכיח שהוא לא מספיק בוטח וא"כ הוא יורד בדרגה שלו בבטחון וממילא יקבל פחות, וגם שזה תלוי באמת במה שהוא סומך לגמרי על הקב"ה ואם הוא קצת דואג ומבטל מלימודו הוא כבר לא בדרגה שלא צריך השתדלות כלל.

ירידת הדורות בענין הנ"ל דדורות הראשונים היה מספיק להם להתעסק קצת בפרנסה ודורות האחרונים צריכים יותר השתדלות, וכן דורות הראשונים היו מחפשים להתחייב במעשר, ודורות האחרונים היו מכניסים אותם דרך מקומות שלא יגרמו להם להתחייב במעשר.

הטעם שייך יש לו ברכה מיוחדת זה לא בגלל שהוא מזין במיוחד כי גם שמן מזין ובכ"ז אין עליו ברכה מיוחדת, אלא יין הוא משביע ושמן לא משביע, (אמנם יין משביע רק אם שותים ממנו קמצת אבל

כששותים ממנו הרבה אדרבה הוא גורם לתיאבון).

אדם לא יכול לקבוע סעודה על יין אפי' שהוא משביע כי בטלה דעתו אצל כל אדם ולכן לא מברכים עליו ברכה אחרונה.

לגבי שמן נפסקה הלכה דמברכים עליו בורא פרי העץ, ולא מברכים עליו ברכה מיוחדת כי אין לו את המעלות של יין הנ"ל, ולא בגלל שא"א לברך עליו בורא פרי הזית כי אפשר לברך עליו בורא פרי עץ הזית וכמו בורא פרי הגפן שהוא עץ הענבים, והמקום היחיד שזה נפק"מ להלכה הוא כשאוכל מרק שנקרא אניגרון שיש בו הרבה שמן ועיקר הטעם שאוכלים אותו הוא לרפואה, וס"ד דלא יברך כי זה לרפואה אבל כיון שנהנה נפסק שצריך לברך, אבל אם שותה שמן שנפרד לא מברך כי זה מסיק ועל מה שמזיק לא מברכים.

לו.

דבר שהרגילות היא לאוכלו בשינוי ממה שהיה בשעת גידולו, אז כשהוא לא במצב שרגילים לאוכלו צריך לברך עליו שהכל נהיה בדברו, ודעת ר' יהודה דמברכים עליו בורא פרי האדמה.

צריך לברך אפי' על דבר שמזיק לו אם נהנה ממנו.

צמח שנוטעים אותו גם על דעת לאכול את העלים שלו, מברכים עליו בורא פרי האדמה, אבל אם לא נוטעים אותו ע"ד לאכול את העלים שלו אלא שהוא אוכל את העלים מצד עצמו צריך לברך עליהם שהכל נהיה בדברו.

נידון בגמ' לגבי אילן ששמו צלף, ונוהגים לאכול גם את הקליפה של הפרי

בנפרד, ומובא דבחו"ל אפשר לאכול את הקליפות גם כשזה ערלה כי אי"ז נחשב פרי, וזה סותר למש"נ לעיל דאם מגדלים את האילן גם ע"ד העלים (וכנ"ל הקליפות), צריך לברך ע"ז העץ וא"כ יש לזה שם פרי ומדוע שיהיה מותר לאכול את זה בשנות ערלה, אלא מבואר בגמ' דדעת ר"ע היא להקל שלא לעשר את זה אפי' בא"י וכיון דהמיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, ממילא בחו"ל נוהגים כדעת ר"ע דאי"ז פרי ואפשר לאוכלו אפי' בשנות ערלה, והגם שיש קולא של בי"ש דס"ל דכל האילן הוא ספק ירק ספק פירות, ומש"ה הוא נאסר בכרם ודווקא ירקות נאסרים בכרם, ומאידיך יש בו דין ערלה דשייך רק באילנות, ומ"מ זה ספק ערלה ובספק ערלה נאמר דבא"י אסור ובסוריא מותר, ובחו"ל אפשר לקנות ממי שחשוד על הערלה ובתנאי שלא יראה אותו חבר שמקפיד על ערלה, וא"כ נמצא דיש קולא יותר גדולה דאף על האילן אין דין ערלה בחו"ל, אמנם בי"ש במקום ב"ה אינה משנה וא"כ זה נחשב שאין דעה כזאת כלל ול"ש להקל בזה.

לו:

מק' הגמ' מדוע לא לחייב את הקליפה מדין שומר לפרי, ומת' רבא דשומר חייב רק אם הוא נשאר גם לאחר התלישה, אמנם זה נדחה ממה שבריימון יש חלק שנתלש לפני הקצירה שלו מהעץ ולכן הוא לא מצטרף לשיעור כזית לענין טומאת אוכלים, אבל הוא כן חייב בערלה, אלא מתרץ רבא דדווקא אם הוא שומר על הפרי בסוף גידולו, וגם זה נדחה ממה שמובא מח' ר' יוסי ורבנן לגבי סמדר שהוא ענבים בתחילת גידולם אם הם

חייבים בערלה אבל לגבי שאר אילנות אין מח' דמשעה שיש להם שן בוסר הם חייבים בערלה וא"כ ודאי השומר שלהם חייב אפי' אם הוא לא נשאר עד סוף הגידול, אלא מתרץ רבא דאם הפרי יכול לגדול בלי השומר הזה זה פוטר את השומר מערלה וכך זה בשומר של פירות הצלף, ומשא"כ בשאר אילנות.

על תבלינים לא צריך לברך וכן מי שכוסס אותם ביום כיפור פטור, אבל אם הם רטובים צריך לברך עליהם.

תבשיל שעשוי מאחד מחמשת מיני דגן מח' אם העיקר זה התוספות שמוסיפים עליו או דהעיקר זה הדגן, ולהלכה צריך לברך עליו מזונות.

כמו"כ אפי' כל שהוא מחמשת מיני דגן חייב לברך מזונות.

וא"כ נמצא דגם קצת ממיני דגן חייב לברך מזונות אפי' אם הוא מעורב עם עוד מינים.

לו:

ממה שנאמר דתבשיל שמעורב בו אחד מה' מינים מברך עליו מזונות, היה אפשר להוכיח דאורז שמעורב עם דברים אחרים דינו כברכת השאר דווקא משום שהוא מעורב אבל כשהוא בנפרד יברכו עליו מזונות, אבל לאחר שנאמר הכלל שאחד ממיני דגן דווקא מברכים עליו מזונות, ממילא באורז יהיה הלכה שמברכים עליו מזונות אבל לאחר אכילתו לא מברכים עליו על המחיה אלא מברכים עליו בורא נפשות.

לגבי חיטה לפני אפייתה צריך לברך האדמה, ואפי' שאי"ז כמו שהרגילות לאוכלה, ואם אפה אותה ואח"כ בישלה תלוי אם זה עדיין נשאר בצורתה דאז

דבש תמרים וכדו' שאינו הפרי עצמו מברכים עליו שהכל, וכן אין בו מעילה כי הוא לא חלק מהפרי.

פרות מרוסקים מברכים עליהם את ברכת הפרי.

מאכל שעשוי מגרעיני חיטה קלויים בתנור ברכתו תלויה במטרתו, אם הוא לאכילה מברכים עליו מזונות, ואם הוא לרפואה מברכים עליו שהכל ול"א דלא מברך כי זה לרפואה דסו"ס נהנה, ויש באמת הבדל בצורת עשייתו, דאם הוא לרפואה קולים אותו רטוב ואם הוא לאכילה קולים אותו יבש.

כמו"כ מותר לאכול אוכל מרפא בשבת אם אוכל אותו בדרך אכילה.

מח' אם מברך מוציא לחם מן הארץ או המוציא לחם מן הארץ, וזה תלוי אם המוציא גם משמע לשון של הוציא לשעבר, ולהלכה מברכים המוציא כי זה גם משמע לשעבר.

שמעתי מדו"ז הגאון רבי יעקב ניסן רוזנטל זצוק"ל אב"ד חיפה, דמוכח מכאן יסוד דאף שלכו"ע מוציא לחם מועיל, בכ"ז להלכה נקטינן המוציא כי בהלכה אין ענין לתפוס את כל הדיעות אלא מה שנפסק הוא לכתחילה שבלכתחילה.

לח:

ממה שהוציאה המשנה מהכלל את הלחם והירקות מוכיחה הגמ' דגם בירקות יהיה הדין שונה דווקא אם מבשל אותם, וא"כ נמצא דירק מבושל ברכתו תהיה שהכל, ולהלכה יש מח' אם זה תלוי מה הרגילות דאם הרגילות לאוכלו מבושל ודאי מברכים עליו האדמה, ואם הרגילות לאוכלו לא מבושל צריך לברך עליו שהכל,

מברכים ע"ז ברכות רגילות של לחם, אבל אם השתנה צורתו מזונות ועל המחיה.

ר' יהודה דס"ל שמברך בורא מיני דשאים על עלים וזרעים, ס"ל גם דעל חיטה חיה מברך בורא מיני זרעים.

ג' מחלוקות בין רבנן לר"ג, א' לגבי אורז דדעת רבנן דמברך בסוף בורא נפשות, ודעת ר"ג דבסוף מברך מעין שלש, ולגבי שבעת המינים דעת רבנן דמברך לבסוף מעין שלש ור"ג ס"ל דמברך ברכת המזון, ולגבי מיני דגן אם לא עשה מהם לחם דעת ר"ג דמברך מעין שלש ודעת רבנן דמברך בורא נפשות.

לז:

תבשיל שיש בו אחד מה' מיני דגן מברכים עליו מזונות, אבל אם זה היה לחם ופורר אותו לחתיכות קטנות לא מברכים עליו המוציא, ואם נשאר חתיכה אחת גדולה והשאר קטנות צריך לברת המוציא.

ולהלכה אפי' אם החתיכות קטנות מברכים ע"ז המוציא אם זה נראה כמו לחם.

מיני מאפים שלא עשויים ע"י אפיה צריך לברך עליהם מזונות ולא המוציא.

אבל לחם שנאפה בשמש מברכים עליו המוציא אם הוא נעשה בצורת של לחם שנראה ממש שדעתו על לחם.

לח:

מי שקובע סעודה על דברים שמברכים עליהם מזונות צריך לברך ע"ז המוציא.

ישנו מאפה שנאפה ע"י בישול ומברכים עליו מזונות, וי"א דמברכים המוציא ואפשר אפי' לצאת בזה יד"ח מצה.

וי"א דתמיד מברך שהכל וי"א דתמיד מברך האדמה.

עוד מובא מעשה בר' זירא דבירך על זית מלוח ברכה אחרונה, וס"ד דהגמ' להוכיח דבתחילה בירך העץ ואז יכל לברך ברכה אחרונה על העץ, אמנם אפש"ל דבירך שהכל ובורא נפשות, ועוד מוסיפה הגמ' דצ"ל שהיה הזית גדול ואז היה שיעור כזית אפי' שלא היה בו את הגרעין.

ולגבי ליל הסדר ודאי לא מועיל מצה ומרור מבושלים כי צריך טעם מצה ומרור.

לט.

עוד מנסה הגמ' להוכיח ממעשה שהיה לגבי אחד שהיה לפניו ירק שלוק ובשר ובירך קודם על הבשר ולגלג עליו חבירו, וכעס בר קפרא על שניהם, על המלגלג כי לא העלה צד שהבשר חביב על חבירו יותר ולכן מברך עליו קודם, ועל המברך שלא שאל אותו קודם מה לברך, ושניהם לא הוציאו את שנתם, וס"ד דהגמ' לבאר דנח' התלמידים האם ירק מבושל מברכים עליו שהכל או העץ, דאם מברכים עליו שהכל אפשר להקדים את הבשר ואם מברכים עליו העץ א"א להקדים את הבשר, ודוחה הגמ' דלכו"ע מברכים העץ ובכ"ז יש מח' אם חביב קודם, או מה שיותר משביע קודם.

לגבי לפת יש מח' כשחולק אותה לחלקים האם תלוי אם זה חלקים גדולים דאז מברך האדמה ועל חלקים קטנים מברך שהכל או דאדרבה, בחלקים קטנים יש יותר טעם ומברך העץ.

תבשיל שמכניסים בו קמח כדי לחזק את הבליילה שלו מברכים עליו את ברכת התבשיל ולא את ברכת הקמח כי זה טפל.

תבשיל שעשוי מתרד בריא לעיניים ולבל ולמעיים.

מים שיוצאים מבישול פרי או ירק דינם כדין הפרי או הירק.

פרי ששמו שבת השימוש שלו הוא לצורך המתקת מים בבישול ולא לצורך ניקיון המים ולכן מברכים על המים העץ, וכן לאחר שבישלו אין בו מעילה ואינו חייב תרומה.

מח' לגבי לחם אם צריך חברך ואז לבצוע או דאין בזה חיוב ונפק"מ לגבי פת שנפרסה כבר אם אפשר לברך עליה המוציא.

מח' אם יש יותר חשיבות בלחם שלם או בלחם גדול ונפק"מ על מה לברך את ההמוציא, ויר"ש יוצא ידי שניהם ואוחז את שניהם בידו ומברך, וחז"ל היו מהדרים לברך על לחם שנעשה בו עירוב דכיון שנעשה בו כבר מצווה ראוי יותר לעשות בו עוד מצווה.

כנ"ל מח' לגבי תרומה אם עדיף לתרום חצי בצל גדול או בצל קטן שלם.

בליל הסדר לכו"ע צריך לאחוז את שניהם ולברך.

מותר לדבר בין נטילת ידיים להמוציא לצורך אכילת הלחם וי"א דמותר אפי' לומר להאכיל את בהמתו כי מצווה להאכיל קודם את בהמתו.

מ.

אדם שמברך על הלחם בשביל עוד אנשים צריך לחכות לפני הברכה שיהיה לכל אחד דבר לתבל בו את הלחם, ואם הלחם נקי לא צריך.

מתני'

אם בירך האדמה על פירות יצא יד"ח, ואם בירך העץ על ירקות לא יצא, ואם בירך שהכל על כל דבר יצא.

גמ'

מוכח מהמשנה דעיקר הפרי הולך אחר הקרקע ולא אחר האילן ולכן יוצא יד"ח גם אם מברך האדמה, וזה כמו מ"ד דאם בצר פירות לביכורים ויבש האילן דאפשר להביא ביכורים כי עדיין יש את הקרקע, אבל מ"ד דס"ל דל"ש להביא ביכורים ס"ל דהאילן הוא העיקר.

מה שנאמר במשנה דעל ירקות מברך האדמה הוא מחודש כי ס"ד דעל חיטה מברך העץ וזה לפי מ"ד דאדם הראשון חטא בחיטה וזה מה שנתן לו את הדעת וכמו כל תינוק שמקבל דעת לאחר שאוכל חיטה, וכיון שנאמ' בתורה שזה היה עץ היה ס"ד דמברך העץ, וקמ"ל דאם זה גודל על ענף שממשיך להביא עוד פירות מברך העץ, ואם זה גודל על ענף שלא יביא עוד פירות מברך האדמה, ועוד מובא דיעות לגבי חטא אדם הראשון די"א דחטא בגפן כי אין דבר שמביא על האדם יללה יותר מגפן וכמו נח, וי"א דחטא בתאנה ולכן גם ניתקן בתאנה ע"י עלי התאנה שתפר להם הקב"ה.

מ:

אם מה ששהכל פוטר הכל זה גם על לחם ויין או לא, וס"ד דהגמ' לתלות את זה במח' לגבי משנה ממטבע שטבעו חכמים אם יצא, וקמ"ל דאפש"ל דמה שמועיל כשמשנה ממטבע הוא דווקא אם מזכיר את שם הפת ומשא"כ בשהכל

לא ישתין אדם כשהוא עומד כי אז הוא לא מסיים עד הסוף כי חושש שמא יתיזו עליו ניצוצות ויחשדו בו שהוא כרות שפכה וממילא בניו ממזרים, אבל אם יושב אינו חושש שיתזו עליו ניצוצות, וכן אם זה עפר שהיה בשימוש הוא לא חושש, ואם אין לו אפשרות אחרת יעמוד במקום גבוה וישתין למקום נמוך ואז גם אין לו חשש.

בריאות היא לאכול מלח בסיום אכילה, ולשתות מים בסיום שתיה, וכך אינו ניזוק, ואם לא עשה כך יש חשש שיהיה לו ביום ריח מהפה ובלילה יכול לחלות באסכרא.

עוד בעניני בריאות, מי ששותה הרבה בשעת האכילה אינו מגיע לחולי מעיים, ומי שאוכל עדשים פעם בחודש לא יקבל אסכרא, אבל לא יאכל כל יום עדשים כי זה עושה ריח בפה, וטוב לאכול דגים קטנים כי זה גם מועיל לחולי מעיים ומרפא את כל הגוף, וטוב לאכול חרדל פעם בחודש כי זה מועיל חולי, אבל אם אוכל את זה כל יום יכול לקבל חולשה בלב, ומי שרגיל לאכול זרעים שנקראים קצח לא מגיע לכאב לב אבל הריח של הקצח מסוכן ולכן אסור לישון ליד שדה הקצח בצד שהרוח מובילה אליו את הריח.

אין הלכה כר' יהודה דמברך בורא מיני דשאים כי נאמר ברוך ה' יום ויבארים בזה דודאי אין הפשט שמברכים אותו רק ביום אלא כל כיום צריך לברך מעין אותו היום, וכן כל מין צריך לברך מעין אותו מין ולא לומר בפירוש את שם המאכל.

רוחניות שונה מגשמיות דבגשמיות יש מקום לקלוט דווקא בכלי שאינו מלא, וברחניות מי שקולט הוא כלי מלא כבר.

נהיה בדברו, וגם ממ"ד דס"ל דאין מועיל אין ראייה כי יתכן דזה דווקא כשמברך ברכה שלא נתקנה כלל אבל שהכל זה ברכה שנתקנה ע"י חז"ל.

אם אומר ברוך ה' האדון של זה הלחם הוא יוצא יד"ח, ואפי' שזה בלשון חול יוצא ואפי' שלא אומר ממש את הנוסח של חז"ל בתרגום לחול אלא אומר נוסח משלו בכ"ז יוצא.

עוד דברים הנאמרים בלשון חול ויוצא יד"ח פרשת סוטה, וידוי, מעשר, קרי"ש, תפילה, ברכהמ"ז.

מח' אם שם ברכה ניתן דווקא על ברכה שיש בה שם ה' או דווקא על ברכה שיש בה הזכרת מלכות שמים.

מתני'

דברים שאין גידולם מן הארץ מברך עליהם שהכל נהיה בדברו, ודעת ר' יהודה דכל מה שנוצא ע"י קלקול (כגון חומץ) מברכים עליו שהכל.

דעת ר' יהודה דיש קדימה לשבעת המינים אם יש לפניו כמה דברים לברך עליהם, ורבנן ס"ל דאין קדימה לשבעת המינים אם יש דבר שיותר חביב עליו.

גמ'

גם פת שהתעפשה ברכתה שהכל כי היא עכשיו מקולקלת וזה כמו יין שהחמיץ.

פטירות לא נחשבים גידולי קרקע לענין ברכת שהכל כי הם לא יונקים מהקרקע, ויש מזה גם נפק"מ לענין נדרים שאם נדר ע"פ פירות קרקע מותר לו לאכול פטריות, ואם נדר מגידולי קרקע אסור לו לאכול פטריות.

מובא במשנה דעל נובלות מברך שהכל, וביאור נובלות הוא תמרים שהתייבשו מהחום, אבל לגבי דמאי מובא שבנובלות יש קולא שלא חוששים לדמאי כי בגלל שזה פחות ערך ודאי ע"ה מעשר את זה, וי"א דהביאור שם הוא שזה תמרים שנושרים לבד מהעץ וזה קשה א"כ מדוע זה כלל חייב במעשר הרי זה הפקר, ומיישבת הגמ' דעשה אותם העני לגורן.

מא.

עוד דרך להק' בגמ' היא דלמ"ד שזה תמרים שנופלות מובן מדוע הלשון שם במשנה היא נובלות תמרה כי באים להדגיש שאי"ז נובלות של מתני' דהם תמרים יבשים, אבל למ"ד דגם שם זה תמרים יבשים קשה מדוע זה נאמר בלשון אחרת.

לגבי דברי רבי יהודה במשנה דיש דין להקדים את שבעת המינים, מובא בגמ' דזה דווקא אם הברכות שוות אבל אם אין הברכות שוות ודאי מברך על כל אחד בנפרד ולא פוטר בברכה אחת את הכל, ומבואר דלכו"ע כשיש עיקר וטפל מברך על העיקר ופוטר את הטפל, ומח' לגבי פרות שברכתם שווה האם מברך על החביב יותר או על מה שמז' מינים, וי"א דהמח' היא אפי' אם הברכה אינה שווה כי יש סדר שנקבע גם בז' מינים וזה תלוי בביאור הפסוק ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש (דברים ח ח), האם נרמז בפסוק זה דיני קדימה בברכות וכל מי שקרוב יותר לארץ בוא קודם בברכה, או דזה בא לרמוז על כל השיעורים של התורה ואז לא יהיה מזה ראייה לדיני קדימה, והשיעורים הם, חיטה - לרמוז על שיעור אכילת פרס של

לחם, דזהו השיעור שצריך אדם לשהות בבית טמא כדי שיטמאו בגדיו, אבל אם הוא נמצא פחות מזה הוא טמא ובגדיו טהורים, שעורה - לרמוז על שיעור שעורה שעצם כשעורה מטמאת במגע ובמשא ולא מטמאת באוהל, גפן - לרמוז על שיעור רביעיית יין, תאנה - לרמוז על שיעור הוצאה בשבת דחייב אם זה שיעור גרוגרת, רימון - לרמוז על שיעור ביטול כלי דאם יש בו נקב גדול יותר מרימון הוא מבוטל ולא מקבל טומאה, ובפחות מזה הוא לא מתבטל כי אנשים מוצאים לו שימוש אפי' כשיש בו נקב, זית שמן - לרמוז על רוב השיעורים שהם כזית, דבש - לרמוז על שיעור אכילה ביוה"כ שהוא ככותבת וכאן מדובר על דבש תמרים שהם שיעור כותבת, ומ"ד דלומדים שיעור קדימה מהפסוק גם לומד את השיעורים מהפסוק כי זה אסמכתא בעלמא ולא כתוב מפורש.

מא:

תאנים וענבים חייבים בברכה גם בתוך הסעודה, וי"א דכל מה שטעון ברכה לפניו טעון ברכה גם לאחריו, ולהלכה פת פוטר את כל מה ששייך לאכילת הפת, וכן יין פוטר את כל המשקים, אבל דברים שלא שייכים לפת אלא סתם לסעודה חייבים בברכה לפנייהם אבל לא לאחריהם, ודברים שלא שייכים כלל לסעודה חייבים בברכה לפני ואחרי, והטעם שייך לא נפטר בברכת הפת זה בגלל שיש לו ברכה מיוחדת לעצמו.

מב.

פת הבאה בכיסנין (פת שנילושה במי פירות), מברכים עליה מזונות אבל לא מברכים עליה על המחיה אם אוכלת בתוך הסעודה, ואם אוכל שיעור קביעות סעודה חייב לברך עליה ברכהמ"ז והמוציא.

אם עדיין לא סילקו את המאכלים מלפניו זה נחשב שהוא בתוך הסעודה ולא הסיח דעת ויכול להמשיך לאכול וכן אם הוא מתארח במקום אחר ומתכוין לאכול את מה שיגישו אין היסח הדעת ויכול לאכול כל מה שיגישו לו.

י"א דאם רגיל לשים על ידיו שמן בסיום הסעודה יכול להמשיך לאכול כל עוד שלא שם שמן על ידיו, ולהלכה זה לא תלוי אם סלקו את המאכלים ולא אם שם שמן על ידיו אלא העיקר הוא דאם נטל מים אחרונים לא יכול להמשיך לאכול ואם לא נטל ידיו יכול להמשיך לאכול, ומשמע דבבית אחר יכול להמשיך לאכול.

ג' דברים שהם סמוכים מיד, מיד אחרי סמיכה צריך לשחוט, מיד אחרי גאולה יתחיל להתפלל, ומיד אחרי מים אחרונים יברך, וי"א דמיד אחרי שמגיע ת"ח יש ברכה בבית.

מתני'

אם בירך על היין לפני המזון פוטר גם את היין שלאחר המזון.

פת פוטרת הכל, ואם בירך על המנה שמביאים בתחילה לתיאבון זה לא פוטר את הפת, וב"ש אומרים דאפי' לא את התבשיל (ויתבאר בגמ' על מה איירו).

מב:

אם יושבים קבוצת אנשים כל אחד מברך לעצמו ואם הם מסובים אחד מברך לכולם, ועל יין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו, וכן אחד מברך לכולם על היין שלאחר המזון, ואותו אחד מברך גם על המוגמר אפי' שזה כבר לאחר הסעודה.

גמ' גמ'

מה שיין בתחילה פוטר את הסוף זה רק בזמנים שרגיל לקבוע סעודה על יין, ואלו הם: שבת ויו"ט, ובשעה שיוצא מבית המרחץ ומהקזת דם.

מח' בביאור המשנה דיין לאחר הסעודה אחד מוציא את כולם האם זה אפי' שכל אחד בירך כבר בתוך הסעודה או דווקא אם לא, ונפק"מ האם יש דין מיוחד ליין שבתוך הסעודה כי הוא לא לשתיה אלא להשרות את האכילה, ולמ"ד דיש בו דין מיוחד הוא גם לא יפטר בברכת הגפן שלפני הסעודה.

מה שיש דין שרק בהסיבה אחד מוציא את כולם לא נאמר באופן שקבעו לנם מקום לשבת דאז מצטרפים יחד ואחד פוטר את כולם.

מג:

וביין מח' אם דווקא בהסיבה אחד מוציא את כולם, וב' איכ"ד אם המח' היא אם יין צריך הסבה או דהמח' היא אם מועיל הסבה ליין או שאין בזה תועלת.

ומובא בגמ' ברייתא דסדר הסבה היא דמגיעים האורחים ומתיישבים ונוטלים יד אחת לקבל את הכוס הראשונה

ששותה בה לפני המזון, וכל אחד מברך לעצמו על היין, ואז מקבלים שוב מים ונוטלים שני ידיים, ומסבים ואז אחד מוציא את כולם ביין, וא"כ למ"ד דיין אי"צ הסבה קשה הרישא דאמנם אי"צ אבל למעשה התיישבו ומדוע שלא יברך אחד לכולם, ועונה ע"ז הגמ' דשם מדובר שהם לא מתכוונים להשאר שם, ולמ"ד דלא מועיל הסבה ליין קשה מדוע אם כן מבסים אחד מוציא את כולם הרי אין ליין נפק"מ אם מסבים, וע"ז עונה הגמ' דכיון שה מועיל ללחם זה כבר מועיל גם ליין.

הטעם שבתוך האכילה אין אחד מוציא את כולם כי אז עסוקים באכילה ולא יכוונו עם המוציא אותם, אבל אם כל אחד מברך לעצמו הוא מכויין.

ממה שנאמר במשנה דמי שמברך על היין הוא מברך על המוגמר משמע דלא מדבור בחשוב שבחבורה, ומוכח מזה דמי שנוטל ידיו ראשון למים אחרונים הוא המזמן ואפי' אם אינו החשוב ביותר.

זמן ברכת המוגמר היא מהזמן שעולה העשן שלו, ואפי' שאז עדיין אין ריח בכ"ז זה כמו לחם שמברך המוציא לחם אפי' שעדיין לא אכל.

ברכת המוגמר היא בורא עצי בשמים, אבל אם זה עשוי

על שמן אפרסמון נח' רבי יהודה ורבי יוחנן אם מברך בורא שמן ארצנו או בורא שמן ערב, והסברא לברך בורא שמן ארצנו היא לר' יהודה שהיתה חביבה עליו ארץ הקודש.

על מין הנקרא קושט מברכים בורא עצי בשמים, ואם הוא מעורב בשמן לא וי"א דדוקא אם טחן אותו ועירבו עם

דבר אחר אין מברכים עליו, וי"א דאפ"ה מברכים עליו.

מג:

מובא בגמ' עוד מיני עצים עם ריח טוב וברכתם.

על אתרוג וחבוש, מברך הנותן ריח טוב בפירות.

אם יוצא בתקופת ניסן ורואה אילנות שגדל בהם פרח מברך ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם.

המקור לברך על ריח הוא מהפסוק כל הנשמה תהלל י-ה, דריח הוא הדבר היחיד שרק הנשמה נהנית ממנו.

כל אחד הקב"ה מיפה לו את האומנות שבה הוא צריך לעסוק כל ימיו, וכך אפי' העוסק בעורות שמח בעבודתו כמו מי שעוסק בבשמים.

אם אדם הולך עם אבוקה בלילה זה נחשב כמו שיש אתו עוד אדם, ואז השדים רק מראים את עצמם אבל לא מזיקים, ואם הולך בזמן שהירח מאיר זה כמו שהולכים אתו עוד ב' אנשים דאז השדים אפי' לא מראים את עצמם, אבל אם הולך לבד השדים מראים את עצמם ומזיקים.

מח ב"ש וב"ה אם ברכת הדס קודמת או ברכה שמן שיש בו ריח טוב, ולהלכה נפסק כב"ש דשמן קודם כי יש בו גם ריח וגם הוא מיועד לסיכה.

כמו"כ מח' ב"ש וב"ה כשיש לפניו שמן ויין על מה מברך קודם, ולכו"ע לאחר שסך מהשמן הוא מעביר אותו על ראש השמש ואם השמש ת"ח יעביר אותו על הקיר כי גנאי לת"ח לצאת מבושם לשוק.

ו' דברים שהם גנאי לת"ח, א' לצאת מבושם לשוק וזה דווקא במקום שיש חשד על משכב זכור (ועל גופו מותר כי מעביר את הזיעה, ומח' לגבי שיער אם הוא כבגד או כגופו), ב' לדבר עם אשה בשוק (ואפי' עם אשתו כי לא כולם יודעים מי הם קרוביו), ג' להגיע אחרון לביהמ"ד, ד' לשבת בחבורה של עמי הארץ, ה' לצאת יחיד בלילה ואם הולך כל יום בשעה קבועה מותר כי לא יחשדו בו שהוא הולך לדבר עבירה, ו' ללכת עם טלאי על גבי טלאי בנעליו, ואם זה בסוליה מותר וכן מותר בביתו או בימות הגשמים אפי' בחוץ, וי"א דגם לא ילך עם פסיעות גסות ובקומה זקופה, ואם הולך כך זה הורס את בריאות עיניו והתקנה לזה היא לשתות מיין הקידוש, ומי שהולך בקומה זקופה הוא כמו שדחק את רגלי השכינה.

מד:**מתני'**

פת נחשבת טפל כנגד מליח ולכן כשיש לפני אדם את שניהם הוא מברך על המליח ופוטר עי"ז את הפת.

גמ' גמ'

בגמ' מבואר מה שקשה מאד במשנה איזהו דבר שהוא יותר חשוב מפת, ומבואר דאלו פירות של ים הכנרת שהם חשובים אפי' יותר מפת.

עוד מובא בגמ' גודל חשיבותם של פירות הכנרת, דר' יוחנן היה אוכל אלף מהם ומרוב שהם היו נפלאים היו דומים בעיניו כאילו לא אכל כלל, וכן מובא באמוראים

אחרים שהשפיע אליהם הפירות עד כדי כך ששערם נשר, או שזבובים לא הצליחו לעמוד על מצחם מרוב שהוא היה שומני, ועד מובא שזה יכל לגרום לדבר מעין שכרות.

עוד בשבח פירות דהיתה עיר אחת שהיו מוציאים ממנה שישים ריבוא רצועות של דגים בכדי שיהיה מזוון לפועלים שקוצצים את התאנים ולומדים מזה כמה תאנים היו שם לקצוץ, ועוד מובא בגמ' כהנה וכהנה משבחי א"י וגודלה.

סעודה שאין בה מלח אינה חשובה כסעודה, וי"א דסעודה שאין בה מאכל עם רוטב אינה נחשבת סעודה.

מתני'

מח' אם לאחר אכילת שבעת המינים מברכים ברכת מזון או מעין שלש. ר"ע ס"ל דאם קובע סעודתו על כל דבר מאכל הוא צריך לברך ברכהמ"ז ואפי' על יקר שלוק.

על מים צריך לברך שהכל וזה דווקא אם הוא צמא ולא ששותה לשם סיבה אחרת, ורבי טרפון מוסיף דמברך לבסוף בורא נפשות.

גמ'

המח' אם על שבעת המינים צריך לברך ברכהמ"ז תלויה איך לבאר את הפסוק ארץ חיטה ושעורה וכו', דנסמך לו אח"כ הפסוק ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, דאם מבארים דמה שנאמר שוב ארץ זה מראה שיש דין חדש א"כ אין לדמות בין לחם לבין שעת המינים, אבל אם ארץ לא גורם הפסק א"כ יש ראייה לחייב ברכהמ"ז בז' המינים, אבל

ר"ג דס"ל דארץ לא גורם הפסק צ"ל דיש בזה רמז לחיטה דחייב ברכהמ"ז שלה הוא דווקא אם היא אפויה ולא אם סתם כוסס אותה.

על פירות ועל אחד מחמשה מיני דגן מברכים מעין שלש, ומובא בגמ' נוסח כעין מה שמברכים כיום, ועוד מובא דיש לחלק בין מי שאוכל פירות בא"י למי שאוכל פירות חו"ל דבא"י מברכים על הארץ ועל פירותיה, ובחו"ל מברכים על הארץ ועל הפירות.

מד:

על ביצים ובשר מברכים שהכל ובורא נפשות, וי"א דעל ירקות לא מברך בורא נפשות, וי"א דגם על ירקות מברך אבל על מים לא מברך וי"א דאפי' במים מברך בורא נפשות, ונפק"מ מזה למה דאיתא דכל מה שטעון ברכה לפניו טעון ברכה לאחריה, ויש שטעון ברכה לפניו אבל לא לאחריו, דלכל מ"ד יש את הדרגה שמתחת דאין מברכים עליה, ומ"ד דאפי' על מים מברכים יעמיד הברייתא בברכת המצוות דאין מברכים לאחריהם, ולבני מערבא דנוהגים לברך לאחר הנחת תפילין יעמיד בברכת הריח דאין מברכים אחריה לכו"ע.

שבח בביצה דכל דבר מאכל שהוא בגודל של ביצה, ביצה יותר טובה ממנו מלבד בשר.

עוד בעניני מאכלים בריאים, מובא לגבי טחול שהוא מועיל לשיניים אבל הוא לא טוב למעיים, והתקנה שלו הוא ללעוס אותו ולא לבלוע, וכרישים מועילים למעיים ולא טובים לשיניים והתקנה שלהם היא לשלוק אותם ולבלוע, ירק חי הוא גרוע וגורם שינטל מאור הפנים וזה

הבשר הקרוב למקום השחיטה הוא טוב ביותר כי הוא קרוב למקום שהיתה בו מצוה וברכו עליו ברכה.

קרוב ותרד טובים לרפואה וקרוב טוב גם לאכילה, ועוד דברים שטובים לרפואה: דבש, מי נענע, כבד, כליה, והשליא של הבהמה שממנה היא מולידה.

דג מלוח יכול להמית ביום השביעי למליחתו או ביום הי"ז או ביום הכ"ז וי"א ביום ה"ג, אבל אם הוא צלוי לגמרי אין חשש וכן אם הוא שותה אחריו שיכר.

מה.

להלכה נוהגים לברך בורא נפשות לאחר אכילת דבר שמברכים עליו שכל בתחילה.

דווקא אם אוכל את זה בסעודה לאחר הקזת דם.

ועוד מובא בענין ירק חי מח' אם אסור לאכול אותו לפני שעה רביעית ביום, או דאסור לדבר עם אדם שאכל ירק חי בגלל הריח.

מאכלים מן החי שלא גדלו עד רבע גדילתם הם מזיקים ואפי' גדי ודגים וכדו' וכן לפת היא רעה מאד ומח' אם בשר מועיל לה או לחם מועיל לה או שמבשל אותה ע"ג עצים בחום גבוה.

מעלה גדולה לדברים שנגמר גדילתם עד הסוף ואפי' דגים קטנים.

מז.

ההלכה היא שבעל הבית בוצע את הלחם ומח' אם הוא גם מזמן או דעדיף שהאורח יזמן כדי שיברך את בעה"ב ומובא בגמ' את נוסח ברכת האורח, ומח' אם אומרים רק את החלק של לא יבוש בעוה"ז ולא יכלם לעוה"ב או דאומרים את כל הנוסח המקובל.

מח' אם זימון זה רק הנוסח המקובל כיום או עד סוף ברכה ראשונה, ונפק"מ מה אומר אדם שהוא יחיד, ומנסה הגמ' להעמיד ב' ברייתות סותרות באותה מח', דלברייתא אחת יש מח' אם בברכת המזון יש ב' ברכות או ג', ובברייתא ב' נח' אם יש ג' או ד', ואי נימא דנח' במח' הנ"ל אפש"ל דהמח' היא האם מזמנים עד נברך שאכלנו משלו או עד הזן את הכל, דאם מזמנים עד נברך שאכלנו משלו נמצא דברכהמ"ז היא לפעמים ד' כשיש זימון דאז יש ג' ברכות ועוד נברך שאכלנו משלו, ואם אין זימון יש ג' ברכות כי יש רק ג' ברכות דברכהמ"ז, אבל אם זימון הוא עד סוף ברכת הזן, נמצא דלפעמים יש ג' ברכות כאשר יש זימון, ויש ב' ברכות כאשר אין זימון ומברכים רק מנודה לך עד סוף ברכהמ"ז, ולכו"ע צ"ל לפי"ז דברכת הטוב והמיטיב אינה נחשבת אחת מהברכות, ואמנם זה נדחה כי אפש"ל דלגבי ברכת הטוב והמיטיב יש מח' אם זה דאורייתא או דרבנן, וא"כ לברייתא שהמח' היא אם יש ב' או ג' אפש"ל דהמח' היא אם הטוב והמיטיב זה דאורייתא או לא, ולכו"ע זימון הוא עד הזן את הכל, וכן בברייתא דהמח' היא אם יש ג' או ד' אפש"ל דלכו"ע זימון הוא עד נברך שאכלנו משלו, ובכ"ז יש מח' אם יש ג' או ד' כי זה תלוי אם פועלים צריכים

נימא דבאמת יש מזה ראייה דב' גברים חייבים א"כ שוב אין ראייה כי אז יהיו מאה נשים כמו גבר אחד שאין בו חיוב.

נשים עבדים וקטנים מזמנים דווקא לעצמם אבל כולם יחד לא מצטרפים כי זה גנאי להצטרף מפני חשש זנות ומשכב זכור של עבדים עם הקטנים.

ג' שאכלו יחד ואחד יצא צריך לקרוא לו להצטרף עמהם והוא מקשיב ועונה מרחוק, אבל אם אכלו י' יחד צריכים כולם לשבת יחד ולא אמרין דלא מורגש מה שאחד יצא, דכיון שמזכירים שם שמים זה לא מכובד שלא ישבו יחד י'.

ג' שאוכלים ואחד רוצה לצאת באמצע האכילה לא צריכים השנים להפסיק בשבילו והוא צריך להמתין עד שהם יסיימו, אבל אם ב' רוצים לצאת צריך האחד להפסיק.

האמוראים הסתפקו האם ההלכה של זימון נוהגת רק כשיש אחד חשוב דאז מכבדים אותו או דאם אין אדם חשוב עדיף שכל אחד יברך לבד, ונפשט דעדיף לזמן בכל גווי.

מי שלא אכל ושומע את הזימון צריך לומר ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד, ומי שמגיע לאחר סיום הזימון יענה אמן. אסור לענות אמן אחר ברכת עצמו, ובברכת בונה ירושלים צריך לענות, ונח' בזה חז"ל אם עונה בקול כדי להדגיש שכאן נגמרת ברכהמ"ז וממילא ידעו הפועלים שאינם חייבים לברך הטוב והמיטיב, או דאדרבא עדיף שיברכו הטוב והמיטיב ולכן צריך לענות אמן בשקט כדי שלא ידעו שזה סיום ברכהמ"ז.

פרק ז' - שלשה שאכלו

מה.

מתני'

מח' לגבי שנים שאוכלים יחד האם יכולים לברך יחד או דאינם יכולים לברך יחד, ומובא בגמ' כמה נסיונות לפשוט, א' ממה שג' שאכלו אסור להם להחלק ומשמע דלב' אין חיוב כי אם יש לב' חיוב הם לא מפסידים כלום, וזה נדחה כי שם כבר התחייבו בצירוף של ג' ולכן הם לא נפטרים כי אם הם יהיו ב' זה יהיה רק רשות, ב' ממה ששמש מצטרף לכל ב' שאוכלים אבל לג' הוא מצטרף רק אם הם נתנו לו רשות, ומשמע דב' אינם מזמנים כי אם הם כן ממנים מדוע הם צריכים את השמש ומדוע הוא מצטרף גם בלא רשות, וזה נדחה כי ודאי הם מעדיפים להתחייב ולא רק לזמן ברשות כי גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה.

מה:

ראיה ג' ממה שנשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנים לעצמם, וודאי נשים נחשבות כמו ב' גברים אם ב' גברים זה רק רשות ובכ"ז הם מזמנות ומשמע דהם חייבות בזה, וא"כ נימא דגם ב' אנשים חייבים בזימון, וזה נדחה כי מה שהם חייבות כי למעשה הם ג' וג' זה חשיבות מספיק בכדי לזמן.

לכאורה קשה דכל הראיה היא ממה שמאה נשים נחשבות כב' גברים לענין חיוב כי ב' גברים הם רשות כמו מאה נשים, אולם אי

ג' שאכלו יחד צריכים לברך יחד, דהיינו שאחד מוציא את שלשתם, וזה אפי' אם אכלו דמאי או מעשר (לאחר שהפרישו ממנו תרומת מעשר), וכן אם אוכל מעש"ש והקדש שנפדו, ומצטרפים גם הכותי והשמש אפי' שהוא לא יושב לאכול איתם, כי למעשה יש להם ענין שהוא יצטרף כדי שיוכלו להצטרף לברכה, אבל אם אוכלים טבל או מעשר שלא הופרשה ממנו תרומת מעשר (דאז מעורב בו תרומה והוא כטבל), או מעש"ש של נפדה ואוכלו מחוץ לירושלים, או הקדש שלא נפדה, לא מצטרפים, וכן שמש שאכל פחות מכזית וגוי ועבדים ונשים וקטנים לא מצטרפים.

מח' כמה הוא שיעור ברכהמ"ז האם כזית או כביצה.

גמ'

אסור להגביה את הקול יותר מהמברך, וכן מי שמתרגם שיעור אסור לו להגביה את קולו יותר מהרב שמוסר את השיעור, וכן זה בקריאת התורה דאסור למתרגם להגביה את הקול יותר מהבעל קורא.

לברך ברכת הטוב והמיטיב, דאם צריכים לברך יש ד' ברכות, ואם אינם צריכים לברך יש רק ג' ברכות.

הוכחה בגמ' דברכת הטוב והמיטיב היא דרבנן ממה שפותח בה בברון ואינו מסיים בברון, דכל ברכה שפותחת בברון למרות שהיא סמוכה לחברתה זה מוכיח שאינה שייכת לברכה שקודמת לה, והכלל בזה הוא דברכה שאין בה תוספת מלבד הודאה, פותחת בברון ואינה מסיימת בברון, וברכות שסמוכות לברכות אחרות פותחות בברון ואינם מסתיימות בברון כי יש המשך בברכה הבאה או להיפך דאם הם לאחר ברכה, הם מסתיימות בברון אבל לא פותחות בברון.

מז:

עוד ראה שברכת הטוב והמיטיב היא ברכה בפנ"ע ממה שלא אומרים אותה בבית האבל, לפי דעת ר"ע אלא אומרים רק ברוך דיין האמת, (ות"ק פליג דאמרין שניהם).

מובא בגמ' דמר זוטרא כשהגיע לנחם אמר שהכל הוא מהקב"ה והוא קובע הכל והוא שופט בצדק וחייבים להודות לו על הכל, ובריך שיגדור ה' את הפרצה.

מח' לגבי יחיד שאכל עם עוד ב' והם יצאו לפניו וברכו, דנמצא שהוא היה בשעת הזימון אבל לא בירך איתם, האם מברך שוב כמו שהם ברכו או שמברך כיחיד.

בעניני דרך ארץ בסעודה, מובא דבזמנם היו נוהגים להסב ע"ג מיטה והרגלים הי מונחות על הרצפה, והפרסיים היו נוהגים שאם יש עוד אדם עם החשוב שבחבורה הוא מסב ליד ראשו, ואם יש עוד אחד הוא מסב ליד רגליו, ולא היו

נוהגים לדבר באמצע הארוחה, ואז לא היה קשה לחשוב לסובב את עצמו כלפי מי שליד ראשו כי הוא לא היה מדבר איתו, וכן היו נוהגים שהחשוב נוטל ידיו ראשון ומיד מגישים לו לאכול וכן הוא נוטל מים אחרונים אחרון ואז לוקחים לו את השולחן, ומאידיך מובא משנה דכיון שנוהגים לדבר בסעודה ממילא אם יד עוד אחד מלבד החשוב, הוא מסב ליד רגליו כדי שלא יצטרף להסתובב לדבר איתו, אבל אם יש עוד אח דבדרגה פחותה אז השני בחשיבותו מסב ליד ראשו והשלישי מסב ליד רגליו, כי אז אם ירצה החשוב לדבר הוא יוכל לדבר עם השלישי ולשני יהיה מקום חשוב יותר ליד ראשו, ועוד מובא דבמים אחרונים היו נוטלים כולם וכשנשארו חמשה היה נוטל החשוב ואז שאר החמשה, ואז זה נחשב שהוא נטל ראשון ובכ"ז הוא לא המתין כמעט עד שכולם נטלו, ומי שנטל ידיו ראשון למים אחרונים הוא מתכבד בזימון.

מז:

לא מכבדים את החשובים יותר להקדים בגשרים או בדרכים (לתת להם ללכת קודם), או אם יש לאדם ידיים מזהמות לא יתן לחשוב ליטול מים אחרונים לפניו, וכן אין מכבדים אלא בפתח שראוי למזוזה.

אסור למסובים להתחיל לאכול לפני שהבוצע מתחיל לאכול.

בדרך אגב מובא בגמ' דרב ספרא הקפיד לצטט את לשון רבו שאמר דאסור לטעום לפני המברך ולא אמר דאסור לאכול עד שיטעום ולומדים מזה דחייב אדם לומר בלשון רבו.

שזה כרי ואז כבר התבואה לא מתחייבת בתרומה גדולה, אבל אם זה כבר נעשה כרי זה נחשב דגן ואז א"א לפטור את זה בדרך הנ"ל.

מז:

החידוש במעש"ש ובהקדש שנפדו דמייירי כשלא נתן חומש אלא רק קרן וקמ"ל דהחומש לא מעכב.

החידוש בשמש שהוא מצטרף כי היה צד שהוא לא קובע לעצמו אכילה אף פעם כי אינו יודע מה יבקשו ממנו מיד ברגע הבא.

לכאורה קשה מדוע אפשר לזמן עם כותי הרי בעם הארץ נאמר שאסור לזמן איתו ולכאורה ודאי כותי לא גרע מעם הארץ, אלא הפשט הא דעם הארץ שאסור לזמן איתו הוא עם הארץ לפי גדר רבנן שאינו מעשר פירותיו (אבל ר"מ ס"ל דעם הארץ הוא מי שלא אכול את החולין שלו בטהרה), ובזה כותים מקפידים ואין חשש שהם לא מעשרים כי בדאורייתא הם מקפידים.

ו' דעות מהו גדר עם הארץ: א' מי שלא קורא קרי"ש, ב' מי שלא מניח תפילין, ג' מי שאין לו ציצית, ד' מי שאין לו מזוזה, ה' מי שיש לו בנים והוא לא מחנך אותם לתורה, ו' אם לא שימש ת"ח ואפי' אם למד בעצמו, וכך הלכה, וי"א דאם שומע תורה מת"ח אחרים וחוזר ע"ז אפי' אם לא משמש אותם זה מוציא אותו מגדר ע"ה.

החידוש בטבל שלא מצטרפים עליו לזימון הוא בטבל מדרבנן שגדל בעציץ לא נקוב ואפ"ה לא מצטרפים עליו לזימון.

ב' שבאים לאכול יחד צריכים להמתין אחד לשני ולהתחיל יחד בדווקא, אבל אם הם יותר מג' אינם צריכים להמתין ויכול כל אחד להתחיל לבד.

מי שבוצע את הלחם הא מתחיל לאכול ראשון והוא יכול גם לכבד אחד שיאכל לפניו, וכמו"כ אסור לו לאכול עד שיגמרו רוב העונים לענות אמן, ואי"צ לחכות למי שמאריך באמן כי מי שמאריך הוא טועה. אסור לענות אמן חטופה (דהיינו שמבליע את האל"ף ונשמע כמו מן), או אמן קטופה (דהיינו שאומר רק את תחילת האמן ונשמע שאומר אמן).

וכן אסור לענות אמן לאחר זמן שסיים המברך את הברכה, וזה נקרא אמן יתומה, ומי שנכשל באמן יתומה או באמן חטופה נענש שימות בקיצור ימים, והמאריך באמן יאריכו ימיו.

יל"ע האם יש כאן פלוג' עם מה שנאמר לעיל דהמאריך באמן הרי הוא טועה.

אם ישבו ב' לאכול והגיע עוד אדם הוא יכול להצטרף איתם לזימון אם ידוע שיש עוד סיכוי שהוי ממשיכים לאכול (כגון אם ברור שכשיביאו להם מאכל מסוים הם יאכלו אותו גם לאחר שהם סיימו את האכילה).

הטעם שאפשר לזמן על דמאי הוא מפני שיכל להפקיר את זה ולהפקיר את כל נכסיו ואז היה מותר לו לאכול את זה (ובי"ש פליגי דאסור לאכול גם בכהאי גוונא).

החידוש במעשר שניטלה ממנו תרומת מעשר זה שמדובר באופן שלא ניטלה ממנו תרומה דולה אלא רק תרומת מעשר, והדרך לעשות את זה היא שהלוי מפרש לעצמו את המעשר עוד לפני

החידוש במעשר ראשון שלא הופרשה ממנו תרומה דאין מצטרפים עליו זה לפי הס"ד דאפ"י בכרי אפשר להיפטר ע"י שמפריש ממנו קודם משר, וקמ"ל דזה לא מועיל.

החידוש במעש"ש וקדש שלא נפדו זה אם נפדו אבל לא לפי גדרי ההלכה, דהיינו שפדה מעש"ש לא ע"ג כסף שיש בו צורה, או הקדש ע"ג קרקע ולא ע"ג כסף.

בשמש אין חידוש שאינו מצטרף בפחות מכזית אלא זה אגב הרישא.

החידוש בנכרי שהוא לא מצטרף זה דמיירי בגר שמל ולא טבל ונתחדש דהוא נחשב גוי גמור.

מובא בגמ' דאם יש ט' אנשים אפשר לצרף להם אפ"י קטן בעריסה וכן עבד, ועוד מובא דאם יש ט' אנשים אפשר להסתפק בזה ומח' אם דווקא כשהם מפוזרים הם נראים עשרה וזה מועיל או להיפך דדווקא כשהם מצומצמים הם נראים עשרה, ועוד מובא דשני ת"ח שמחדדים זה את זה בהלכה יכולים להחשב שלשה לגבי זימון, וכן קטן שיש לו סימנים אבל הוא לא בן י"ג יכול להצטרף.

עוד מובא דמותר לשחרר עבד כדי להשלים מנין כי זה צורך רבים, אבל אם אי"ז צורך רבים זה נחשב מצווה הבאה בעבירה.

עוד מובא דכדאי להיות בביהכ"ס מעשרה ראשונים כי אז מקבל שכר כנגד כולם.

מח.

להלכה לא נפסק את כל הנ"ל אלא רק קטן שיודע למי הוא מברך מצטרף

לזימון, ומובא בגמ' דוגמא לדבר דרבה שאל את אביי ורבה בקטנותם למי מברכים, ורבה הצביע על התקרה ואביי יצא החוצה והצביע לשמיים וזה מראה שהם יודעים לברך.

אם שבעה אנשים או יותר אכלו לחם והשאר אכלו דבר אחר שצריך לברך עליו ברכה אחרונה הם יכולים להצטרף, ולגבי ששה מח' אם יכולים או שצריך דווקא רוב הניכר, אבל מי שלא אכל בעצמו לחם לא יכול להוציא את האחרים ידי חובה.

ומובא בגמ' מעשה בינאי המלך שהרג את כל חכמי ישראל ורצה לזמן ולא יכל ואמרה לו אשתו שהיא יכולה להביא לו ת"ח שנשאר ובתנאי שהוא לא יצער אותו, והביאה את שמעון בן שטח, והושיבו אותו בין שניהם ואמרו לו ראה כמה אנחנו מייקרים אותך וענה להם שהם לא מייקרים אותנו אלא התורה, ואז שתה כוס ובירך להם ומסקנת הגמ' דכך הוא נהג לעצמו אבל זה לא נפסק להלכה.

מח:

ברכת המזון נתקנה בד' פעמים, ברכה ראשונה נתקנה ע"י משה כנגד המן, ברכה שניה נתקנה ע"י יהושע כנגד הארץ, ברכה שלישית תיקנו דוד ושלמה, דוד תיקן את החלק של הבקשה על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תיקן את החלק של הבקשה ועל הבית הגדול והקדוש, והטוב והמטיב נתקן ע"י ב"ד שבאושא, והטעם שהם תיקנו את זה הוא כנגד הרוגי ביתר שהובאו לקבורה והיה ב' הטבות גם שהובאו לקבורה וגם שלא הסריחו למרות שעבר זמן מאז שנהרגו.

סדר הברכות הוא, א' הזן, ב' על הארץ, ג' בונה ירושלים, ד' הטוב והמטיב, ולגבי

המזון, וי"א דזה נלמד מהיתור של המילה הטובה וזה מלמד על התורה שהיא טובה. המקור לחיוב לברך על הרעה כמו שמברכים על הטובה הוא ממה שכתוב אשר נתן לך ה' אלוקיך ומשמע דכל דבר שהקב"ה נותן צריך להודות.

מט.

הסדר המחויב בברכת המזון הוא להתחיל ולסיים בהודאה ולחות הודאה אחת בכל פעם, ויזכיר ברית ואח"כ תורה (הטעם להקדים ברית כי היא ניתנה בי"ג בריתות שמוזכרים בפרשת מילה של אברהם ותורה ניתנה בג' בריתות דהיינו הר סיני אהל מועד והר גריזים דבכל אחד נכרתה שוב ברית), וצריך להזכיר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ, וכן מלכות בית דוד בבונה ירושלים, ולגבי הטוב והמטיב מח' אם צריך לחתום בה במלכות או לא וזה תלוי אם היא דאורייתא או לא.

לגבי חתימת הברכות מובא דמי שחותם בברכת הארץ מנחיל ארצות, או בבונה ירושלים חותם מושיע את ישראל הרי הוא בור, ואח"כ מובא דעה דבבונה ירושלים צריך לחתום בונה ירושלים ומושיע את ישראל.

מובא מעשה ברבה בר רב הונא שחתם את ברכת בנוה ירושלים בב' עניינים (בונה ירושלים ומושיע את ישראל), ואמרו לו שההלכה היא שאסור לחתום בב' עניינים כי אין עושים מצוות חבילות, ומובא בגמ' כמה חתימות שנשמעים כב' והם אחד, כגון מקדש ישראל והזמנים דהיינו מקדש הזמנים ע"י ישראל, או על הארץ ועל המזון דהיינו הארץ שמוציאה מזון, אבל מקדש השבת ישראל והזמנים

התוספת של שבת מח' אם חייב לאומרה דווקא באמצע בונה ירושלים או דיכול לאומרה באמצע הטוב והמטיב, וי"א דאם בדיעבד אינו יוצא בהטוב והמטיב, ולכו"ע אין ע"ז ברכה מיוחדת אלא כולל את זה בתוך ברכה אחרת.

המקור לברכות שבברכת המזון מדאורייתא הם מהפסוק ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך, והסדר הוא כך: וברכת מלמד על ברכת הזן, את ה' אלוקיך מלמד על ברכת הזימון, על הארץ מלמד על ברכת הארץ, הטובה מלמד על בונה ירושלים (וכן נאמר ההר הטוב הזה הלבנון וזה נאמר על ארץ ישראל), ואשר נתן לך מלמד על הטוב והמטיב, וי"א דברכת הזן נלמדת מואכלת ושבעת וברכת, והטוב והמטיב אינה נלמדת מדאורייתא אלא היא ברכה דרבנן.

ולגבי ברכה שלפני המזון נאמרו ה' שיטות, א' ק"ו דאם כשהוא שבע מברך כ"ש כשהוא רעב, ב' מואכלת ושבעת (למ"ד דאי"ז מלמד על ברכת הזן), ג' ממה שכתוב ובירך את לחמך, וקרינן וברך ולחם נחשב דווקא לפני האכילה, ד' ממה שכתוב בשאל שכולם לא אכלו עד שהו בירך (ויש שחולקים דשם התעכבו בגלל שהנשים דברניות הם או מפני שרצו להביט ביופיו של שאול, או מפני שאין מלכות נוגעת בחברתה אפ"י כמלא נימא וששמואל היה מדבר זה היה מלכות שלו ולא של שאול ולכן זה התעכב כדי שלא לקחת לשאל מהמלוכה בזמן שזה צריך להיות אצלו).

ולגבי ברכת התורה נח' אם זה ק"ו מברכת המזון שהיא על מילי דעלמא וכ"ש למילי דשמיא, או דזה נלמד מהיקש מברכת

זה ב' עניינים ואין זה חסרון כי אין שייכות כלל בין ב' העניינים, ולמעשה יש מח' אם שפותח ברחם על עמך ישראל צריך לחתום מושיע את ישראל וכשפותח ברחם על ירושלים יחתום בונה ירושלים, או דבכל גווני יכול לחתוך בונה ירושלים כי נאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס, דהיינו שבנין ירושלים תלוי בקיבוץ נדחי ישראל וא"כ זה ענין אחד.

עוד מובא דעה בגמ' שלא נפסקה להלכה דלא אומרים ברית כי זה ל"ש בנשים וכן לא אומרים תורה ומלכות כי אי"ז שייך בנשים ועבדים.

בברכת הטוב והמטיב צריך להזכיר ג' פעמים מלכות, ברוך אתה ה', האל אבינו מלכנו, המלך הטוב, וס"ד דהגמ' דהפשט במימרא דצריכה מלכות הוא דצריך להזכיר בה מלכות בברכה, ומק' ע"ז הגמ' דזה פשיטא דהרי אין ברכה חשיבא אם אין בה מלכות, ועד ס"ד בגמ' דהחידוש הוא דצריך מלכות גם בבונה ירושלים וגם בהטוב והמטיב, אמנם ג"ז קשה כי א"כ צריך להחשיב גם את המלכות שיש בברכת הארץ, ואין לומר דברכת הארץ אינה צריכה מלכות כי היא סמוכה לחברתה, כי א"כ גם בונה ירושלים לא צריכה כי היא גם סמוכה, אלא מבואר דבונה ירושלים אינה נחשבת כי בעצם לא היה צריך להזכיר בה מלכות אלא רק מפני שמוזכר מלכות בית דוד ראוי להזכיר גם מלכות שמים, וא"כ מוכרחים לבאר כפשנ"ת.

מי ששכח רצה ולא התחיל הטוב והמטיב, מברך ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך מקדש השבת, ומי ששכח יעלה ויבוא ביו"ט אומר ברוך שנתן ימים

טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים, ומי ששכח יעלה ויבוא בר"ח אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, ומסתפקת הגמ' האם אומר גם לשמחה והאם חותם בה בברכה, ועוד מסתפקת הגמ' האם רב גידל שהביא את ההלכה של ר"ח אמר את זה מעצמו או מרבו.

מט:

כל הברכות הנ"ל מועילות רק אם לא התחיל הטוב והמטיב אבל אם התחיל הטוב והמטיב צריך לחזור לראש, וזה דווקא בברכהמ"ז של שבת ויו"ט אבל בר"ח אי"צ לחזור כי הוא אינו חייב לאכול, ומשא"כ בתפילה שהוא חייב להתפלל הוא חוזר גם בר"ח אם שכח יעלה ויבוא.

לגבי המח' של ר"מ ור' יהודה במשנה לגבי שיעור אכילה מק' הגמ' דדעת ר"מ היא דהשיעור הוא כזית ודעת ר"י הוא דהשיעור הוא כביצה, ולגבי בשר קדשים נח' בהיפוך לבי מי שיצא מחוץ לירושלים ובידו בשר קדשים דאם לא עבר את המקום שנקרא צופים הוא צריך לחזור ולשרוף את הבשר ע"י עצי המערה, ושם דעת ר"י דהשיעור הוא כזית ודעת ר"מ דהשיעור הוא כביצה, ומת' הגמ' תי' א' דצריך להפוך השיטות, ותי' ב' דיש סברא שונה לכל מקום דהכא נח' בפסוק ואכלת ושבעת האם איירי גם בשתיה וממילא אכילה צריכה להיות רק כזית או דאיירי רק על אכילה וממילא בכדי לשבוע צריך כביצה, ושם נח' בסברא האם השיעור תלוי במה שאסור להשאיר וזה כזית, או דזה תלוי בשיעור של טומאה שהוא כביצה.

מתני'

המזמן בג' אומר נברך שאכלנו משלו, ואם הם ארבעה אומר המזמן ברכו שאכלנו משלו, ואם הם י' אומר נברך אלוקינו שאכלנו משלו ואם יש י' מלבדו הוא אומר ברכו את אלוקינו שאכלנו משלו וכן בכל מקום שיש את המנין של האנשים מלבדו האומר ברכו וכו', ואם הם מאה אומר נברך ה' אלוקינו, באלף הוא אומר נברך לה' אלוקינו אלוקי ישראל, בעשרת אלפים הוא אומר נברך לה' אלוקינו אלוקי ישראל אלוקי צבאות יושב הכרובים, והציבור עונים לו באותה לשון שוא מברך וכגון ברוך ה' אלוקינו שאכלנו משלו, ור"ע פליג דאין חילוק ואומר תמיד נברך וכו' וכמו בתפילה שאין חילוק אם יש מנין מצומצם או יותר אומר תמיד ברכו את ה', ור' יוסי ס"ל דיש חילוק לפי מה שנאמר במשנה וכן בביהכנ"ס אם יש יותר מי' אומר ברכו את ה' המבורך, והמקור של ר' יוסי הוא מהפסוק במקהלות ברכו את ה'.

נ.

גמ'

בגמ' מובא דמה שנאמר במשנה דכשיש אחד יותר מהמנין הוא אומר ברכו וכו', אי"ז בדווקא אלא יכול לומר גם ברכו אבל עדיף לומר נברך כי כך כולל את עצמו ג"כ מהמברכים, וכן מוכח ממה דאיתא דאם הם ו' או יותר (עד ט'), הם יכולים להחלק ולזמן ג' ג', ואי נימא דעדיף לומר ברכו מדוע מותר להם להחלק הרי כך לא ויכלו לומר ברכו א"ו עדיף לומר נברך.

הנוסח שצריך לומר הוא נברך שאכלנו משלו והציבור עונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ומובא בגמ' כמה שיבושים המצויים אצל ע"ה, א' דאומרים נברך למי שאכלנו משלו וזה נשמע כמו שמברך את בעה"ב ולא את בעל המזון האמיתי (אבל בנוסח שאומרים בליל הסדר למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים אין חסרון כי זה ברור שזה בא מהקב"ה כי הוא עשה את הניסים הללו), ב' שאומרים ומטובו חיינו, דמשמע שמקבלים רק קצת מטובו של הקב"ה (אבל כשמבקשים מהקב"ה ראוי לבקש בלשון כזאת שלא מבקש את כל הטוב, חוץ מתורה שבה נאמר הרחב פיך ואמלאהו שאפשר לבקש ללא גבול), ג' שאומרים נברך על המזון שאכלנו, ומשמע שמודים למזון (אבל בעשרה ומעלה שמזכירים שם שמים אין לחשוש ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו).

ר"ע דפליג על ר"י לומד מהפסוק במקהלות ברכו אלוקים ה' ממקור ישראל דאפי' עוברים במעי אימם אמרו שירה, ור' יוסי לומד את זה מהמילה מקור ונשאר לו שאר הפסוק ללמוד דיש חילוק בין נוסח הזימון לפי מספר האנשים, והלכה כר"ע דאין חילוק ולמעלה מי' יש תמיד את אותו נוסח.

מובא בגמ' מה שהיו נוהגים בביתו של הריש גלותא דלא היו שומעים את המברך ולכן היו נחלקים לקבוצות של ג' וזימנו וזה היה עדיף מאשר לזמן עשרה עשרה כי אז היה הריש גלותא שומע ומקפיד.

לגבי ברכו נוהגים כדעת ר' יוסי דהנוסח הוא ברכו את ה' המבורך.

מתני'

ג' אנשים שישבו לאכול אינם רשים להיחלק, אבל אם הם ו' אנשים ומעלה (עד ט') יכולים להיחלק ולזמן ג' ג', וכן למעלה מכ' יכולים להיחלק ולזמן י' י'.

שני קבוצות שאכלו בבית אחד לא מצטרפות אלא א"כ חלקם רואים את חלקם.

מח' אם אפשר לזמן על יין לא מזוג, או דצריך דווקא למזוג אותו במים ואז אפשר לזמן עליו.

גמ'

החידוש בג' שאינם רשאים להיחלק הוא דאפי' אם הם רק ישבו לאכול הם כבר לא יכולים להיחלק ואפי' שלא התחילו לאכול, או דהחידוש הוא דזה אפי' אם כל אחד אוכל מכיכר נפרדת דאפי' הם מצטרפים, או דהחידוש הוא שאפי' אם אותם ג' אכלו בתחילה בנפרד, כל אחד עם עוד ב' ושם התחייבו בזימון, וכעת כשהם הצטרפו יחד הם לא אכלו כלל בכ"ז הם חייבים בזימון, אבל אם הם כבר היו בשעת הזימון עם האנשים שאכלו איתם שוב א"א לזמן איתם.

נ:

רבא מביא ראייה למה שנפסק דג' שזימנו ונפרדו שוב לא יכול כל אחד מהם להצטרף עם עוד ב' אחרים לזימון, וכך מוכח ממה דמיטא שנטמאה ונחלקה לב' מתבטל ממנה הטומאה וגם אם היא שוב מחוברת יא לא טמאה אלא רק ראויה לקבל טומאה, ומוכח מזה דאם יש שם על דבר מצד חיבור של כמה דברים זה לא חוזר אם זה נפרד אפי' שזה שוב התחבר.

מה שנאמר דב' חבורות שיושבים בבית אחד יכולים להצטרף אם חלקם רואים את חלקם זה אפי' אם יש שמש ביניהם וחלק מכל קבוצה רואים אותו.

מח' מה מברכים על יין שהוא לא מזוג, דר"א ס"ל דמברכים עליו העץ ורבנן ס"ל דבכל גווני מברכים עליו הגפן, ועוד נח' האם אפשר ליטול בו ידיים דלרבנן ודאי אסור, ולר"א יש ב' לשונות ברש"י אם מותר דווקא כשהוא מזוג דאז יש בו מים או להיפך דדוקא כשאינו מזוג אין עליו שם יין אלא שם משקה מפרי ואפשר ליטול בו ידיים, אבל לגבי כוס של ברכה מודים רבנן לר"א דצריך דווקא מזוג כי הוא מצווה מן המובחר.

נפק"מ ממח' לגבי שימוש באוכלין דלרבנן אסור להשתמש באוכלין ולכן גם אסור ליטול ידיים ביין בין אם הוא מזוג ובין אם לא, וכמו"כ אסור להשתמש בפת להניח עליו בשר חי או לסמוך עליו את הקערה או לזרוק את הפת או להניח עליה כוס מלאה, אבל ר"א ס"ל דאפשר להשתמש באוכלין, ובאוכל שאינו נמאס מותר לכו"ע לזרוק.

עוד בענין ביזוי אוכלין מובא דמותר להעביר יין בצינורות לפני חתן וכלה כדי לשמחם כי היין נשפך לבסוף לכלי, וכן מותר לזרוק קליות ואגוזים בימות החמה דאז גם אם הם נופלים לארץ הם לא נמאסים כי האדמה לא רכה מהגשם, אבל מאכלים רכים שנמאסים עי הזריקה אסור לזרוק.

מי שהתחיל לאכול וזכר שלא בירך אם זה שתיה הוא צריך לבלוע ולברך ולהמשיך לשתות, ובאוכל תלוי אם זה דבר שמאוס להוציא אותו יסלק אותו לצד ויברך ואם זה דבר שאפשר להוציא אותו צריך

השמש, או להחזיר את הכוס של השכר הנ"ל ליד מי שלא נתן לו את הכוס בתחילה, או ליטול ידיים ממי שלא נטל ידיים, והסכנה היא כי השדים מחכים למי שנכשל בזה ומזיקים אותו.

עוד הנהגות ששמע ריב"ל ממלאך המוות, דלא יקח את הבגד מהשמש ולא יטול ידיים ממי שלא נטל עדיין, ולא כדאי לעמוד לפני הנשים בזמן שהם חוזרות מלוויה, כי אז יש למלאך המוות רשות להרוג, ואם פגש את הנשים הנ"ל ינסה לעבור בדרך אחרת ועדיף דרך נהר, או לכה"פ לעמוד כנגד כותל, ואם אין לו את כל הנ"ל יעמוד ויאמר יגער ה' בך השטן עד שהם יעברו.

עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכת המזון, א' צריך להדיח אותו מבפנים.

ב' צריך לשטוף אותו מבחוץ.

ג' לא מוזגים אותו במים בתחילה אלא ממלאים את הכוס יין בלבד ואז מוסיפים עליו מים.

ד' הכוס צריכה להיות מלאה, ומי שמברך על כוס מלאה זוכה לנחלה בלי מצרים, וכן זוכה לעוה"ז ועוה"ב, וצריך להוסיף למלאות את הכוס בברכת הארץ.

ה' צריך לעטר אותו מסביב, י"א לסובב אותו בתלמידים וי"א לסובב אותו בכוסות.

ו' צריך להתעטף כשמברכים עליו, י"א לשים בגד נוסף וי"א לשים כיסוי נוסף על הראש.

ז' להגביה אותו מהשולחן בשני ידיים.

ח' להחזיק אותו ביד ימין, ויש ספק בגמ' האם הדרך היא שמגביה בב' ידיים ויד שמאל עוזרת ליד ימין לקבל את הכוס או לא ולא נפשט ולכן נהגו שלא תסייע יד שמאל.

להוציאו לברך (הענין לברך בפה ריק הוא משום שנא' ימלא פי תהילתך), וכמו"כ אם נזכר באמצע סעודה שהוא לא בירך צריך לברך ולהוסיף לאכול, ורבינא ס"ל דאפי' אם גמר ממש צריך לברך ומביא לזה ראייה ממה שאדם שטבל ולא בירך צריך לברך כשעולה מן המים אמנם זה נדחה כי שם האדם לא יכול לברך לפני הטבילה כי הוא טמא ומשא"כ כאן שיכל לברך ולכן הפסיד את הברכה.

נא.

בזמנם היו נוהגים לשתות כוס שכר בבוקר על קיבה ריקה וזה טוב ללב ולעיניים ולמעיים, ומי שרגיל לנהוג כך זה מועיל לכל גופו, אבל אם משתכר מזה זה מזיק לכל גופו, וכ"ז דווקא ביין ישן (לפחות ג' שנים) אבל יין חדש ודאי לא טוב.

עוד היו נוהגים שלא למזוג את היין הזה, וכן היו נוהגים לקבל אות ביד ימין ולהחזיק אותו ביד שמאל בזמן השתיה ועוד נהגו לא לדבר אחריו ולשתות את כל הכוס בבת אחת, ונהגו גם להחזיר את הכוס דווקא למי שנתן אותה, ויש עוד מנהגים שתלויים אם זה עשוי מענבים או מתאנים דאם זה עשוי מענבים אוכלים אחריו לחם, וכן הוא מועיל לראש ולמעיים ולתחתונות, ומזיק ללב ולעין ולטחול, ואסור לזרוק אחריו, ומאיך אם הוא עשוי מתאנים צריך לאכול אחריו דווקא תאנים, והוא מזיק לראש ולמעיים ולתחתונות, ומועיל ללב ולעין ולטחול, וחייבים לזרוק אחריו ואפי' בפני המלך.

עוד הנהגות שמע ר' ישמעאל בן אלישע מהמלאך ששמו סוריאלי שר הפנים, דלא כדאי לקחת בבוקר את הבגד מידי

ט' צריך להגביה אותה מהשולחן טפח וכן אם אכל על הקרקע צריך להגביה טפח מהקרקע.

י' צריך להביט בו בזמן הברכה כדי שלא להסיח ממנו דעת.

יא' י"א דצריך גם לשגר אותו במתנה לבני ביתו כדי שתתברך אשתו.

יש שהיו נוהגים רק בד' דברים הראשונים.

נא:

מובא מעשה באשתו של ר"נ שלא שיר לה כוס של ברכה כי אמר שאשה מתברכת

מפרי בטנו של איש ואי"צ לכוס, וכעסה מאד ושברה ארבע מאות חביות של יין, ושלח לה שוב כוס ואמר שזה של ברכה ולא קיבלה ממנו.

עוד מובא בענין כוס של ברכה דלא נוהגים לדבר מזמן שאוחז את הכוס עד סיום הברכה, וכן אם הוא שותה שני כוסות לא יברך כי זה חשש של זוגות ויכול לגרום פורענות ולכן אין בזה ברכה.

צריך לשבת בזמן הברכה, ודלא כ"א שבהליכה עוצר ומברך ובעמידה הוא מתיישב וכן כשהוא מיסב הוא צריך לשבת ישר.

פרק ח' - אלו דברים

נא:

מתני'

מובא במשנה כל הדברים שנח' בי"ש וב"ה בענין סעודה, א' על מה מברך קודם בקידוש לבי"ש מברך על השבת ולב"ה מברך על היין.

ב' לבי"ש נוטלים ידיים ואח"כ מקדשים ולב"ה מקדשים ואז נוטלים ידיים.

ג' לבי"ש מנגב ידיים במגבת ומניח אותה על הכסא ולב"ה מניח אותה על השולחן.

ד' לבי"ש מנקים את הבית ואז נוטלים מים אחרונים ולב"ה נוטלים מים אחרונים ואז מנקים את הרצפה.

ה' לבי"ש הסדר הוא שמברך על הנר ואז ברכת המזון ואח"כ מברך על הבשמים ולבסוף מבדיל, וב"ה לא פליגי דנר בתחילה והבדלה בסוף אלא ס"ל דמברך ברכהמ"ז ואז מברך על הבשמים.

ו' לבי"ש הנוסח הוא שברא מאור האש, ולב"ה הנוסח הא בורא מאורי האש.

ז' מי שאכל ושכח לברך וקם ממקומו לבי"ש יחזור למקום שאכל ולב"ה יברך במקומו.

ח' אם הגיע להם יין בסיום המזון ואין להם עוד יין לבי"ש מברך על היין ואח"כ מברך ברכהמ"ז ולב"ה מברך ברכהמ"ז ואז מברך על היין.

לכו"ע אסור לברך על נר או יין או בשמים של עכו"ם או של מתים או של ע"ז, וכן אסור לברך על הנר עד שאפשר לראות משהו ע"י האור שלו.

עוד לכו"ע יכול לברך אם שכח עד זמן שמתעכל המזון במעיו.

עוד לכו"ע עונים אמן אחרי ישראל שמברך אבל לא אחרי כותי שמברך כי יש חשש שהוא מברך להר גריזים, אבל אם שמעו את כל הברכה אפשר לענות אחריו אמן.

גמ'

ביאור מח' א' בין בי"ש לב"ה הוא דלבי"ש אזלינן בתר טעמא דהשבת גורמת שיברכו על היין וממילא ודאי פשוט שמברך קודם על השבת, וכן יש סברא דהשבת נכנסת ומתקדשת קודם שמגיע היין, ולב"ה הטעם הוא דבפועל בלא היין לא מברכים גם על השבת ולכן זה קודם, ועוד סברא דיין הוא יותר תדיר משבת ותדיר ושיאנו תדיר, תדיר קודם.

עוד מובא בגמ' מהברייתא דהלכה כב"ה ומק' הגמ' דזה פשיטא דהרי יצאה בת קול ואמרה דהלכה כב"ה, ות' הגמ' דהברייתא נאמרה קודם הבת קול או דזה אליבא דר' יהושע דס"ל דאין משגיחים בבת קול.

נב.

על מח' א' מק' הגמ' איך יתכן לומר דבי"ש ס"ל דברכת היום קודמת הרי לגבי סדר הבדלה מובא דעה במשנה דמברך על היין ואח"כ על הנר ואז על הבשמים ולבסוף מבדיל ואם הוא צריך גם לברך ואין לו עוד כוס צריך לברך על הכוס ואח"כ לעשות את כל הסדר הזה, וא"כ מדוע בקידוש ס"ל דהקידוש קודם, ומנסה להכריח הגמ' דודאי זוהי דעת בי"ש כי במתני' מצינו דס"ל דנר קודם לבשמים בהבדלה, וכן מבאר ר' יהודה בסברת בי"ש דנח' על ב"ה נר ובשמים מה קודם דבי"ש ס"ל דנר קודם, ולכו"ע מזון בתחילה והבדלה בסוף, אבל באמת ר' מאיר ס"ל דהמח' של בי"ש וב"ה היא לגבי בשמים ומזון דלבי"ש בשמים קודמים ולב"ה מזון קודם, ולכו"ע נר בתחילה והבדלה בסוף, וא"כ שייך לומר דזו דעת ב"ה דבאמת ס"ל גם דנר קודם, אלא מוכיחה הגמ' לומר דזו דעת בי"ש כי במתני' מצינו דס"ל דכשיש לו מזון הוא קודם להכל חוץ מהנר וכך משמע במשנה המובאת דדעת בי"ש להקדים מזון להכל וא"כ קשה מדוע בהבדלה הקדימו בי"ש את הכל להבדלה, ומת' הגמ' דבקידוש עדיף להקדים כי ככל שמקדימים לקבל שבת עדיף ומאיך במוצ"ש עדיף להבדיל בסוף כי עדיף להוציא שבת כמה שיותר מאוחר.

צ"ב דבי"ש לא הזכירו סברא שעדיף להקדים לקבל שבת ואם זה באמת הסברא מדוע הם לא כתבו את זה בפירוש.

עוד קשה על מה דמשמע דלבי"ש צריך לברך על כוס, דזה נסתר ממה דאיתא

דאם הגיע לו כוס אחת בסוף הסעודה דבי"ש ס"ל דברך על הכוס ואח"כ יברך, ומשמע דאין חיוב לברך ברכהמ"ז על הכוס, אלא מבארת הגמ' דהוא מברך על הכוס ושונה מעט ושומר את השאר לברכהמ"ז, ואינו שונה ממש מהכוס אלא שופך קצת ושונה ממה ששופך כדי שלא יפגום את הכוס ע"י הטעימה, וממירי בכוס שיש בה יותר מהשיעור שצריך לברכהמ"ז, דאז יכול לשפוך מעט וישאר מספיק לברכהמ"ז, אבל אין בה מספיק לב' כוסות, אמנם מק' הגמ' דיש ברייתא אחרת דשונה את הכוס ואז מברך ברכהמ"ז, אלא מת' בגמ' דתרי תנאי ואליבא דבי"ש.

במח' ב' מבארת הגמ' דהמח' אם ליטול ידיים קודם קידוש או לאחר קידוש תלויה במח' לגבי החלק החיצוני של הכלי האם יש איסור להשתמש בו כשהוא טמא, דלבי"ש יש איסור להשתמש בו כשהוא טמא, ואם לא יטול ידיים לפני שיחזיק את הכלי יש חשש שישפכו משקים ביו ידו לכלי ואז ידיו הטמאות יטמאו את הכלי ונמצא שהוא משתמש בכלי טמא, והטעם שלא מטמאות ידיו את הכלי בלא משקים כי הידיים הם שניות לטומאה ושני לא יוצר שלישי בחולין בלא משקים, אבל ב"ה ס"ל דמותר להשתמש בכלי שהצד החיצוני שלו טמא, ואדרבא יש חשש הפוך שיבוא להשתמש בכלי שהוא כבר טמא ואם יהיו ידיו רטובות מעט הם יכולות להיטמא מהכלי ואז ידיו יהיו טמאות, ולכן עדיף שיקדש ואז יטול ידיים, והטעם שאין חשש שיטמא הכלי את הידיים גם בלא נטילה כי כלי לא מטמא אדם אלא רק דרך משקים, וב"ה מוסיפים דאפי' שיש חשש שיתזו משקים מתוך הכלי החוצה

ואז גם אם לא נטל ידיו בכ"ז הוא יטמא, בכ"ז עדיף ליטול ידיים אח"כ כי עדיף להסמיך נט"י לסעודה.

נב.

במח' ג' מבארת הגמ' דנח' בי"ש וב"ה אם מותר להשתמש בשולחן שני לטומאה דבי"ש ס"ל דאסור להשתמש בשולחן כזה משום שבתרומה הוא מטמא את האוכל, ולא פלוג לחולין דאסור, וא"כ צריך להעמיד את המשנה בשולחן טהור וממילא אין חשש שהשולחן יטמא את המגבת אפי' אם יש בה משקים שהם מיטמאים ע"י כלי, ואדרבא יש יותר חשש שהכסא יטמא את המגבת כי בו יש יותר סיכוי לטומאה, אבל ב"ה ס"ל דמותר להשתמש בשולחן שני לטומאה כי מי שאוכל תרומה נזהר, וממילא יש חשש שהשולחן יטמא את המגבת ע"י המשקים בה ואז תטמא המגבת את האוכל ועדיף להניח את המגבת על הכסא, ועוד טעם מביאים ב"ה לדבריהם דאין מקור לנטילת ידיים מן התורה ולכן יותר גרוע שיטמא האוכל שיש מקור מן התורה לאוכלו בטהרה מאשר שיטמאו הידיים שאין מקור מהתורה להצריך שיהיו טהורות.

במח' ד' מבארת הגמ' דבי"ש חששו שאם יטול מים אחרונים לפני ניקוי הבית יתכן שיתזו מים על הפירים שנשאר והם יפסדו, וב"ה פליגי וס"ל דאין חשש כזה כי ס"ל דאסור להשתמש בשמש ע"ה ואם הוא ת"ח הוא ידאג שלא ישארו פירורים גדולים מכזית ובפחות מכזית מותר להפסיד אותם בידיים, אבל בי"ש ס"ל דמותר להשתמש בשמש ע"ה ולכן יש חשש שיפסדו פירורים גדולים מכזית,

ובמח' זו הלכה דיטול מים אחרונים לאחר הנקיון כבי"ש, ויש שהופכים המח' במשנה וממילא זה גם יהיה כב"ה.

בענין מח' ה' מובא בגמ' מח' ר' יהודה ור' מאיר המוזכרים לעיל בביאור שיטות בי"ש וב"ה, ר"י ס"ל דכו"ע מודו דמזון בתחילה, ונח' לגבי נר ובשמים דלבי"ש נר קודם לבשמים ולב"ה בשמים קודמים לנר, ור"מ ס"ל דלכו"ע נר בתחילה ונח' על בשמים ומזון ב"ה סברי בשמים קודמים ובי"ש סברי מזון קודם, ובין ר"מ ובין ר"י ס"ל דלכו"ע הבדלה לבסוף, ולמעשה נהגו כב"ה אליבא דר"י, דהיינו נר בשמים ומזון והבדלה.

במח' ו' ביאר רבא דלכו"ע ברא משמע לשעבר ונח' בבורא האם משמע לשעבר או לא, ודוחה את זה ר' יוסף כי כתוב יוצר אור ובורא חושך, דודאי קאי אלשעבר, אלא מבאר ר' יוסף דהמח' היא האם יש באש סוג אור אחד או הרבה אורות.

הטעם שלא מברכים על בשמים של גוי כי מיירי במסיבת עכו"ם וסתם מסיבת עכו"ם היא שייכת לע"ז, ומה שבמשנה זה מחולק לב' בבות, זה לא שני דינים אלא מבארת המשנה הטעם לאסור בגלל ע"ז.

נג.

הטעם לאסור אש של נכרי כי היא היתה בשימוש בשבת, אבל נר שהיה דלוק בשבת לשימוש המותר כגון לשימוש חולה, או שהיה דלוק ללא שימוש כלל מותר להשתמש בו להבדלה.

יל"ע מדוע שימוש של גוי נחשב שימוש אסור ולא אמרינן דזה הוא כשימוש של חולה דמותר לכתחילה דאם שימוש חולה היה אסור היה אפש"ל דכל שימוש שאסור

ליהודי אוסר את הנר אפי' אם היתה סיבת היתר, אבל כיון דבחולה מוכח דלא אמרינן הכי צ"ב מדוע בגוי זה נחשב שימוש אסור.

מובא ברייתא דמותר להשתמש במוצ"ש בנר שהדליק יהודי מגוי או שהדליק גוי מיהודי, אבל נר שהדליק גוי מגוי אסור, ומק' הגמ' דממ"נ אם יש איסור מצד שזה דלק בשבת אצל הגוי מדוע מותר להשתמש בנר שהדליק יהודי מגוי, ואם אין איסור מצד מה שזה דלק בשבת מדוע גוי מגוי אסור, ומוכיחה הגמ' דיש איסור גם באש שהודלקה בשבת כי ההלכה לגבי מי שהוציא שלהבת בשבת דהוא חייב (ומיירי כשהבסיס הוא פחות מהשיעור), ואי נימא דאין ממשות לשלהבת מדוע שיהיה איסור, א"ו יש איסור ומה שמותר לקחת מנכרי זה בגלל שמברך על התוספת של ההיתר ובגוי מגוי יש גזירה אטו הגוי הראשון.

אם הולך מחוץ לעיר ורואה אור, אם רוב העיר גויים לא מברך ואם רוב העיר יהודים מברך, ומבואר בגמ' דגם מחצה על מחצה מברך, ונקטה הברייתא רוב יהודים אגב רוב גויים.

אם יצא מחוץ לעיר סמוך לצאת השבת ורואה תינוק עם נר, בודק אם הוא יהודי או גוי, אבל אם הוא גדול לא יבדוק כי ודאי הוא גוי ורק בקטן יש להסתפק שמא הוא לקח בטעות את הנר לפני צאת השבת.

צ"ב דנתבאר הרי דמה שהיה בו שימוש אסור הוא פסול להבדלה ומדוע כאן לא יהיה פסול מה שהשתמש בו התינוק בשבת.

ההלכה היא דצריך לברך על אור שמיועד ליהנות מהאור דווקא ולא לשימוש אחר, ונאמרו ה' נפק"מ בדבר, א' לגבי אור של

כבשן דיכול לברך עליו רק בסוף לאחר שנשרפו האבנים דאז הוא מיועד גם לאור.

ב' לגבי אור של כיריים ותנור דיכול להשתמש בו רק לאחר שגמרו לבשל ולאפות בהם.

ג' לגבי אור של ביהכנ"ס דיכול לברך עליו רק אם אין אדם חשוב כי אז מדליקים לכבודו ולא לאור.

ד' בציור הנ"ל אף אם אין אדם חשוב לא יברך אם השמש אוכל בביהכנ"ס דאז הוא מדליק לצורכו.

ה' בציור הנ"ל אף אם השמש לא אוכל בביהכנ"ס דיכול לברך רק אם אין ירח מלא שמאיר דאז הנר מיועד להאיר.

ו' לגבי נר שעושים לכבוד המת דאסור להשתמש בו כי הוא לא מיועד להאיר אלא לכבוד המת.

מח' בי"ש וב"ה האם בהבדלה בביהמ"ד אחד מברך לכולם או לא דבי"ש ס"ל דיברך כל אחד לעצמו כדי למעט בביטול תורה עד שישתקו כולם, וכן ס"ל דלא אומרים אסותא בביהמ"ד מאותו טעם, וב"ה ס"ל דמברך אחד לכולם מפני ברוב עם הדרת מלך.

לכאורה נראה דעל הדין שלא אומרים אסותא לא יחלקו ב"ה.

גם בבשמים יש הלכה דצריך שיהיו הבשמים מיוחדים להריח בהם, ונפק"מ מזה.

א' בשמים שעשו לצורך מת אסור להשתמש בהם כי הם מיועדים להפיג את ריח המת ולא להריח בהם.

ב' אם לא מדליקים לכבוד אותו מת נר ביום, מוכח דאי"ז לכבוד אלא להאיר

ולכן מדליקים לו רק בלילה וא"כ יהיה מותר להשתמש בו.

ג' בשמים שבבית הכסא אינם מיועדים לריח אלא להפיג את ריח בית הכסא ולכן אסור להשתמש בהם.

ד' כמו"כ שמן שמביאים בסוף הסעודה אסור לברך עליו (בורא שמן ערב) כי הוא מיועד להעביר את הזוהמה ולא להריח.

ה' חנות של בשמים אפשר לברך עליה כי זה מיועד לריח כדי שיבואו אנשים ויקנו.

ו' אם מעשנים ריח כדי שיהיה ריח טוב בבגדים אי"ז נחשב ע"מ להריח כי זה ע"מ שיהיה בבגדים ריח ולא ע"מ להריח עכשיו.

מטעם הנ"ל ס"ל לר' יוסי דאם עומד מחוץ לעיר ומריח ריח טוב לא יברך כי חלק מיועד לגמור את הבגדים וחלק עושים לכשפים ורק מיעוט עושים לריח טוב, וזה אפי' בבנות ישראל וכ"ש בעיר שרובה עכו"ם, אבל רבנן ס"ל דדוקא בעיר שרובה עכו"ם לא יברך ואם הוא מריח בכונה הוא חוטא.

ז' אם הולך בערב שבת טבריה או במוצ"ש בציפורי לא יברך כי חזקה שעושים ע"מ לגמור את הבגדים.

נג:

בגמ' מבואר דמה שנא' במשנה דאפשר לברך על נר דווקא אם רואים משהו מהאור שלו, אי"ז שממש נהנה אלא מספיק שיכול לראות משהו ע"ה הנר וזה אפי' אם הוא רחוק מהנר, ומק' ע"ז הגמ' דיש ברייתא שנפסק שם להלכה דאם יש לו נר שרואה את האור בלא השלהבת או שרואה שלהבת בלא אור אינו יכול לברך, ומברת הגמ' דההיכ"ל לראות אור

בלא שלהבת זה שהנר נמצא בקרן זוית, אבל לכאורה ההיכ"ל לראות שלהבת בלי אור זה שהוא רחוק ומשמע דלא כפשנ"ת דאסור לברך ע"ז, ומת' הגמ' דמדובר שהוא נמצא קרוב אבל הנר הולך להיכבות ולכן הוא לא מאיר אפי' בקרבתו.

עוד בשיעור האור הנצרך מנר לא מועיל לכו"ע גחלים שא"א להדליק מהם אש, אבל בגחלים שאפשר להדליק מהם אש מח' אם מועיל או דצריך שממש יהיה אפשר להשתמש באור של הנר, ובשיעור של זה יש מח' אם השיעור הוא שיהיה אפשר להבדיל בין מטבע שנקראת איסור למטבע שנקרא פונדיון, או דהשיעור הוא עד שיבדיל בין משקל של טבריה למשקל של ציפורי.

עוד הלכה בנר דאי"צ לחזור אחר נר מוצ"ש אלא רק אם מזדמן, ולא כמו שאר המצוות שצריך לחזור אחריהם.

לגבי מח' ז' במשנה מבואר בגמ' דהמח' היא דווקא בשכח לברך וקם ממקומו, אבל אם לא שכח לכו"ע צריך לחזור למקומו, והחידוש בשכח הוא דאפ"ה ס"ל לבי"ש דיחזור, וסברת בי"ש היא דהרי מי ששכח ארנק ודאי יחזור למקום ששכח וכ"ש שיחזור לכבוד שמיים.

לגבי ההלכה דאם שכח לברך יחזור עד שהאוכל מתעכל, מבואר דהשיעור תלוי מה אכל דאם זה אכילה מרובה השיעור הוא עד זמן שיכל ללכת ד' מילין, ואם אכל אכילה מועטת השיעור הוא עד שהוא עדיין צמא מהאכילה, וי"א דתמיד השיעור הוא עד שהוא נהיה רעב שוב.

מה שנאמר במשנה דאם שומע חצי ברכת ישראל יכול לענות אמון זה דווקא אם לא רוצה לצאת יד"ח הברכה ע"י שעונה אמון.

יש עדיפות לברך בעצמו ולא להיות רק מהעונים אמן.

אם שמוע ברכת תינוקות של בית רבן לא יענה אמן כי הם מברכים רק להתלמד אבל אם מברכים את ברכות הפטרה אפשר לענות אחריהם אמן.

ד' דיעות בגמ' האם שמן שנוהגים למרוח לפני הברכה מעכב את הברכה כשאין

עדיין שמן, י"א דמעכב וי"א דלא מעכב וי"א דמעכב דווקא אם הוא שמן טוב מבושם במיוחד, וי"א דידיים מזוהמות ממש פסולות לברכה וחייב שמן, ועוד נפק"מ מזה דאם זה מעכב יכולים להמשיך לאכול עד שהשמן מוב וזה לא נחשב שמסיימים לאכול עד אז.

פרק ט' - הרואה

נד.

מתני'

מובא במשנה סדר ברכות הראיה.

מי שרואה מקום שנעשו בו ניסים לעם ישראל מברך ברוך שעשה ניסים לאבותינו.

מי שרואה מקום שנעקרה ממנו ע"ז מברך ברוך שעקר ע"ז מארצנו.

אם רואה זיקין או הזועות (יתבאר בגמ') או הרעמים או רוחות או ברקים מברך ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם, ועל ההרים ועל הגבעות, ועל הימים, ועל הנהרות, ועל המדברות מברך ברוך עושה בראשית ויתבאר גמ' החילוק.

אם רואה את הים הגדול לאחר משך זמן שלא ראה אותו מברך ברוך עושה הים הגדול.

על גשמים ועל בשורות טובות מברך ברוך הטוב והמטיב.

על בשורות רעות מברך ברוך דיין האמת. ויש בשני הברכות הנ"ל משמעות של טובה ושל רעה, (המיטיב הוא לשון שיהיה טוב בעתיד ודלא כמצב של עכשיו, וכן דיין האמת הוא לשון טוב ולא רק רע).

אם קונה בית חדש או בגד חדש מברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

מי שמתפלל על דבר שלא יכול להשתנות זו תפילת שווא ולכן אסור להתפלל על אשה מעוברת שתלד זכר, או אם שומע קל צעקה אסור להתפלל שזה לא יבוא מתוך ביתו.

מח' אם בדרכו עובר בתוך עיר האם מתפלל ב' תפילות או ד' תפילות, מ"ד ב' ס"ל דמבקש שיכנס בשלום וכשיוצא מבקש שימשיך בשלום, ומ"ד ד' ס"ל דבכל תפילה הוא מוסיף הודאה על העבר.

חייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה, משום שנאמר בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך אפי' הוא נוטל את נפשך, או דהפשט בב' יצריך, או דהפשט בכל מידה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד.

אדם שעומד כנגד השער המזרחי של ביהמ"ק צריך להתנהג בכובד ראש כי זה מכוון כנגד קודש הקדשים.

אסור להיכנס להר הבית כשהוא נעול בנעליים או אם יש עליו תיק או עם יש לו מקל, וכן אסור להיכנס כשרגליו מאובקות.

כמו"כ אסור להיכנס להר הבית כדי לקצר דרך לצד השני, ואסור ג"כ לירוק על הרצפה של הר הבית.

בתחילה היו נוהגים לסיים את כל הברכות בביהמ"ק בלשון ברוך ה' אלוקי

ישראל עד העולם, אבל הצדוקין טענו שאין עוה"ב ולכן הוסיפו לומר מן העולם ועד העולם להוכיח שיש ב' עולמות. מותר לברך את חבירו בשם השם והתירו את זה משום עת לעשות לה' הפרו תורתך דרך נזכר שם השם יותר.

גמ'

מה שנאמר במשנה דמברכים על נס של רבים אי"ז בא להפקיע נס של יחיד, אלא דעל נס של רבים כו"ע צריכים לברך וגם מי שלא נעשה ל הנס, ועל נס של יחיד רק הוא צריך לברך.

נד:

בגמ' מובא עוד כמה דברים שצריך לברך עליהם שעשה ניסים לאבותינו, ואלו הם, א' ים סוף באותו מקום שעבו עם ישראל, ב' נהר הירדן במקום שעברו עם ישראל, ג' נחלי ארנון ששם עברו ישראל בדרך לארץ ישראל והאמורים שרצו להורגם עמדו בתוך חורים שבקיר ההר אבל הם לא ידעו שעמוד הענן מיישר את כל הדרך לעם ישראל, וכשהגיעו עם ישראל נצמד ההר שהם היו בתוכו להר ממול שהיו בו בליטות וכך הם נמחצו למוות ועם ישראל ראו את נחלי הדם שנשפכם מההר וע"ז נקרא המקום נחלי ארנון, ד' אבני אלגביש במורד בית חורון והם אבנים שנשארו ממכת ברד כשעצר משה את המכה, והם המשיכו ליפול בזמן יהושע כשנלחם עם הגבעונים, ה' אבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל והמעשה היה שהוא מדד את מחנה ישראל ויצא לו שזה בגודל ג' פרסאות והוא עקר הר בגודל ג' פרסאות ע"מ לזרוק אותו

עם ישראל, והביא הקב"ה נמלים והם כירסמו בהר והוא נפל על עוג עד צווארו וכשהוא ניסה להוציא את ההר הגדיל לו הקב"ה את שיניו והם נכנסו להר והוא לא יכל להוציא את ההר ואז לקח משה מקל י' אמות וקפץ י' אמות ובצירוף גובהו של משה שהיה י' אמות הוא הגיע לל' אמות ואז הוא הגיע לקרסוליו של עוג והכה אותו והוא מת, ו' אבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, ז' אשתו של לוט שנעשתה נציב מלח ועליה מברך ברוך דין האמת ואם רואה גם את לוט מברך הטוב והמטיב כי שם תגלה שהקב"ה זוכר את הצדיקים אפי' בשעה שהו מביא פורענות על הרשעים, ח' חומת יריחו שנבלעה במקומה, ומבואר בגמ' שאמנם כתוב שהיא נפלה אבל כיון שגובהה ורחבה שוים היה הכרח שהיא תבלע באדמה כי אם זה היה נופל זה היה נשאר באותו מצב אבל עדיין זה נקרא נפלה כי זה הדרך להפיל חומה כזאת. ארבעה אנשים מחויבים לברך הגומל, מי שנוסע בספינה, ומי שהולך במדבר ומי שהיה אסור בבית האסורים ומי שהיה חולה ונתרפא, וההודאה צריכה להיות בפני עשרה, וי"א דשנים מהם צריכים להיות ת"ח, והמקור לזה הוא מהפסוק יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם וירוממוהו בקהל עם ובמשוּב זקנים יהללוהו, ומשמע מזה דצריכים להיות גם זקנים מתוך הקהל, ואמנם מק' ע"ז הגמ' דהיה אפש"ל דהם לא מתוך המנין אלא נוספים על המנין.

עוד הלכה נאמרה בענין המחויבים להודות, דאם אחר מודה בפניו על החסד שנעשה איתו ויש שם עוד י' אנשים והוא עונה אמן סגי בזה.

ג' אנשים צריכים שמירה ממזיקים, חתן, כלה וחולה ויולדת, וי"א גם ת"ח בלילה.

שלשה דברים מי שמאריך בהם גורם לו אריכות ימים, תפילה סעודה ובית הכסא.

נה.

ביאור ג' הדברים הוא כך, בתפילה אסור להאריך ואדרבה יש זה נזק אם הוא בטוח שמתוך שהוא מתכוין תפילתו תתקבל כי באמת אין הבטחה שהתפילה תתקבל, ומה שנאמר שזה טוב זה דוקא כשהוא יודע שהקב"ה יחליט אם לקבל את התפילה.

הענין להאריך בסעודה הוא כדי שיספיקו לבוא כמה שיותר עניים ולקבל אוכל, ומי שמאריך בבית הכסא זה מועיל לו רק אם הוא לא יושב על ברכיו כי אם הוא יושב על ברכיו זה פותח מידי את הנקבים וזה מזיק.

ג' דברים גורמים להזכיר עונותיו של אדם, קיר נטוי מי שמאריך בתפילתו ובטוח שתתקבל התפילה בגלל זה, ומי שיש לו טענה על חבירו ומוסר את הדין לשמיים, כי בג' אלו הוא מראה כאילו שהוא בטוח שאין לו ממה לחשוש בשמיים ולכן בודקים שוב אם יש לו על מה לסמוך וזה סכנה כי הוא נכנס לדין בגלל זה.

י' דברים מביאים את האדם לחולי שנקרא תחתונות, מי שאוכל עלי קני סוף ועלי גפנים ולולבי גפנים, ומי שאוכל בשר בהמה שאינו חלק, כגון החיך והלשון, ושדרה של דג, ודג מלוח שאינו צלוי מספיק, ומי ששותה שמרי יין, ומי שמקנח עצמו בבית הכסא בסיד או בחרסית או שמקנח באבן שקינח בה

חבירו, וכן מי ששוהה הרבה זמן בבית הכסא ויושב על ברכיו.

ג' דברים שמקצרים ימיו של אדם, מי שנותנים לו ס"ל לקרוא והוא אינו קורא, מי שמנהיג את עצמו ברבנות, ומי שנותנים לו כוס של ברכה לברך והוא מסרב.

ג' דברים צריך לבקש רחמים מהקב"ה כדי הם יבואו, מלך טוב, שנה טובה, וחלום טוב.

ג' דברים מכריזי הקב"ה בעצמו עליהם, רעב, שובע, וממונה על הציבור, כמו שרואים בבצלאל שמינה אותו הקב"ה בעצמו.

עוד רואים בבצלאל שהקב"ה נמלך בציבור לפני שמינה אותו, ומובא דשאל הקב"ה את משה אם הוא מוכן שבצלאל יתמנה ומשה אמר לו ודאי כל מה שהקב"ה רוצה מקובל עליו, ואמר לו הקב"ה שישאל את עם ישראל והם גם ענו כמו משה.

עוד מובא שבצלאל נקרא כך ע"ש חכמתו, דמשה בחן אותו ע"י שאמר לו שיבנה ארון וכלים ומשכן, ואמר לו בצלאל שודאי הוא מתכוין לבנות משכן ואז ארון וכלים כי קודם כל צריך בית ואז אפשר להכניס בתוכו את הכלים.

עוד מובא על בצלאל שידע לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ ובדרך זו בנה גם את המשכן.

עוד מובא ממה שנאמר בבנין המשכן ובלב כל חכם לב נתתי חכמה שהקב"ה נותן חכמה דווקא למי שיש לו כבר חכמה, ויש שלמדו את זה מפסוק אחר, יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה (דניאל ב כא).

מכאן הגמ' מבארת את כל עניני חלומות, ומובא דהחלום הכי גרוע הוא חלום שהאדם רואה את עצמו בתענית.

עוד מובא דעדיף לחלום חלום רע כי כך זה גורם לו לחזור בתשובה.

עוד מובא דחלומות לא מתקיימים, והטעם הוא כי כשאדם חולם חלום רע העצבות שלו גורמת לבטל את החלום כי זה מספיק, וכשחולם חלום טוב השמחה שלו מבטלת את החלום כי זה כבר לא מגיע לו, ואין חלום שאין בו דברים בטלים, וכמו שהיה ביוסף שחלמום התקיים אבל בחלום שלו הופיע שאמו גם תשתחוה לו וזה לא התקיים.

נה:

עוד רואים ביוסף שהחלום שלו התקיים רק לאחר כ"ב שנים וזה מראה שאפשר לצפות לחלום שיתקיים אפי' כ"ב שנים.

מכח היסוד דעדיף לחלום חלום רע אומר ר' הונא דאדם טוב לא חולם חלומות טובים אדם רע לא חולם חלומות רעים, וכן מביאים שדוד המלך ל חלום מעולם חלומות טובים ואחיתופל לא חלום מעולם חלומות רעים, ומק' הגמ' מהפסוק לא תאונה אילך רעה ונגע לא יקרב באהלך שמבארים אותו שלא יחולם חלומות רעים ושלא ימצא את אשתו ספק נדה כשהוא חוזר מן הדרך כי אז הוא חושב שהוא סתם נמנע והוא לא בטוח שבאמת הוא חייב זה וזה יותר קשה מודאי נדה, ומת' הגמ' דדוד לא חלם כלל אלא אחרים חלמו עליו (וצ"ל שהם באו וסיפרו לו דאל"כ אין את המעלה שחוזר בתשובה ע"י החלום), ומת' הגמ' דאמר ר' זעירא דמי שישן שבוע בלא חלום נקרא שכן רע, וודאי ל"ש לומר כך על דוד המלך,

אלא צ"ל שהוא חלם אבל הוא לא יגע מה ביאור החלום שלו.

וצ"ב דאם לא ידע א"כ שוב אין את המעלה של חוזר בתשובה מתוך שהוא עצוב על החלום.

מי שחולם חלום רע והוא עצוב ע"ז ילך לשלשה והם יטיבו לו את החלום אבל לא ילך ע"מ לפתור את החלום כי אמר ר' חסדא שחלום שאינו פתור כמו אגרת אינו משנה, והדרך להיטיב את החלום הוא לומר לשלשה חלום טוב חלמתי והם אומרים לו החלום הוא טוב והוא יהיה טוב ויגזרו עליך מן השמים שבע פעמים שיהיה לך טוב, ואומרים לו ג' פסוקים שיש בהם לשון של פדיה וג' פסוקים שיש בהם לשון של שלום.

ועוד דרך להתנהג עם חלומות זה לומר את הנוסח המקובל בזמן ברכת כהנים בשעה שהכהנים אומרים את המילה האחרונה בכל פסוק, וי"א שיאמר לאחר ברכת כהנים אדיר במרום וכו'.

מי שמגיע למקום חדש וחושש מעין הרע ישים את אגודל ימין שלו על אגודל שמאל ויאמר אני מזרעו של יוסף שלא שולטת בהם עין הרע, כי נאמר בו בן פורת עלי עין ומשמע שהוא מעל להשגת העין, ואם הוא חושש מעין רעה של עצמו יביט בנחיר השמאלי של אפו.

עוד מובא שאדם שחולה ביום הראשון לא יגלה כדי שלא יגרום לו מזלו למות, ולאחר זה יגלה אז מי שאוהב אותו יתפלל עליו מי ששונא אותו ישמח למלתו ואז הקב"ה מציל אותו כנגד השנאה.

עוד מובא דחלום מתקיים לפי מה שפותרים אותו וכן מובא שהיו בירושלים כ"ד פותרי חלומות ופרו כולם חלום אחד

והכל התקיים, אבל צריך לפתור דווקא כעין החלום.

מי שקם בבוקר ונופל לו פסוק לפה זה כמו נבואה קטנה.

ג' חלומות ודאי מתקיימים, אם זה חלום של שחרית ואם החלום נפתר בתוך החלום ואם חבירו חלם עליו את החלום, וי"א דגם אם החלום חוסר ונשנה.

אדם חולם על מה שהוא חושב ביום, והראיה שהוא לא חולם על פיל שנכנס בחור לש מחט וכדו', וזה בגלל שהוא לא חושב ע"ז ביום.

נו.

בענין זה מובא מעשה בקיסר ששאל את ר' יהושע מה הוא יחלום והוא אמר לו שיחלום שהפרסיים משועבדים לו והוא חלם את זה כי הוא הרהר בזה במשך כל היום, ועוד מובא מעשה בשבור מלכא ששאל את שמואל מה הוא יחלום וענה לו שמואל שהוא יחלום נשבה לרומיים והם משעבדים אותו וכך הוא חלם באמת כי הוא הרהר בזה כל היום.

מובא בגמ' מעשה בפותר חלומות ששמו היה בר הדיא דהוא היה פותר את החלומות לפי התשלום שהוא קיבל וכיון שחלומות הולכים אחרי הפתרון הוא הצליח לפתור חלומות נכון, והגיעו אליו אביו ורבא שחלמו את אותם חלומות ולאביו הוא פתר לטובה ולרבא הוא פתר לרעה, ואלו הם החלומות ופתרונם.

א' חלמו על הפסוק שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאויביך ואין לך מושיע (דברים כח לא), הפתרון לטובה היה שהעסקים שלו יצליחו ולא ירצה לאכול מרוב שמחה, והפתרון לרעה היה

שהעסקים יפסדו ולא יוכל לאכול מרוב צער.

ב' הם חלמו על הפסוק בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי (דברים כח מא), הפתרון לטובה היה שיתרבו ילדיו והם ילכו וינשאו לאנשים וזה ידמה בעיניו כאילו שהם הלכו בשבי כי הם ילכו לגור במקומות אחרים, והפתרון לרעה היה שילדיו ילכו לשבי.

ג' הם חלמו על הפסוק בניך ובנותיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ידך (דברים כח לב), הפתרון לטובה היה שירבו ילדיו והוא ירצה להשיאם לאדם מסוים ואתו תרצה להשיאם לאחר והיא לגבר וזה יראה בעיניו כאילו הם לקוחים לעם אחר, והפתרון לרעה היה שאשתו תמות וילדיו יגדלו אצל אשה אחרת.

ד' הם חלמו על הפסוק לך אכול בשמחה לחמך (קהלת ט ז) ואמר להם בר הדיא דודאי הם לא זכרו את כל החלום אלא הפתרון לטובה הוא שהחלום היה שהעסקים שלו פורחים וממילא הוא קרא לעצמו בחלום את הפסוק לך אכול בשמחה לחמך, והפתרון לרעה היה שהוא חלם שהעסקים יפסדו והוא קרא את הפסוק בחלום כדי להפיג את צערו.

ה' הם חלמו על הפסוק זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה (דברים כח לח), הפתרון לטובה היה החלק הראשון של הפסוק (ועל החלק השני הוא אמר שזה דברים בטלים כמו שיש בכל חלום), והפתרון לרעה היה החלק השני של הפסוק.

ו' הם חלמו על הפסוק זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך (דברים כח מ), הפתרון לטובה היה החלק

הראשון של הפסוק, והפתרון לרעה היה החלק השני של הפסוק.

ז' הם חלמו על הפסוק וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כח י), הפתרון לטובה היה שהוא יהיה ראש ישיבה וישמעו עליו כולם, והפתרון לרעה היה שתהיה גניבה בבית המלך ויחשדו בו שהוא הגנב ואז בגלל שישמעו עליו כולם זה יגרום יראה לכולם.

ח' הם חלמו שהם רואים חזרת על החביות של היין שלהם, הפתרון לטובה היה שהעסקים יתרחבו כמו חזרת שהיא רחבה, והפתרון לרעה היה שהעסקים יהיו מרירים כמו חזרת.

ט' הם חלמו שהם רואים בשר על החביות יין, הפתרון לטובה היה שהיין יהיה כ"כ טוב שיבואו כולם לקנות ממנו יין וגם בשר, והפתרון לרעה היה שהיין יהיה כ"כ גרוע שכולם ילכו לקנות בשר כדי להפיג את טעם היין.

י' הם חלמו שהם רואים חביות יין בראש הדקלים, הפתרון לטובה היה שהעסקים יפרחו כמו דקלים גבוהים, והפתרון לרעה היה שהיין ימכר בזול כמו תמרים.

י"א הם חלמו שהם רואים רימון על החביות, הפתרון לטובה היה שהיין ימכר ביוקר כמו רימון, והפתרון לרעה היה שהיין שלו יהיה מר כמו רימון.

י"ב הם חלמו שהחביות שלהם נופלות לבור, הפתרון לטובה היה שהיין יהיה מבוקש כמו דבר שנמצא בבור וכולם רוצים להוציא אותו והפתרון לרעה היה שהיין באמת יפול לבור.

י"ג הם חלמו שעומד חמור ונוער ליד ראשם, הפתרון הטוב היה שהוא יהיה ראש ישיבה ויהיה לידו מתורגמן כל הזמן, ופתרון הרע היה שחסר לו בתפילין

את המילה פטר חמור, וכשאמר לו רבא שזה לא נכון הוא אמר שהסופר כתב בטעות חמור בכתוב מלא ואח"כ מחק וזה פסול.

אח"כ הגיע רבא ואמר לו חלומות שרק הוא חלם, ואלו הם החלומות ופתרונם.

א' הוא חלם שנופלת דלת ביתו החיצונית, והפתרון היה שאשתו תמות.

ב' הוא חלם שנופלות לו השיניים והחניכיים, והפתרון היה שילדיו ימותו.

ג' הוא חלם ששני יונים פורחים, והפתרון היה שיגרש שתי נשים.

ד' הוא חלם שרואה שתי לפתות, והפתרון היה שהוא יקבל שתי מכות של מקל עבה כמו לפת, ובאמת הוא הלך אח"כ ללמוד כל היום וביהמ"ד היו ב' עניים שרבו ורצה רבא להפריד ביניהם והם הכו אותו שתי מכות עם מכל עבה.

מכאן נתן לו רבא כסף לפני שהוא אמר לו את החלומות ולכן הוא פתר לו לטובה, ואלו הם החלומות ופתרונם.

א' הוא חלם על החומה שלו שנופלת, והפתרון היה שתהיה לו נחלה בלא מיצרים.

ב' הוא חלם שביתו של אביי נופל ומתכסה באבק, והפתרון היה שאביי ימות והוא ירש את מקומו בראשות הישיבה.

ג' הוא חלם שביתו נופל וכולם באים ולקחים את כל הלבנות, והפתרון היה שכולם יבואו לשמוע ממנו דברי תורה.

ד' הוא חלם שנבקע ראשו ונושר מוחו, והפתרון היה שיצאו נוצות מהכרית שלו מרוב נוצות.

ה' הוא חלם שהוא רואה הלל של הגדה של פסח, והפתרון היה שיהיה לו נס,

נשרו, ופתר לו את החלום ששני גדודי רומי רצו להרוג אותו והוא ניצל מידם.

ב' הוא שאל אותו שהוא חלם שאפו נשר, ופתר לו שנסתלק ממנו חרון אף.

ג' הוא חלם ששני ידיו נפלו והוא פתר לו שלא יצטרך למעשי ידיו.

ד' הוא חלם ששני רגליו נקטעו והוא פתר לו שיהיה לו סוס לרכוב עליו.

ה' הוא חלם שהאמת באדר ולא יזכה לראות את ניסן, והוא פתר לו שהוא ימות בהדר, ולא יגיע לידיו ניסיון.

עוד מובא מעשה בצדוקי שהגיע לר' ישמעאל ואמר לו את כל חלומותיו ופתר לו ר' ישמעאל כפי מה שבאמת היה כבר קודם לחלומות.

א' הוא חלם שהוא משקה שמן לזיתים, והוא פתר לו שהוא בא על אמו.

ב' הוא חלם שהוא קוטף כוכב, והוא פתר לו שהוא גנב מיהודי.

ג' הוא חלם שהוא בולע כוכב, והוא פתר לו שהוא גנב יהודי ואכל את דמו.

ד' הוא חלם ששני עיניו נושקות אחת לשניה, והוא פתר לו שהוא בא על אחותו.

ה' הוא חלם שהוא מנשק ירח, והוא פתר לו שהוא בא על אשת איש.

ו' הוא חלם שהוא דורך על ערימת הדסים והוא פתר לו שהוא בא על נערה המאורסה.

ז' הוא חלם שהוא נמצא מתחת לערימת הדסים והוא פתר לו שהוא משמש את מיטתו הפוך.

ח' הוא חלם שעורבים באים למיטתו, והוא פתר לו שאשתו זינתה עם הרבה אנשים.

ט' הוא חלם שיונים באים למיטתו, והוא פתר לו שהוא טימא הרבה נשים.

ואז הוא הלך בספינה ובר הדיא היה איתו בספינה אבל הוא ירד כי הוא חשש שרק לרבא יהיה נס וכל הספינה תטבע, וכשהוא ירד נפל לו ספר ורבא מצא את זה וראה שכתוב בו שכל החלומות הולכים אחרי הפתרון, ואמר רבא שעל הכל הוא סולח לו חוץ מהפתרון שאשתו תמות, וקילל אותו רבא שהוא ימסר לידי המלכות, ואמר בר הדיא שודאי זה יתקיים כי קללת צדיק מתקיימת אפילו בחינם וכ"ש כאן שיש סיבה לקללה, והחליט לעשות גלות שנחשבת כמו מיתה, ואז הוא הגיע למלכות רומי, וישב שם ליד בית המלך ואמר לו שומר אוצרות המלך שהוא חלם שנכנס לו מחט ליד, ואמר לו בר הדיא שיתן לו כסף, והוא לא נתן לו אז הוא לא פתר לו את החלום, ועוד חלם שומר אוצרות המלך שנכנסה תולעת לידו וגם את זה הוא לא פתר לו כי הוא לא נתן לו כסף, ואז הוא אמר לו שהוא חלם שידי מתולעות לגמרי ופתר לו בר הדיא שהאצרות של המלך יהיו מתולעים, וכך באמת היה ואז רצו להרוג את שומר האוצרות והוא אמר להם שצריך להרוג את בר הדיא כי הוא ידע ולא סיפר, ואמרו לבר הדיא שמגיע לו מיתה כי בגלל שהפסיד זוז אחד הוא לא סיפר למלך שהבגדים שלו מתולעים וקשרו את שני רגליו לשני עצים רחוקים שקרבו אותם אחד לשני ואז עזבו את העצים ובר הדיא נחלק לשנים לאורך כל גופו.

נו:

מובא בגמ' עוד חלומות ופתרונם, **א'** בן דמא שהיה אחיו של ר' ישמעאל שאל אותו שהוא ראה בחלומו ששני לחיו

י' הוא חלם שהוא מפרח יונים, והוא פתר לו שהוא שילח שתי נשים בלי גט.

י"א הוא חלם שהוא מקלף ביצה והוא פתר לו שהוא הפשיט מתים מבגדיהם, ואמר לו הצדוקי שהכל נכון חוץ מזה, ובתוך הדברים הגיעה אשה ואמרה שהבגד שהוא לובש היה של בעלה שמת.

י"ב הוא אמר לו שהראו לו בחלום שאביו השאיר לו נכסים במקום שנקרא קפודקיא, שאל אותו ר' ישמעאל אם יש לו נכסים שם והוא ענה לו שלא, והוסיף ר' ישמעאל לשאול אותו אם אביו הלך לשם והוא ענה לו שלא, אמר לו ר' ישמעאל שפתרון החלום הוא שהקורה העשירית בביתו מאלה מטבעות וכך הוה, והסיבה לפתור כך היא מצד הדמיון של המילים קפא ודיקא שהמשמעות שלהם היא קורה עשירית.

בגמ' מובא עוד חלומות ופתרונם.

א' מי שרואה באר מח' אם זה סימן לשלום או לתורה או לחיים.

ב' מי שרואה נהר או ציפור או קדירה שאין בה בשר זה גם סימן לשלום.

עוד מובא פסוקים שאדם צריך לומר אם רואה דברים מסוימים בחלום כדי שזה לא יתפרש כמו פסוקים אחרי שמשמעותם לרעה.

א' מי שרואה נהר יאמר את הפסוק הנני נטה אליה כנהר שלום (ישעיהו סו יב), כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק כי יבוא כנהר צר רוח ה' (ישעיהו נט יט).

ב' מי שרואה ציפור בחלום יאמר את הפסוק כצפרים עפות כן יגן ה' צבקות על ירושלם (ישעיהו לא ה) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (משלי כז ח).

ג' מי שרואה סיר בחלום יאמר את הפסוק ה' שפות שלום לנו (ישעיהו כו יב) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק ומשל אל בית המרי משל ואמרת אליהם כה אמר ה' אלוקים שפת הסיר שפת וגם יצק בו מים (יחזקאל כד ג).

ד' מי שרואה ענבים בחלום יאמר את הפסוק כענבים במדבר מצאתי ישראל (הושע ט י) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק כי מגפן סדם גפנם ומשדמות עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מרורות למו (דברים לב לב).

ה' מי שרואה הר בחלום יאמר את הפסוק מה נאוו על ההרים רגלי מבשר (ישעיהו נב ז) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק על ההרים אשא בכי ונהי (ירמיהו ט ט).

ו' מי שרואה שופר בחלום יאמר את הפסוק היה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיהו כז יג) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק תקעו שופר בגבעה חצצרה ברמה הריעו בית און אחרך בנימין (הושע ח) שמדבר על מלחמה.

ז' מי שרואה כלב בחלום יאמר את הפסוק ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא ז) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק והכלבים עזי נפש (ישעיהו נו יא)

ח' מי שרואה אריה בחלום יאמר את הפסוק אריה שאג מי לא יירא (עמוס ג ח) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע (ירמיהו ד ז).

ט' מי שרואה תספורת בחלום יאמר את הפסוק ויגלח ויחלף שמלותיו (בראשית מא יד) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק גלחתי וסר ממני כחי (שופטים טז יז)

ו' אם רואה ענבים לבנות זה סימן טוב, ואם רואה ענבים שחרות זה ימן טוב דווקא אם זה בזמן שיש ענבים בשוק אבל אם אין ענבים בשוק זה סימן רע.

ז' אם רואה סוס לבן הולך בנחת או בריצה זה סימן יפה, אבל אם רואה סוס אדום זה סימן טוב רק אם הולך בנחת.

ח' אם רואה את ישמעאל בן אברהם זה סימן שתפילתו נשמעת, וכמו הגר שתפילתה התקבלה.

ט' אם רואה מל בחלום זה סימן שהחליטו בשמיים לגזור עליו מיתה והוא ניצל מזה.

י' אם רואה את המילה פנחס כתובה בחלום יעשה לו פלא.

י"א אם רואה פיל בחלום יעשו לו פלאות, ואם רואה פילים זה סימן שיעשו לו פלאי פלאות וזה דווקא אם יש לפיל אוכף אבל אם לא זה סימן רע.

נו.

י"ב אם רואה את המילה הונא כתובה בחלום זה סימן שיעשה לו נס (והדמיון הוא האות נו"ן).

י"ג אם רואה את המילה חניניא או חנינא יעשו לו ניסי ניסים.

י"ד מי שרואה את המילה הספד כתובה זה סימן שהוא היה חייב מיתה וריחמו עליו מן השמיים.

ט"ו מי שעונה איש"ר בחלום מובטח לו שהוא בן העוה"ב.

ט"ז מי שקורא קרי"ש בחלום זה סימן שהוא ראוי שתשרה עליו שכינה אבל הוא לא זוכה לזה בגלל מצב הדור שלו.

י"ז מי שמניח תפילין בחלום יצפה לגדולה וזה דווקא בתפילין של ראש כי

י' מי שרואה באר בחלום יאמר את הפסוק באר מים חיים (שיר השירים ד טו) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק כהקיר בור מימיה כן הקרה רעתה חמס ושד ישמע בה על פני תמיד חלי ומכה (ירמיהו ו ז).

י"א מי שרואה קנה בחלום יאמר את הפסוק קנה רצוף לא ישבור (ישעיהו מב ג) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוף (מלכים ב יח כא).

י"ב מי שרואה שור בחלום יאמר את הפסוק בכור שורו הדר לו (דברים לג יז) כדי שלא יפתר החלום כמו הפסוק כי יגח שור את איש (שמות כא ח).

עוד מובא בגמ' חלומות ופתרונם.

א' מי שרואה קנה יצפה לחכמה כי כתוב קנה חכמה, ומי שרואה קינים יצפה לבינה כי נאמר ובכל קניניך קנה בינה.

ב' מי שרואה דלעת או קורא (מה שגדל על הלולבים), או שעוה או קנה, זה סימן טוב.

ג' מי שרואה דלעת זה סימן שהוא ירא שמים בכל כוחו.

ד' מי שרואה שור ואוכל מבשרו סימן שהוא יתעשר, אם השור נוגח אותו סימן שיהיו לו בנים שמתנגחים בתורה, אם השור נושך אותו סימן שיסורים באים עליו, ואם השור בועט בו סימן שהוא עתיד ללכת לדרך רחוקה, ואם הוא רוכב על השור הוא עולה לגדולה, ואם השור רוכב עליו זה סימן שהוא הולך למות.

ה' אם הוא רואה חמור זה סימן לישועה.

אם הוא רואה חתול זה תלוי איך קוראים לחתול במקומו, אם הוא קרוי שונרא זה סימן לשירה נאה, ואם קוראים לו שינרא זה סימן לשינוי רע.

ע"ז נאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך.

י"ח מי שמתפלל בחלום זה סימן שהוא קרוב לקב"ה אבל זה דווקא אם הוא לא סיים את התפילה כי כך הוא באמת נשאר במצב של קירבה לקב"ה.

י"ט מי שבא על אמו בחלום זה סימן לבינה כי נאמר כי אם לבינה תקרא (משלי ב ג).

כ' מי שבא על נערה המאורסה זה סימן לתורה כי נאמר בה מורשה קהילת יעקב (דברים לג ד) ודורשים את זה מאורסה.

כ"א מי שבא על אחותו בחלום יצפה לחכמה כי כתוב אמור לחכמה אחותי את (משלי ז ד).

כ"ב מי שבא על אשת איש בחלום זה סימן שהוא בן העוה"ב וזה דווקא אם הוא לא הרהר בה לפני זה.

כ"ג מי שרואה חיטים זה סימן לשלום כי כתוב השם גבולך שלום חלב חיטים ישיבעך (תהילים קמז יד).

כ"ד מי שרואה שעורים בחלום זה סימן שהתכפר עוונותיו כי נאמר סר עוונך וחטאתך תכפר (ישעיהו ו ז), וכן מובא שרבי זירא לא עלה לא"י עד שראה שעורים בחלום.

כ"ה מי שרואה גפן טעונה זה סימן שאתו לא תפיל נפלים כי נאמר אשתך כגפן פריה (תהלים קכח ג), ואם רואה גפן שורקה (שיש לה זמורות ארוכים) זה סימן לביאת משיח כי נאמר על העתיד לבוא בשבח א"י ולשורקה בני אתנו (בראשית מט יא).

כ"ו מי שרואה תאנים בחלום זה סימן שלא ישכח את תורתו כי נאמר נצר תאנה יאכל פריה (משלי כז יח).

כ"ז מי שרואה רימונים בחלום אם הם קטנים זה סימן שיפרו עסקיו כמו גרעיני רימון, ואם הם גדולים זה סימן שירבו עסקיו כרימונים שהם גדולים, ואם הרימון חצוי אז אם הוא ת"ח יצפה לתורה כי נאמר אשקך מיין הרקח מעסיס רמוני (שיר השירים ח ב) ומבואר שם דרקח זה תורה שהיא מפוטמת במשניות כמו יין טוב, ואם הוא ע"ב יצפה למצוות כי נאמר כפלח הרמון רקתך (שיר השירים ד ג), ודרשו חז"ל דאפי ריקנים שבישראל מלאים מצוות כרימון.

יל"ע לכאורה מה הטעם שברימון גדול לא אומרים שירבו עסקיו כמו גרעיני רימון הרי זה דבר יותר מיוחד ברימון מאשר הגודל של הפרי, וביותר דמה הענין לחלק הרי ודאי גם ברימון גדול יש את משמעות הזאת.

כ"ח אם רואה זיתים זה סימן שירבו עסקיו כמו זיתים, ואם רואה עץ זית זה סימן שירבו בניו כמו שנאמר בניך כשתילי זיתים (תהלים קכח ג), וי"א דזית זה סימן שיצא לו שם טוב כי נאמר זית רענן יפה פרי תאר (ירמיהו יא טז).

כ"ט אם רואה שמן זית יצפה למאור תורה כי נאמר ויקחו אליך שמן זית זך (שמות כז כ).

ל' אם רואה תמר זה סימן שתמו עוונותיו כי נאמר תם עונך בת ציון (איכה ד כב).

ל"א אם רואה עז בחלום זה סימן שתהיה לו שנה טובה, ואם רואה עיזים בחלום זה סימן שיהיו לו שנים טובות כי נאמר ודי חלב עיזים (משלי כז כז).

ל"ב אם רואה הדס בחלום נכסיו יתברכו ודווקא אם רואה אותם מחוברים.

יל"ע אם מה דס"ל לאביי ורבא זה דווקא אם עלה ואז ירד דאז אמרין דכיון שראה עליה שוב אינו יורד, או דאפי' אם לא ראה עליה כלל אלא ראה רק ירידה בכ"ז אמרין דיש בזה סימן לעליה כיון שהוא היה כבר למעלה.

מ"ג אם עומד ערום תלוי אם הוא גר בבבל אז זה סימן שהוא ערום מעבירות כי בבבל יש עוון לגור ואם בכל אופן הוא ערום זה סימן לערום מחטאים, אבל אם הוא גר בא"י זה סימן שהוא ערום ממצוות כי ב"י יש הרבה מצוות ואם הוא בכ"ז ערום זה סימן שהוא ערום ממצוות.

מ"ד אם הוא רואה את עצמו אסור זה סימן שישמרו עליו, ואם הוא נתון גם באזיקים זה סימן לתוספת שמירה אבל אם הוא קשור בחבל אי"ז סימן לתוספת שמירה.

מ"ה אם נכנס לאגם זה סימן שהוא יהיה ראש ישיבה כי ליד האגם יש קנים בגדלים שונים וזה סימן לתמידי ראש ישיבה שיש בהם מכל הגדלים, ואם הוא נכנס ליער שיש בו עצים פחות צפופים זה סימן שהוא יחזור לתלמידים אחרי השיעור על דברי הרב, ומובא מעשה באמוראים שחלמו כך וכל אחד נהיה לפי החלום, וי"א דגם מי שנעשה לבסוף חוזר לתלמידים חלם שהוא נכנס לנהר אלא שהוא לא קשקש בפעמון ודווקא מי שמקשקש בפעמון זה סימן לראש ישיבה שקולו נשמע ברבים.

מ"ו אם הוא מקיז דם זה סימן שעוונותיו מחולים לו כי העוונות קרויים אדומים כמש"נ אם יאדימו כתולע (ישעיהו א יח).

מ"ז אם הוא רואה נחש זה סימן שפרנסתו מזומנת לו כמו נחש שיש לו אוכל בכל מקום, ואם הנחש נושך אותו זה סימן שנכפלה פרנסתו, ואם הוא הורג

ל"ג אם רואה אתרוג זה סימן שהוא הדור לפני הקב"ה כי נאמר פרי עץ הדר (ויקרא כג מ).

ל"ד אם רואה לולב בחלום זה סימן שאין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים.

ל"ה אם רואה אווז זה סימן לחכמה כי נאמר חכמות בחוץ תרנה (משלי א כ), ואם בא עליה זה סימן שהוא יהיה ראש ישיבה.

ל"ו אם רואה תרנגול יצפה לבן זכר ואם רואה תרנגולים יצפה לבנים זכרים ואם רואה תרנגולת יצפה לגינה נאה או לביהמ"ד.

ל"ז אם רואה ביצה בחלום זה סימן שקשתו תלויה ועדיין לא נענתה ואם הם נשברות זה סימן שבקשתו התקבלה וכן אגוזים וכן קשואים וכן כל כלי זכוכית וכדו'.

ל"ח אם נכנס לעיר זה סימן שיעשו לו חפציו כי נאמר וינחם אל מחוז חפצם (תהלים קז ל).

ל"ט אם מגלח ראשו זה סימן טוב לו ואם מגלח גם את זקנו זה סימן טוב גם לכל משפחתו.

מ' אם יושב בספינה קטנה שע"ג הים זה סימן טוב לו, ואם היא ספינה גדולה זה סימן טוב גם לכל משפחתו.

מ"א מי שעושה את צרכיו בחלום זה סימן שהוא מוציא מעליו את הלכלוך אבל אם הוא מקנח זה לא סימן טוב כי הוא מלכלך ידיו.

מ"ב מי שעולה לגג זה סימן שהוא יעלה לגדולה ואם ירד מהגג זה סימן שהוא ירד מגדולתו, אבל אביי ורבא ס"ל דכיון שראה שעלה זה סימן לעליה ואין סימן לירידה כלל.

את הנחש מח' אם זה סימן שלא תהיה לו פרנסה כי כבר אין את הנחש או דאדרבה הוא נתגבר על הנחש וזה סימן עוד יותר טוב.

מ"ח אם שותה משקה בחלום זה סימן טוב ואם שותה יין זה לא ודאי טוב כי יש ב' פסוקים עם משמעות שונה בעניין, ויין ישמח לבב אנוש (תהלים קד טו), תנו שכר לאובד ויין למרי נפש (משלי לא ו).

נז:

מי שקם בבוקר ונופל פסוק לתוך פיו זה נבואה קטנה ויש לזה משמעות. ממשיכה הגמ' להביא עוד חלומות ופירוט.

מ"ט אם רואה את דוד המלך יצפה לחסידות, את שלמה המלך יצפה לחכמה, את אחאב יצפה לפורענות.

נ' אם רואה את ספר מלכים יצפה לגדולה, את ספר מלכים יצפה לגדולה, את יחזקאל יצפה לחכמה, את ספר ישעיה יצפה לנחמה, את ספר ירמיה ידאג מן הפורענות.

נ"א אם רואה את ספר תהלים יצפה לחסידות, את ספר משלי יצפה לחכמה, את ספר איוב ידאג מן הפורענות.

נ"ב אם רואה את מגילת שיר השירים בחלום יצפה לחסידות, את מגילת קהלת יצפה לחכמה, את מגילת איכה ידאג מן הפורענות, ואם רואה את מגילת אסתר נס נעשה לו.

נ"ג אם רואה את רבי בחלום יצפה לחכמה, את רבי אלעזר בן עזריה יצפה לעשירות, את רבי ישמעאל בן אלישע ידאג מן הפורענות כי הו היה מל' הרוגי מלכות.

נ"ד רואה את בן עזאי בחלום יצפה לחסידות, את בן זומא יצפה לחכמה ואם רואה את אחר ידאג מן הפורענות.

נ"ה כל החיות שרואה בחלום זה סימן טוב חוץ מפיל כשאין עליו אוכף או קיפוד.

נ"ו כל מיני ברזל שרואה בחלום הם סימן טוב חוץ מכלים שיכולים להשחית והוא ראה אותם במצב שהם ראויים להשחית עכשיו.

נ"ז כל הפירות שרואה בחלום הם סימן טוב חוץ תמר כשהיא עדיין לא בשלה.

נ"ח כל הירקות שרואה בחלום זה סימן טוב חוץ מלפת אם היא לא מחוברת למקור גדילתה.

נ"ט כל דבר צבעוני שרואה בחלום זה סימן טוב חוץ מצבע ירוק כי זה סימן לחולה שפניו ירוקים.

ס' כל העופות שרואה בחלום הם סימן טוב חוץ מהעוף שנקרא כוס וכן תנשמת וינשוף כי יש לה פנים כמו של בני אדם וזה מגונה, וכן השאר הם משונים מאד.

ג' דברים רעים לגוף כשאדם אוכל אותם, דובדבנים, תמרים רעים, ותמרים בוסר.

ג' דברים שטובים בלא שהם נכנסים לגוף, רחיצה סיכה ותשמיש המיטה.

ג' דברים שהם מעין העוה"ב, שבת, שמש, ועשיית צרכים (והלשן בגמ' תשמיש וס"ד דאיירי בתשמיש המיטה אמנם זה אינו כי זה מכחיש את הגוף).

ג' דברים משיבים דעתו של אדם קול מראה וריח.

ג' דברים מרחיבים דעתו של אדם, דירה נאה, כלים נאים, ואשה נאה.

ה' דברים שהם אחד משישים, אש היא אחד משישים מהאש של גיהנם, דבש

ב' בבבל יש אפשרות לברך חמשה ברכות, א' על עצם המקום מברך ברוך שהחריב בבל הרשעה, ב' על ביתו של נבוכדנצר מברך ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע, ג' אם רואה את גוב האריות שנכנסו דניאל עזרא ונחמיה מברך ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, ד' אם רואה ע"ז שעובדים אותה מברך ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו, ה' אם רואה מקום מסוים שיש בו קללה שבהמה לא יוצאת ממנו אם לא שמים עליה מהעפר של אותו מקום ואין בו שום ישוב ואנשים, מברך ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים, ומובא מעשה ברבא שכשהיה רואה חמורים נושאים עפר מבבל היה אומר להם רוצו לעשות את רצון הבורא כי נאמר על בבל וטאטאתיה במטאטא השמד (ישעיה יד כג), וכן רבינא כשהיה בא לבבל היה נוטל מהעפר שלה ומוציא מחוץ לבבל לקיים פסוק זה.

נח.

מובא בגמ' דכשנתקללה בבל נתקללו גם שכיניה אבל כשנתקללה שומרון שהיו יהודים לא התקללו שכיניהם, וההבדל הוא דבבל התקללה שתהיה מלאה אגמי מים שיביאו יתושים וזה קללה גם לשכנים, אבל שומרון התקללה שיעקר הישוב ויהי בו מטעי ענבים ושדות וזה לא מזיק לשכנים.

ג' אם רואה קיבוץ גדול של שש מאות אלף מעם ישראל מברך ברוך חכם הרזים כי הקב"ה יודע מה שבלב כל אחד.

ד' אם רואה קיבוץ גדול של שש מאות אלף גויים אומר את הפסוק בוושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה (ירמיהו נ יב).

הוא חד משישים מהטעם של מן, שבת היא אחד משישים של עוה"ב, שינה היא אחד משישים של מיתה, וחלום הוא אחד משישים של נבואה.

ו' דברים הם סימן טוב לחולה שהוא בדרך להבריא, התעטשות, זיעה, שלשול, קרי, שינה וחלום, ומובא בגמ' מקור מפסוקים לכל הנ"ל.

ו' דברים מרפאים את החולה, כרוב תרד, ועשבי נענע יבשים, קיבה ורחם בהמה וכבד, וי"א דגם דגים קטנים והם מועילים לכל הגוף.

י' דברים מחזירים את החולה לחולי קשה, מי שאוכל בשר שור או בשר שמן וכן צלי בשר ציפורים וביצה צלויה ותספורת ושחלים וחלב וגבינה ומרחץ וי"א דגם אגוזים וקישואים גדולים אבל קטנים הם טובים וכך מובא ברבי ואנטונינוס שתמיד היה על שולחנם צנון וחזרת וקישואים.

אם חולם שיש מת בבית זה סימן שיהיה שלום בבית, ואם חולם שהמת אכל ושתה בבית זה סימן טוב, אבל אם הוא מוציא נעליים מן הבית זה סימן רע כי הוא כמו שלוקח עימו אחרים מהבית, אבל אם לוקח סתם חפצים אי"ז סימן רע.

מכאן מביאה הגמ' את כל הלכות ברכת הראיה.

א' מי שרואה מקום שעובדים בו ע"ז מברך ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו, ואם רואה מקום שהיתה בו ע"ז ונעקרה מברך ברוך שעקר עבודת כוכבים מארצו וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל והשב לב עובדיהם לעבדך ובחור"ל מח' אם אומר והשב וכו' כי רובם גויים או דבכ"ז אומר כי לעתיד לבוא הם עתידים להתגייר.

ומובא מעשה בבן זומא שראה קיבוץ של עם ישראל בהר הבית ואמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלה לשמשני, וביאור דבריו הוא עפ"י מה שהיה אומר דאדם הראשון היה צריך לטרוח על כל דבר שרצה מתחילת שלבי יצירתו ועד לסוף וכגון אם רצה לחם הוא היה צריך לחרוש ולזרוע ולקצור ולעמור ולדוש ולזרות ולברור ולטחון ולנפות וללוש ולאפות ורק אז יכל לאכול, וכן אם רצה בגד היה צריך לגזוז את הצאן וללבן את הצמר ולנפץ אותו ולטוות ממנו חוטים ולארוג בד ולתפור ורק אז היה לו בגד ללבוש, אבל הוא לא צריך לטרוח כלל אלא יש לו הכל מוכן לשימוש, וכן כל הסוחרים היו באים אליו לעשות עסקים כי הוא היה עשיר והוא לא היה צריך לטרוח לחפש מי שיעשה איתו עסקים.

עוד מובא מבן זומא שהיה אומר שאורח טוב הוא מי שמרגיש ואומר שכל מה שעשה בעה"ב בארוחה זה רק בשבילו ואם הוא לא היה הכל לא היה קיים, ואורח רע אומר שאין תוספת זולה בשבילו וכך בכל מקרה היו צריכים לעשות גם אם הוא לא היה נמצא.

על ישי אבי דוד נאמר הפסוק והאיש בימי שאול זקן בא באנשים (שמואל א יז יב), ומבואר בגמ' דביאור הפסוק הוא שיצא משישים ריבוא ובא בשישים ריבוא ודרש בשישים ריבוא, וזה הביאור אנשים, וכן הדין של חכם הרזים הוא דווקא בשישים ריבוא, ובבבל מקובל שאין כמות כזאת ואין מציאות של ברכת חכם הרזים בבבל.

עוד מובא בברכות הראיה.

ה' מי שרואה חכם מחכמי ישראל מברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו.

ו' אם רואה חכם מחכמי אומות עולם מברך ברוך שחלק מחכמתו לבשר ודם.

ז' אם רואה מלך יהודי מברך ברוך שחלק מכבודו ליראיו.

ח' אם רואה מלך גוי מברך ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם.

עוד מובא דיש ענין לראות מלכי אומות העולם כי אז לעתיד לבוא כשיראה מלכי ישראל יראה כמה הם מכובדים יותר.

מובא גם מעשה ברב ששת שהיה עורר והלך לראות מלך שמגיע, והיה שם צדוקי שזלזל בו שאינו רואה, והוכיח לו רב ששת שהוא יודע טוב ממנו מתי המלך בא ובכל פעם שעברה מרכבה של כבוד שמגיעה לפני המלך אמר לו הצדוקי דזה המלך, וענה לו רב ששת בכל פעם שזה לא המלך, עד שהגיעה מרכבה בשקט ואז אמר לו רב ששת שהגיע המלך והמקור שלו היה כי המלכות כאן היא כעין המלכות של הקב"ה ובו נאמר הנה ה' עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' (מלכים א יט יא), וזלזל בו שוב הצדוקי ואמר לו שהוא לא יכול לברך כי הוא לא רואה את המלך, ולגבי סופו של הצדוקי מח' אם חבריו ניקרו לו לבסוף את עניו או דרב ששת נתן בו את עיניו ועשה אותו גל של עצמות.

לפי מה שנתבאר בגמ' דהטעם הוא כדי שיזכה להבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם מובן דרב ששת יכל לברך כי ס"ס"ג במה ששומעים אפשר מתסמא להבחין בהבדל (והצדוקי שכפר בתורה שבע"פ לא ידע את החילוק).

עוד מובא מעשה שהיה שיך לענין מלכותא דארעא כמלכותא דרקיעא, דהיה יהודי אחד שבעל נכרית, וקילל

נח:

שוב חוזרת הגמ' לברכות הראיה.

ט' אם רואה בתי ישראל בישובם מברך ברוך מציב גבול אלמנה.

י' אם רואה בתי ישראל בחורבנם מברך ברוך דיין האמת.

י"א אם רואה בתי עכו"ם בישובם אומר את הפסוק בית גאים יסח ה' (משלי טו כה).

י"ב אם רואה בתי עכו"ם בחורבנם אומר את הפסוק א-ל נקמות ה' א-ל נקמות הופיע (תהילים צד א).

עוד מובא דמיום שנחרב ביהמ"ק נזורה גזירה על בתי צדיקים שיחרבו.

ממשיכה הגמ' בברכות הראיה.

י"ג אם רואה קברי ישראל מברך ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להחזיר אתכם בדין, ויש מוסיפים והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם ברוך מחיה המתים.

י"ד אם רואה קברי עכו"ם אומר את הפסוק בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם (ירמיה נ יב).

ט"ו אם רואה את חבירו החביב עליו לאחר ל' יום שלא ראה אותו מברך שהחינו, ואם רואה אותו לאחר י"ב חודש מברך ברוך מחיה המתים, וכמו"כ מת משתכח מן הלב לאחר י"ב חודש.

מובא מעשה ברב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע, שפגשו את רב חנינא בריה דרב איקא ואמרו לו שהם יכולים לברך עליו גם את ברכת שהחינו וגם ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, וענה להם שבגלל שם חשובים עליו כ"כ כמו שש

אותו ר' שילא, והלך ותו אחד והלשין למלך שהוא דן ללא רשות מהמלך, וכששאלו אותו מדוע הוא קילל אותו, הוא אמר שזה משום שהוא בעל חמור, ואמרו לו א"כ מדוע לא הרגת אותו, ואמר להם שמיום שחרב ביהמ"ק אין רשות לבי"ד להרוג, אלא אם הם רוצים הם יכולים לעשות בו מה שהם רוצים, ושיבח את המלכות שיש בהם כח כעין מלכות שמים, וכששמעו שהוא משבח אותם הם אמרו לו שהוא יכול לעשות בו מה שהוא חפץ ונתנו לו מקל שיוכל להרוג אותו, וכשיצאו משם אמר לו אותו חוטא מדוע הוא אמר שהוא בעל חמור הרי הוא בעל נכרית, וענה לו ר' שילא שנאמר בהם אשר בשר חמורים בשרם, ואמר לו החוטא שהוא הולך להלשין שוב למלכות שהוא לא אמר את האמת ואז הרגו ר' שילא מדין רודף.

עוד מובא שבחי הקב"ה בפסוק לך ה' הגדולה וכו' שראו אותם במשך השנים, הגדולה זה מעשה בראשית, והגבורה זה יציאת מצרים, והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו בזמן יהושע, והנצח זו מלחמת רומי, וההוד זה מלחמת נחלי ארנון, כי כל בשמים ובארץ זה מלחמת סיסרא שהשתתפו בה הכוכבים, לך ה' הממלכה זה מלמת עמלק כי אין הכסא שלם עד שיתבטל עמלק, והמתנשא זו מלחמת עוג, והביאור במילים לכל לראש הוא שכל דבר מתמנה ע"י הקב"ה בלא יוצא דופן כלל, ויש שאמרו דהביאור בפסוק הוא כדלהלן, לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף, והגבורה זו מכת בכורות, והתפארת זו מתן תורה, והנצח זו ירושלים, וההוד זו בית המקדש.

מאות אלף מעם ישראל הוא יכול לברך עליהם גם ברוך חכם הרזים, ואמרו לו האם אתה כ"כ חכם ונתנו בו עיניהם ומת, והטעם שעסו עליו הוא משום שהיתה להם תביעה עליו שהוא פוסק הלכה כ"כ מחודשת מסברתו.

ט"ז אם רואה כושי ואדם שהעור שלו מאד אדום, או אם רואה לבקן או קפח (אדם שכרסו נפוחה), או אדם נמוך מאד, או אדם גבוה מאד, או פיל או קוף או ינשוף או בהקן (מי שהוא מנומש בנמשים אדומים) מלידה מברך ברוך משנה הבריות (וטעם קוף וינשוף כי הם דומים לבני אדם).

י"ז אם רואה אדם שחסרות לו ידיים או רגלים או שהוא עוור או מי ששערותיו דבוקות או מוכה שחין או בהקן שזה לא מלידה מברך ברוך דין האמת.

י"ח אם רואה בריות טובות או אילנות טובות מברך ברוך שככה לו בעולמו.

י"ט מובא במשנה דעל הזיקין מברך ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם, ומח' בגמ' אם זה כוכב שביט או שזה וילון שנפתח בשמים ומגלה את הרקיע שמעליו בצורת רומח, או שזה כוכב שנעקר מצד אחד של מזל כסיל ומופיע מהצד השני, עוד מובא דשמואל אמר שברורים לו שבלי הרקיע כמו שבילי הנהדעא אבל את כוכב שביט הוא לא מכיר אבל הוא יודע שהוא לא עובר את מזל כסיל כי אם הוא היה עובר אותו היה נחרב העולם, ומה שזה נראה שהוא עובר זה רק בגלל זוהר שלו.

עוד מובא דהמזלות כימה וכסיל מביאים את החום והקור לעולם וצריך כל אחד את השני דא"א לעולם שיהיה רק חום או רק קור.

עוד מובא דהזנב של המזל עקרב נמצא בנהר דינור וזה הסיבה שעקיצת עקרב לא תמיד הורגת.

עד מובא דמזל כימה הוא מאה כוכבים ומח' אם הם צפופים או מפוזרים.

עוד מובא דהכוכב עש הוא בזנבו של טלה או בראשו של שור, ומסיקה הגמ' שמשתבר דהוא בזנבו של טלה כי בזמן המבול לקח קב"ה שני כוכבים ממזל טלה וכדי להשלים שוב הוא לקח כוכבי ממקום אחר ולא יכל להחזיר את אותם כוכבים כי אין הבור מתמלא מחולייתו, אבל לעתיד לבוא מובא שיחזיר אותם למקומם.

נט.

כ' מובא במשנה דגם על הזוועות מברך שכחו וגבורתו וכו' ומבואר בגמ' דאלו הם רעידות אדמה, ומובא מעשה ברב קטינא שהלך בדרך ליד ביתו של בעל אוב והיתה רעידת אדמה, ואמר רב קטינא האם יודע בעל אוב לפרש מדוע באה רעידת האדמה הזאת, ואמר לו שזה בא בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער הגלות ומוריד שתי דמעות לים ואז זה גורם לרעידת אדמה, ואז אמר רב קטינא שבעל אוב טמא ודבריו טמאים ואין לסמוך עליהם אלא על מקור רוחני, כי אם הוא צודק מדוע אין שתי רעידות בכל פעם כי יש שתי דמעות, ומבארת הגמ' דבאמת צדק הבעל אוב אלא שלא רצה רב קטינא שיסמכו עליו ותמיד יש שתי רעידות, וי"א דרעידת אדמה באה כשקב"ה סופק שתי ידיו זו בזו, וי"א דזה בא כשקב"ה נאנח, וי"א דזה בא כשהוא בועט ברקיע, וי"א דזה בא כשהוא מכניס רגליו מתחת לכסא הכבוד.

דמיום שחרב ביהמ"ק אין אף פעם מצב של רקיע נקי מעננים לגמרי.

נט:

כ"ו מי שרואה את החמה כשחוזרת לתחילת המסלול שלה שהיתה בבריאת העולם, או ירח כשהוא מלא לגמרי, או כוכבים כשהם מסודרים לפי הסדר הנכון, מברך עושה מעשה בראשית.

ומבארת הגמ' דהזמן שהחמה חוזרת למקומה הוא כל כ"ח שנים בזמן ניסן בתחילת יום ד' בשבוע.

מה שנאמר במשנה דעל הים הגדול מברך רק אם לא אותו תקופה השיעור הוא שלושים יום.

עוד מובא דגם על נהר פרת במקום שלא שינו אותו בני אדם ממסלולו מברך עושה מעשה בראשית, והפירוש פרת שמימי פרים ורבים, והפירוש חידקל שמימו חדים וקלים שאין כובד למי ששותה אותם, ומובא גם שבני העיר מחוזה חריפים בגלל שהם שותים ממימי החדקל, ובניהם אדומים כי הם משמשים מיטתם ביום, והעניינים שלהם זזות כל הזמן כי הם גרים בבתיים ללא אור.

על מה שנאמר במשנה דעל הגשמים מברך הטוב והמטיב מק' גמ' דיש ברייתא שנפסק בה שמברכים על הגשמים

רק כשיש טיפות בארץ שקולטים את הטיפות שבאות וכמו חתן שיוצא לקראת כלה ומובא שם נוסח אחר, ומת' הגמ' דאם הוא שומע שירד גשם הוא מברך הטוב והמטיב ואם הוא רואה הוא מברך את הנוסח המובא, ומק' הגמ' דאם הוא שומע שירד גשם זה כלול בהלכה של בשורות טובות שמברך הטוב והמטיב מדוע צריך לכתוב ע"ז שוב, אלא מת'

כ"א מובא במשנה דעל הרעמים מברך שכחו וגבורתו וכו', ומבואר בגמ' דרעמים זה דבר שנגרם ע"י ששני עננים מתנגשים אחד בשני, ורבנן ס"ל דכשענן שופך מים לענן אחר יש רעמים, וי"א דזה ברק שפוגע בענן, וי"א דזה ענן חלול שעוברות רוחות בתוכו.

כ"ב מובא במשנה דעל הרוחות מברך שכחו וגבורתו וכו' ומבואר בגמ' דזה סופה, ועוד מובא דבלילה אין סופות ואם יש זה בגלל שזה התחיל ביום.

כ"ג גם על הברקים מובא דמברך שכחו וגבורתו וכו' ומובא בגמ' דאם היה רק ברק אחד או אם היה ברק חיוור או אם היה ברק ירוק אי"ז סימן ברכה, וכן עננים שבאים משני כיוונים אחד לעבר השני וכן ענן שעלה מצד מערב ושוב בא מצד דרום, והנפק"מ היא שאם זה קורה צריך לבקש רחמים, וכל אלו דווקא בלילה אבל ביום אין בזה סימן, ועוד מובא דענני בוקר אין בהם ממש ואין דרכם להביא גשם אלא א"כ הם עבים במיוחד.

הטעם שנבראו רעמים זה כדי לפשט עקמומיות שבלב.

כ"ד מי שרואה קשת אסור לו ליפול על פניו כי זה נראה כאילו משתחוה לקשת אלא יברך ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו.

מובא במשנה דעל ההרים והגבעות מברך עושה מעשה בראשית, ומק' הגמ' וכי כל הקודמים הם לא מעשה בראשית, אלא נפסק דעל הקודמים מברך גם עושה מעשה בראשית וגם שכחו וגבורתו וכו'.

כ"ה אם רואה רקיע נקי מעננים גם מברך ברוך עושה מעשה בראשית כי כך היתה היצירה הראשונה, וזה קורה לאחר שירד גשם כל הלילה, אבל ר' חסדא ס"ל

הגמ' דהטוב והמטיב מברך אם יש קצת גשם, או דאפי' כשיש הרבה גשם אם אין לו קרקע הוא מברך הטוב והמטיב, וזה דווקא אם הוא שותף בקרקע אבל אם הוא בעלים יחיד הוא מברך שהחיינו מדין בנה בית חדש, וכן מובא דכל דבר שהוא שמח עם אחרים מברך הטוב והמטיב, וכגון ירושה שירוש עם אחיו או שנולד לו בן זכר דאשתו גם שמחה או אם שותה יין עם אחרים ומשנים מקום דמברכים הטוב והמטיב.

הגמ' הביאה ברייתא דעל גשמים מברך מודים אנחנו לך על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו ויש מוסיפים אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנחנו מספיקים להודות לך ומסיים ברוך קל ההודאות וברוך רוב ההודאות, דיש משמעות לכל אחד בפנ"ע רוב ההודאות משמע דיש עוד הודאות שלא מודים עליהם, וא-ל ההודאות משמע שהוא א-ל רק למקצת ההודאות ויש עוד מי שאפשר להודות לו ח"ו ולכן מזכיר את שניהם.

ס.

ב' איכ"ד במח' ר' הונא ור' יוחנן לגבי מה שנאמר במשנה דאם בנה בית חדש או קנה כלים חדשים דמברך שהחיינו, לאיכ"ד א' נח' אם צריך לברך כשהיה לו כבר את הכלי הזה מירוש ושוב קנה אותו, אבל לכו"ע לא מברך כשקנה וחזר וקנה, ולאיכ"ד ב' לכו"ע מברך אם היה לו בירושה כזה כלי, והמח' היא אם קנה כזה כלי האם מברך שוב על הקניה השניה, ומובא ברייתא דנח' ר"מ ור' יהודה האם מברך כשיש לו כבר כזה כלי, ולכאורה לאיכ"ד ב' קשה דמ"ד דס"ל דקנה וחזר

וקנה צריך לברך הוא דלא כמאן, ותי' הגמ' דהוא יאמר דמ"ד דס"ל דצריך לברך גם אם כבר יש לו ס"ל דצריך לברך גם אם קנה וחזר וקנה אלא דנקטו המח' במי שהיה לו מירושה כדי להדגיש את הצד דאפ"ה לא מברך והדגישו דווקא את הצד הזה כי כח דהתירא עדיף.

בגמ' מובא דוגמאות לרעה מעין טובה וטובה מעין רעה, רעה מעין טובה זה אם מים הציפו לו את השדה וקילקלו לו את התבואה דאמנם זה רעה אבל אפשר להשתמש בזה לזבל שדות, וטובה מעין רעה זה כשמוצא מציאה גדולה ויש חשש שהמלך יעניש אותו ע"ז שהוא לא נצן את זה למלך.

על מה שנאמר במשנה דאסור להתפלל שתלד אשתו זכר מבואר בגמ' דאין להק' ממה שלא התפללה שיוולד לה בת כי אין מזכירים מעשה ניסים, או דזה היה קודם מ' יום, וכמו שמובא דעד ג' ימים יתפלל אדם שלא יסריח הזרע כדי שיהיה מזה הריון, ועד מ' יום יתפלל שזה יהיה זכר, ועד ג' חדשים יתפלל שלא יהיה עוד הריון תוך כדי והוא יגרום נזק לראשון, ועד ו' חדשים יתפלל שלא תפיל, ועד ט' חדשים יתפלל שיצא בשלום, ועוד מבואר דשייך להתפלל עד מ' יום אפי' שהדבר תלוי מי מזריע קודם כי אם הזריעו שניהם זה תלוי בתפילה.

מובא מעשה בהלל הזקן שהגיע לעיר ושמע קול צעקה והוא אמר שהוא מובטח שזה לא בא מביתו וזה מובא לשבח של הלל הזקן וכמו שנאמר בפסוק משמועה רעה לא ירא נכון ליבו בטוח בה' (ורבא הוסיף דאפשר לקרוא את הפסוק גם מסופו לתחילתו והמשמעות לא משתנה).

דעת ר' מתנה דכל מה שצריך להתפלל זה דווקא בעיר שיש בה סכנה כי אין בה חוקים, אבל בעיר מתוקנת שיש חוקים ומשטר אי"צ להתפלל אלא להיזהר שלא לעבור על החוקים, ואם עבר יזהר שלא יתפס, ואיכ"ד דס"ל לרב מתנה דאפ"ה יתפלל כי גם בעיר מתוקנת יש חשש שלא ימצא מי שילמד עליו זכות.

מח' אם מי שנכנס לבית המרחץ יתפלל שלא ימות שם או שלא יפתח פיו לשטן, וכשיצא מתפלל שיצא בשלום.

לכאורה ההודאה כשיצא היא לכו"ע כי גם מ"ד דס"ל שלא מתפלל בתחילה זה לא בגלל שאין חשש אלא כדי שלא לפתוח פה לשטן ועכשיו כשהוא בחוץ ואין חשש כזה ודאי צריך להודות כי זה סכנה אמיתית.

מי שנכנס להקיז דם לרפואה אומר יה"ר מלפניך שיהא עסק זה לרפואה לי ותרפאני כי א-ל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת, ומח' אם מוסיף לומר לפי שאין דרכם של בני אדם לרפאות אלא שנהגו, או דניתנה רשות לרפוא לרפאות (והמקור ממה שנאמר ורפא ירפא) ולכן אין להוסיף את זה אלא אומר ברוך רופא חיים.

ס:

כשנכנס אדם לבית הכסא אומר בזה"ל התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל תרפו ממני עד שאכנס ואעשה רצוני ואבא אליכם, וזה מכוון למלאכים שמלויים אותו כדי שימתינו לו, אבל אביי פליג וס"ל דלא יאמר לשון של הרפו ממני כי זה משמע שיסלקו עצמם ממנו, אלא יאמר להם בזה"ל, שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני

ועוד מובא דמה שנאמר אשרי אדם מפחד תמיד זה רק לגבי פחד מלשכוח תלמודו אבל לא לגבי פחד תמידי ואדרבא ע"ז נאמר פחדו בציון חטאים ומי שמפחד סתם גורם לעצמו שיבואו עליו יסורים.

ביאור הדבר לכאורה הוא עפ"י מה ששמעתי ממור"ר הגרא"א וינקלר שליט"א דנאמר בפסוק שומר אמת לעולם וביאור הפסוק הוא דהקב"ה שומר תמיד שיהיה קיום לעולם, והדרך היא דיש בעולם תמיד את מה שבני האדם לא יודעים להיזהר ממנו וזה כלול במה שהקב"ה שומר ממנו וע"ז נאמר שומר פתאים ה' ומזמן שמתגלה שיש בזה סכנה כבר א"א לומר הריני בוטח בענין זה אלא צריך לשמור עצמו, אבל באמת אין לחיות בהרגשת פחד כלל כי מה שאין האדם יודע להישמר ממנו יש ע"ז את הגדר של שומר פתאים ה' ואם הוא מפחד הוא מוציא עצמו מהשגחת הבורא וזה מביא עליו רעות שבאות למי שלא נמצא בהשגחה פרטית ונתון למצבי העולם, ולפי"ז ודאי אסור לפחד ומי שמפחד בהכרח מביא עליו יסורים.

בגמ' מבואר סדר הברכות שמברך בכניסה ויציאה מעיר, דכשנכנס מברך יה"ר שתכניסני לשלום וכשיצא מבקש שיצא אותו בשלום, ולדעת בן עזאי שמודה גם בכל הוא מוסיף ברכה לאחר שנכנס מודה אני לפניך שהכנסתני לשלום, וכיצא מברך מודה אני לפניך שהוצאתני לשלום, וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך.

צ"ב מדוע זה נחשב רק תפיל אחת הרי יש ב' בקשות וב' הודאות ועוד בקשה על המשך הדרך, ואולי כל פעם שעומד להתפלל זה נחש תפילה וכאן כולל ב' תפילות בזמן אחד.

סמכוני סמכוני תמתינו לי תמתינו לי עד שאכנס ואצא שכן דרכן של בני אדם, וכשיוצא מברך אשר יצר וכו', ומסיים רופא כל בשר ומפליא לעשות ולא אומר רופא חולים כי זה משמע שכל העולם חולים עכשיו אבל כשאומר רופא כל בשר זה מדבר על היציאה שהיא רפואה לכל אחד, ולא מוזכר לשון חולי.

עוד מובא דלפני שהולך לישון אומר פרשה ראשונה של קרי"ש ואח"כ את נוסח ברכת המפיל המקובל.

עוד מובא דכשקם אומר את נוסח אלוקי נשמה וכו', ואח"כ אומר את סדר ברכות השחר כל ברכה לפי המקום שהיא מתקיימת, כששומע קול תרנגול מברך אשר נתן לשכוי בינה, כשפותח את עיניו מברך פוקח עיוורים, כשמתישב מברך מתיר אסורים, כשמתלבש מברך מלביש ערומים, כשנעמד מברך זוקף כפופים, כשמניח רגליו על הקרקע מברך רוקע הארץ על המים, כשהולך מברך המכין מצעדי גבר, כשלוש מנועליו מברך שעשה לי כל צרכי, כשקושר את חגורתו מברך אוזר ישראל בגבורה, כשפורש בגדו על כתפיו מברך עוטר ישראל בתפארה, כשלוש ציצית מברך להתעטף בציצית, כשמניח תפילין של יד מברך אשר קידשנו להניח תפילין, וכשמניח תפילין של ראש מברך על מצוות תפילין, כשמנגב ידו מברך על נטילת ידיים, וכשמנגב פניו מברך המעביר שינה.

על מה שנאמר במשנה דמברך על הרעה כשם שמברך על הטובה מובא בגמ' דאין הפשט שמברך אותה ברכה דהרי יש נוסחאות שונות, אלא דצריך לברך על הרעה בשמחה כמו שמברך על הטובה.

בענין הנ"ל מובא דטוב שיאמר אדם על כל דבר דכל מה שעושה הקב"ה הוא לטובה, ומובא מעשה ברבי עקיבא שהגיע לעיר ולא הסכימו לתת לו מקום לישון, והלך לישו מחוץ לעיר והיו איתו נר וחמור ותרנגול, והרוח כיבתה את הנר ובא חתול וטרף את התרנגול, ובא אריה וטרף את החמור ואמר ר"ע דהכל לטובה, ולבסוף התברר שהגיעו שודדים לעיר והוא ניצל כיון שהוא לא היה שם והם לא ראו אותו כי לא היה לו אור וכן הבע"ח שהיו איתו לא הרעישו כי הם נטרפו.

סא

עוד מובא דטוב לדבר לפני הקב"ה בקיצור כי נאמר בקהלת (ה א) אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים, וביאור הדבר הוא דצריך האדם להתבונן בגדלותו של הקב"ה ולדבר עמו ביראה ולא לדבר לפניו דבר איש אל רעהו.

נח' חז"ל מדוע נאמר וייצר ה' אלוקים את האדם בשני יודי"ן, או כדי לרמוז על שני יצרים שיש לו או כדי לרמוז על המצב שאדם נמצא דאומר לעצמו כל הזמן אוי לי מיצרי אם אעשה מצווה ואוי לי מיוצרי אם אעשה עבירה, או כדי לרמוז ע"ז שנברא האדם בשני פרצופים ואז נתחלק לאדם וחוה, ולפי מ"ד דנברא בשני יצרים קשה מדוע בבהמה לא נאמר ויצר כלל הרי יש לה יצר רע כמו דחזינן, ולפי מ"ד דנברא ב' פרצופים מבוואר הפסוק אחרו וקדם צרתני (תהילים קלט ה), אבל יש מ"ד שנברא לאדם זנב וממנו נלקחה אשתו, ולמ"ד זה צ"ל דיסבור כמ"ד אוי לי מיצרי וכו', ועוד א"ש למ"ד ב' פרצופים

או שהוא סוחב משא או שהוא רוכב על חמור או שיש עוד פתח לביהכנ"ס מותר. ב' רמזים ביצה"ר שהוא דומה לזבוב שיושב בין הלבבות וקופץ כל הזמן בלא הפסקה, ושהוא דומה לחיטים כי נאמר לפתח חטאת רובץ.

סא

כליות של אדם הם היועצות שלו, הלב מבין הלשון חותך את הדיבור, השפתיים גומרות את הדבור הושט מכניס ומוציא את האוכל, הקנה מוציא קול, הריאה שואבת את המשקים שבגוף הכבד כועס והמרה מקבלת את השיכר מרגיעה את הכעס, הטחול שוחק, הקרקבן טוחן, הקיבה גורמת לשינה והאף גורם להתעוררות, ואם הם מתחלפים זה יכול לגרום למיתה, ואם שניהם עושים אותו דבר זה ודאי ממית.

צדיקים נמשלים ע"י היצר הטוב והוא מוליך אותם, והרשעים ממשלים ע"י היצה"ר והבינונים נמשלים ע"י שניהם, ואמר רבא שהוא נחשב בינוני, וענה לו אביי דא"כ אין שום אדם שיכול להיות צדיק.

עוד מובא דהעוה"ז מיועד לרשעים גמורים לקבל את שכרם, והעוה"ב מיועד לצדיקים גמורים לקבל את שכרם ואדם צריך לבחור איזה עולם הוא מעדיף.

בביאור הפסוק בכל נפשך ובכל מאורך מבוואר בגמ' דזה בא לרבות מי שהעיקר אצלו זה ממון ומי שהעיקר אצלו זה נפשו שגם אם יחסר זה וזה צריך לאהוב את הקב"ה.

ומובא מעשה ברבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ללמוד תורה למרות איסור המלכות ושאל אותו פפוס בן יהודה

מדוע כתיב ויסגור בשר תחתנה, ולמ"ד שנבראה זנב צ"ל דאחור וקדם צרתני זה אחור למעשה בראשית וקדם למבול (וס"ד דקדם הוא קדם לקללת נחש וזה נדחה כי בתורה מבוואר דהנחש התקלל לפניו כי בקללה מתחילים מן הקטן), ועוד יבאר דזכר ונקבה בראם היה מה שעלה במחשבה תחילה אבל למעשה נברא רק אדם.

עוד מובא דהקב"ה קלע את שיערה של חוה לפני שהביאה לאדם, ומובא גם דהקב"ה היה שושבין שלהם ולומדים מזה שאפי' גדול צריך להתעסק בשושבינותו של קטן.

עוד מבוואר דמסתמא למ"ד שהיו ב' פרצופים הפרצוף של אדם היה מקדימה כי אור ללכת אחורי אשה ואפי' אשתו, ומי שהולך אחרי אשה בנהר והיא מפשילה שרוליה כדי שלא ירטבו אין לו חלק לעוה"ב.

יש צד בגמ' דמנוח אביו של שמשון היה ע"ה כי כתוב שהלך אחרי אשתו, אמנם אפש"ל דזה היה אחרי עצתה וכמו שמובא באלקנה ובאלישע, אבל לפי הצד שהוא היה ע"ה צ"ל שהוא לא ידע אפי' חומש כי נאמר (בראשית כד סא) ותקם רבקה ונערוותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ומשמע שדווקא לא הלכו לפני האיש.

עוד מובא דמי שמרצה מעות מידו ליד אשה כדי לראות אותה לא ינקה מדינה של גיהנם, ועוד מובא דעדיף ללכת מאחורי אריה ולא ללכת מאחורי אשה, וכמו"כ עדיף ללכת מאחורי בית ע"ז ולא ללכת מאחורי ביהכנ"ס בשעה שמתפללים כי זה נראה שהוא לא רוצה להתפלל, אבל אם הוא עטור בתפילין

איך הוא לא חושש למות, ענה לו ר"ע שזה כמו דגים שבים שאע"פ שאין להם אוכל זה עדיף מלהיות ביבשה כי זה לא המקום שמתאים לחיים לשהם, כך בלי תנה ל"ש לחיות כלל ועדיף להיות במצב של ספק מיתה, ולבסוף תפסו את ר"ע וכשנכנס לבית האסורים מצא שם את פפוס בן היודה שנאסר על עבירה אחרת ואז אמר לו פפוס, אשריך שנתפסת על דברי תורה, וכשהוציאו את ר"ע להריגה שמח וקרא קרי"ש, ואמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן, ואמר להם שכל חייו הוא רצה למות על קידוש ה' ועכשיו הוא זוכה, ויצאה בת קול ואמרה אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתו באחד של שמע ישראל, ואז אמרו מלאכי השרת לקב"ה, שלא היה ראוי לרבי עקיבא מיתה כזאת אלא היה ראוי שהוא ימות על ידו של הקב"ה בעצמו ענה להם הקב"ה, ושוב יאה בת קול ואמרה אשריך רבי עקיבא שאתה מזומן לחיי העוה"ב.

מה שנאמר במשנה דאסור להקל ראש כנגד שער המזרח זה רק ממקום שנקרא צופים ואם אין דבר שמסתיר את ביהמ"ק.

עוד מובא כמה דיעות באילו רוחות מותר לעשות צרכיו, האם מותר אפי' ברוחות שהם כנגד ביהמ"ק או דווקא ברוחות שהם לא כנגד ביהמ"ק או דמות ברוחות שהם לא כנגד ביהמ"ק וגם בזוויות שהם יותר קרובות לזוית של ביהמ"ק אבל לא ממש כנגד, ויש אוסרים אפי' בחו"ל, וי"א דבזמן שאין ביהמ"ק קיים מותר.

סב.

מכאן מובא בגמ' הנהגות צניעות ודרך ארץ.

הנהגת בית הכסא צריך להיפנות צפון ודרום אבל לא מזרח ומערב (לכאורה כמו הטעם הנ"ל דזה כנגד ביהמ"ק, וא"כ לא בכל מקום הרוחות שוות אלא כל מקום לגופו), וכן צריך להיפנות מיושב, ולקנח ביד שמאל ולא ביד ימין.

ובטעם הדין שיקנח בשמאל נאמרו כמה דיעות, א' משום שבה קושר תפילין, ב' משום שבה מגיש אוכל לפיו, ג' מפני שכותב בה, ד' מפני שהתורה ניתנה בימין, ה' מפני שמראה בה את טעמי המקרא לבעל קורא.

לגבי הנהגת תשמיש מובא מעשה ברב כהנא שננס מתחת מיטתו של רב, ושמע שדיבר דברים בטלים ושחוק, ואז עשה תשמיש ונהג בזה כמו אדם רעב שלא שימש מיטתו מעולם, ואמר רב כהנא שתורה היא וללמוד הוא צריך ולכן הוא היה צריך להיות שם לדעת איך רבו נוהג.

מי שצנוע בבית הכסא ניצל ממזיקים ועקרבים וי"א דלא חולם חלומות שמבהילים אותו, וכן מובא דהדרך להינצל ממזיקים של בית הכסא זה ע"י שתיקה וצניעות, והדרך להתנהג ביסורים זה לשתוק ולבקש רחמים.

עוד מובא דאמו של אביי נתנה לו עז שתהיה עמו כל זמן שהוא בבית הכסא כדי לשמור עליו ממזיקים, ואשתו של רבא נהגה לעשות רעש מחוץ לבית הכסא כשהוא היה שם, וכשנהיה ראש ישיבה והיה יותר חשש למזיקים היא עשתה חלון מעל ראשו והניחה את ידה לשמור עליו.

מח' האם כשאדם מאחורי גדר מותר לו להיפנות מיד ובקעה מספיק אם לא שומע אותו חבירו, או דמאחורי הגדר צריך שלא ישמעו אותו ובקעה צריך

מיד כשהוא צמא, וכן טוב להיפנות מיד כשצריך, ואם יש אדם שאביו הלך למקום רחוק והשאיר תאנים כדאי למכור אותם מיד כשעדיין יש עליהם ביקוש ולא יחכה שאביו יחזור.

עד מובא שאמר אביי לרבנן שכשהולכים בשבילי מחווא, לא יביטו ימין ושמאל כי יושבות שם נשים ולא כדאי לראות אותם.

עוד מובא מעשה ברב ספרא שהיה בבית הכסא, ורצה רב אבא להיכנס, ושאל אותו מבחוץ אם יש שם מישהו וענה לו שיכנס, ושאל אותו רב אבא הרי מי שמדבר בבית הכסא מביא עליו מזיקים, וענה לו רב ספרא שחשש מעמוד החוזר שיהיה לרב אבא והעדיף לדבר.

עוד מובא מעשה ברבי אלעזר שהיה בבית הכסא ודחף אותו פרסי אחד לצאת ולבסוף הגיע דקרון ונשך אותו, ופירש ע"ז רבי אלעזר את הפסוק ואתן אדם תחתיו (ישעיה מג ד), ואתן אדום תחתיו.

עוד בענין צניעות בית הכסא, נאמר בפסוק וְאָמַר לְהַרְגֵךְ וּתְחַסֵּ עֲלֶיךָ (שמואל א כד יא), ולכאורה זה קש כי הרי את זה אמר דוד לשאול ומדוע אמר זאת בלשון שאחר רצה להורגו הרי הוא עצמו רצה להורגו, וגם קשה מהי הלשון ותחס, אלא מבארת הגמ' דאמר לו דוד שהקב"ה רצה להורגו מדין רודף, ומידת הצניעות חסה עליו כי דוד מצאו ניפנה ועשה זאת בצניעות מופלגת.

עוד בענין דוד ושאל מבואר דבגלל שדוד כרת את בגדו של שאול וזלזל בבגדו, נענש שביקנותו בגדים לא חיממו אותו.

עוד מובא דאמר דוד לשאול אם ה' הסייתך בי ירח מנחה, והפשט בדבריו שמר לשאול אם בגלל ה' אני צריך

שלא יראו אותו כלל ולא סגי שלא ישמעו אותו, אבל לגבי שומרי טהרות לכו"ע הקילו דסגי שלא ישמעו ואי"צ שלא יראו כי צריך לשמוע על הטהרות, וי"א דאין שם קולא אלא הדין שלא יראו אי"ז אלא שלא יראו את פירועו ולא אותו סתם.

עוד מובא דצנוע נקרא רק מי שצנוע בבית הכסא, והיה ספדו אחד שהספיד אדם שהוא צנוע וכעס עליו רב נחמן כי הוא ס"ל דכשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מהספדנים שלא דוברים אמת ומהציבור שמשמיעים הלאה את דבריהם.

מובא גמ' דצנוע נקרא מי שנפנה בלילה כמו שנפנה ביום, והפשט בזה הוא שנפנה באותו צורת צניעות, או שנפנה בקרן זוית אבל ודאי אינו צריך להרחיק עצמו כי אדרבא יש ברייתא דכדאי שאדם יפנה בתחילת היום ובתחילת הלילה כי אז אין אנשים ואינו צריך להרחיק.

עוד מובא דאדם שממשמש בעצמו לפתוח נקביו צריך לעשות את זה בעמידה ולא בישיבה כי זה מביא עליו כשפים, ואם שכח ועשה כך יאמר לא לי לא לי לא תחים ולא תחתים לא הני ולא מהני לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא, וזה הנוסח מועיל לסלק את המזיקים.

סב:

עוד עניני דרך ארץ:

לא כדאי לשכב על הקרקע, ולא כדאי לשבת על קורה כי יכול ליפול.

שינה שבעלה"ש היא טובה מאד, וכן זה טוב להיפנות באותו זמן, וכן טוב לאכול בזמן הרעב כי אח"כ יכול לעבור הרעב ולא יהנה מן האוכל, וכן טוב לשתות

להירדף אני יקריב מנחה והוא ימחל לי, ואמר הקב"ה לדוד בגלל שקראת לי מסית, אני מכשיל אותך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעים, והסית אותו יצה"ר למנות את בני ישראל והוא שכח שצריך מנות דווקא עם מטבעות.

עוד נאמר ויאמר למלאך המשחית בעם (שמואל ב כד טז), והפשט הוא שאמר הקב"ה שישחית את מי ששקול כנגד רוב העם והוא היה אבישי בן צרויה.

עוד נאמר באותו פסוק וכהשחית ראה ה' וינחם, ומבואר שהקב"ה עצר את המגיפה ומח' אם עצר כי ראה את יעקב או את אפרו של יצחק או שראה את כסף הכיפורים או שראה את ביהמ"ק.

ביאור המילה קפנדריא שנאמרה במשנה היא שמקצר דרכו, וזה אסור דרך ביהמ"ק, וכן זה אסור דרך ביהכנ"ס, אל אם נכנס ע"מ שלא לקצר יכול צאת מהצד השני וממילא קיצר דרכו וכן אם נכנס להתפלל יכול לצאת מהצד השני, ואם ביהכנ"ס נבנה על מקום שהיה בו שביל, דעת רב אבהו שמותר לקצר דרכו.

על מה שנאמר במשנה דאסור לרוק בביהמ"ק מובא דאפי' בזמן הזה מי שיורק שם הוא כאילו יורק לבבת עניו של הקב"ה, אבל בביהכנ"ס מותר לירוק כי בביהכנ"ס הגדר הוא כמו בביתו של אדם שלא מקפיד על יריקה ומנעל, אבל מקפיד שלא יקצרו דרך ביתו ולכן זה אסור.

סג.

נפסק במשנה שבביהמ"ק היו מסיימים ברכה בברוך ה' אלוקי ישראל מן העולם ועד העולם, ומבואר בגמ' דלא היו נוהגים

לענות אמן על הברכות בביהמ"ק, אלא היו אומרים כל פעם בשכמל"ו, והמקור שלא היו עונים אמן הוא מהפסוקים קומו ברכו את ה' אלקיכם מן העולם עד העולם (נחמיה ט ה), וכן נאמר ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהילה (נחמיה ט ה).

במשנה מובאים כמה מקורות להוכיח שאדם יכול לשאול את חבירו בשלומו ולהזכיר שמו של הקב"ה, ומבואר בגמ' דסדר ההוכחות הם כדלהלן, המקור הראשון הוא מבעז, ואי נימא דמבעז אין להוכיח כי עשה את זה מעצמו, אפשר להוכיח מגדעון, ואי נימא דשם היה מלאך שאמר לו שלום בשם ה' כי הוא נשלח ע"י הקב"ה, אז צ"ל דודאי בועז לא עשה מדעתו אלא סמך על זקני הדור ומקורם הוא מהפסוק עת לעשות לה' הפרו תורתך.

עוד מובא דרבא אמר שאפשר לבאר את הפסוק הזה גם אם קוראים אותו מסופו לתחילתו, ומובא עוד מקומות שצריך לעשות נגד ההלכה כדי לעשות לה', דאם אדם מגיע למקום שחכמי הדור לא מלמדים תורה צריך הוא לעשות את זה, אבל אם יש מי שמלמד תורה שלא יוסיף את עצמו ג"כ, ואם יש דור שרוצה ללמוד יוסיף גם את עצמו, ודור שלא רוצה ללמוד לא כדאי למסור להם תורה אפי' אם אין מי שימסור, ואם הוא מגיע למקום שאין שם גדול כמוהו צריך הוא ללמד תורה, אבל אם יש שם מי שגדול כמוהו בחכמה לא ילמד ואפי' שהם שווים ממש, וכן מובא הפסוק בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך, שמשמעותו היא שאפי' אם צריך לעשות דבר עבירה כדי להגיע לצורך מצווה יעשה זאת.

עוד ענייני דרך ארץ:

לא כדאי להרבות אנשים בביתו כי ע"ז נאמר איש רעים להתרועע (משלי יח כד).

לא כדאי למנות אפטרופוס על ביתו כדי שלא יקרה מה שקרה לפוטיפר עם יוסף.

פרשת נזיר נסמכה לפרשת סוטה, כדי ללמד שהרואה סוטה בביהמ"ק, יזיר עצמו מן היין.

פרשת סוטה נסמכה לפרשת תרומות ומעשרות, ללמד שמי שאינו נותן תרומות ומעשות לבסוף מגיע לכהן כדי להשקות את אשתו, ולא רק זה אלא שלבסוף ההוא נצרך למעשר עני כי נאמר איש את קדשיו לו יהיו.

כל מי שמצטער ופונה לקב"ה, פרנסתו נכפלת לו, וי"א דפרנסתו מעופפת לו ציפור כי נאמר וכסף תועפות לך (איוב כב כה).

מי שמרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה, ואפי' אם הרפה רק ממצווה אחת.

אסור לעבר השנים בחו"ל אלא א"כ אין ת"ח כמותו בא"י, כי נאמר כי מציון תצא תורה.

סג:

כשבאו רבנן ליבנה היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ור' נחמיה ור' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, ודיברו כולם על כבוד האכסניה שאירחו אותם, תחילה דיבר רבי יהודה שהיה ראש המדברים בכל מקום, ואמר שאצל משה כשיצא מחוץ למחנה י"ב מיל נאמר והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד, וזה היה שבח שנקראו מבקשי ה', וכ"ש מי שמארח ת"ח שיוצאים מעירם כדי למסור תורה,

ובדרך אגב ביאר עוד עניינים שהיו במשה רבינו, דאמר לו הקב"ה בוא ונסביר פנינו לעם ישראל בהלכה, או שאמר לו שכשם שהוא הסביר פנים למשה כך יסביר פנים לעם ישראל, ועוד ביאר דאמר לו הקב"ה שיחזיר אוהלו לתוך המחנה כי אם הרב (הקב"ה) והתלמיד (משה) יכעסו לא ישאר כלום לעם ישראל, ואם לא יחזיר אוהלו הוא ימנה את יהושע להיות רב, ולא יצאו דבריו לבטלה כי באמת לבסוף נתמנה יהושע.

ועוד שיבח רבי יהודה את התורה שנאמר בה לאחר מ' שנה שהיו ישראל במדבר הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם, ולמרות שזה היה לאחר מ' שנה זה נחשב כמו חדש כי תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני, ועוד מובא דאדם קורא קרי"ש כל יום ב' פעמים ואם הוא מחסיר פעם אחת זה נחשב שלא קרא קרי"ש ומוכח שיש חשיבות לכל פעם שלומד תורה בפנ"ע, ועוד הביא דנאמר בעם ישראל הסכת ושמע, ונלמד מזה שהיו מתאספים ללמוד חבורות חבורות כי רק כך התורה נקנית, ומי שלא לומד כך נהיה טיפש ומגיע בסוף לחטא, ועוד פירוש הסכת ושמע ישראל, כתתו עצמכם על דברי תורה כי רק כך אפשר לקנות תורה כי אין התורה נקנית אלא במי שממית עצמו עליה, ועוד פירוש הס ואח"כ כתת, דהיינו דבר ראשון ללמוד בשתיקה ואח"כ להקשות את הקושיות שיש ע"ז.

על הפסוק כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב (משלי ל לג), דרש ר' ינאי שמי שמקיא את חלב אימו על התורה זוכה שימצא בו חמאה של תורה, ומי ששותק בשעה שכוּעס עליו רבו פעם ראשונה זוכה להבחין בין דם

היה חריף מאד ולא ידעו את מי עדיף למנות להיות ראש ישיבה, ולא הסכים רב יוסף להיות ראש ישיבה לב' שנים, אלא אמר שימנו את רבה ובזמן נשיאותו של רבה לא נהג רב יוסף בכבוד כלל ואפי' היה הולך בעצמו לרופא, ולבסוף נפטר רבה ועלה רב יוסף להיות ראש ישיבה והיה שם אותו מספר שנים של רבה.

נאמר בפסוק יענך ה' ביום צרה ישגבר שם אלוקי יעקב, ומבואר דנאמר דווקא אלוקי יעקב כי היו לו הרבה בנים והתפלל בחוזק על גידולם.

מי שנהנה מסעודה שיש שם ת"ח כאילו נהנה מזיו השכינה.

מי שנפרד מחביו יאמר לו לך לשלום ולא לך לשלום, אבל כשנפרד ממת יאמר לך בשלום ולא לך לשלום.

מי שיוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה ומקבל את פני השכינה, כי נאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון (תהילים פד ח).

תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך, ודורשים את זה בונייך, ואלו ת"ח.

טמא לדם טהור, ומי ששתוק גם בפעם השניה זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות, כי עיקר שכל התרה מגיע ע"י לימוד דיני ממונות, ועוד מובא דמי שמנבל עצמו על דברי תורה זוכה סופו להתנשא ומי שלא מנבל עצמו לבסוף לא ידע לענות כשישאלו אותו.

רבי יוסי דרש בכבוד אכסניה שהרי יש דין לא לתעב מצריים כי הם אירחו אותנו ואפי' שזה היה לצורך עצמם וק"ו למי שמארח ת"ח בתוך ביתו.

ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי דרש בכבוד אכסניה שהרי עובד האדומי שהיה ארון הקודש בביתו לא האכיל אותו אלא ניקה לפניו ובכ"ז זכה לברכה גדולה שילדו כלותיו ששה בכרס אחת וכ"ש מי שמאכיל ומשקה ת"ח הנמצאים בביתו.

סד.

כל מי שצריך לקבל גדולה לבסוף זה יגיע ואין ענין להתאמץ להגיע לזה כמו רבה ורב יוסף דרב יוסף היה בקי גדול ורבה

הדרן עלך מסכת ברכות